This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på http://books.google.com/

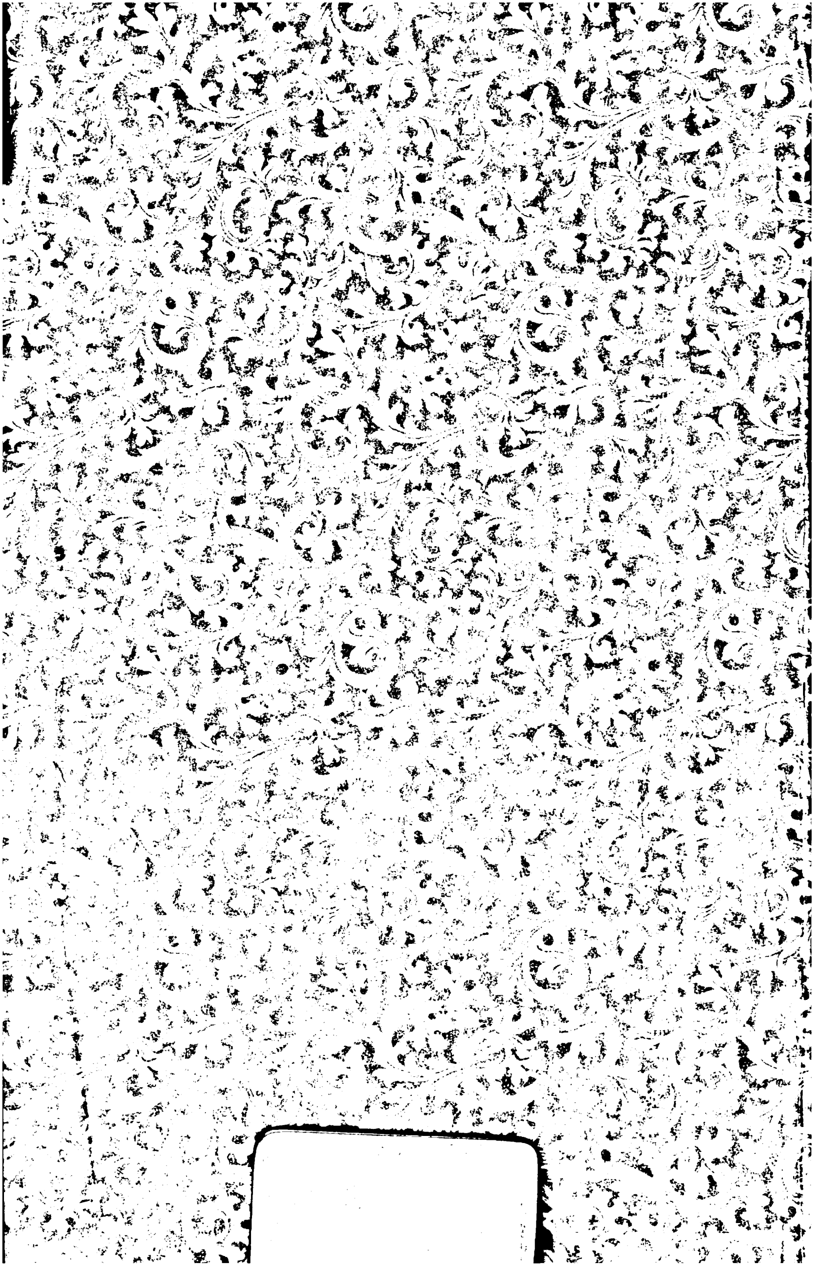

1. Folk tales, Norwegian

2. Norway - Hist.

O. A. Øverland.

Fra en svunden tid.

Sagn og optegnelser.

Kristiania.

Forlagt af Alb. Cammermeyer.

1888.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
485869B
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1949 L

Det Mallingske bogtrykkeri.

Alfelande.

Tilhavs i vest for Helgelands skjær,
der svømmer en ø paa de skinnende vover;
men kommer en gang en seiler den nær,
da sænker sig skyer derover, —
og skjult er da den vinkende strand,
og ingen kan øen bestige.
Med tanken kun tør øboen hige
mod vest til det deilige Alfeland.

Han ser i syd, i øst og i nord
kun truende fjeld over sortladne vande;
det strømmende sund, den bugtede fjord
er lukket af traurige strande.
Men dybt i vest, naar solen gaar ned,
han finder med speidende øie
den fagre ø, hvis bølgende høie
hæve sig mildt fra den glimrende bred.

Welhaven.

Søfolk og fiskere langs den norske kyst har fuldt op af fortællinger om vidunderlige øer og lande, som skal ligge udenfor skjærgaarden, og som kun nu og da et menneskeligt øie faar skue. Det er de underjordiskes, hitterfolkets, hjem. Kun den fromme eller den fremsynte kan engang imellem faa se de grønnende øer med bølgende kornmarker dukke op af havet, hvor andre dødelige kun kan øine det blaanende hav. Mangen fisker skal føle ensomheden paa den umaadelige blaamyr mindre trykkende, naar han ved, at han befinder sig i nærheden af de steder, hvor saadanne huldrelande troes at ligge. Thi de

Cappelen, Jan. 14, '49

underjordiske, som her bor, er ikke fiendske mod fiskerne, men hjelper dem paa mange vis. Derfor siger ogsaa nordlændingen den dag idag om den eller de, som faar en af Lofotens eller Nordlands usynlige øer at se, at «de er bjergede«.

Saadanne øer ved især den nordlandske fisker at fortælle om. Han kan paa sin trohjertige maade synge om Sandflæsen, den store ø, som ligger udenfor Trænen, og som har fiskerige kyster, og hvor vilde dyr og fugle i stor mængde lever. Han kan fortælle om Udrøst og dens grønne bakker og gule bygagere. Han kjender ogsaa nøie til det store agerland, som dukker op saavidt paa Vestfjorden, at dets bygax staar tørre.

Ogsaa søndenfjelds har man sagn om saadanne øer. 4 mile vestenfor Udsire kjender man saaledes en langstrakt ø, paa hvis singelkyst torsk og anden fisk gaar i store stimer, saa store, at sagnet i forrige aarhundrede vilde vide, at et enkelt skib fra Arendal paa en dag der havde fisket 6 læster. Vestenfor Lister ligger der en 4 mile lang ø, hvor de underjordiske har sine bosteder. Sydost for Jomfruland skal fremsynte mennesker stundom endnu se en større ø.

Men den trolddomsmagt, som holder disse øer bunden, kan blive løst. Dette har saaledes været tilfælde med Jomfruland, som i gamle dage skal have været et huldreland, hvor tre — eller efter en anden tradition tre hundrede — havfruer holdt til.

Hvorledes Jomfruland, af havet overskygget,
ved underjordens folk er første dag bebygget
og siden ligget skjult i mange gode aar,
der er et gammelt sagn, i bygdelaget gaar.

Det af søfarend' mand er kaldet landet gode,
men som i fordum tid tre jomfruer der boede,

som deres jomfrudom betroede ingen mand,
da det og efter dem blev kaldet Jomfruland. *)

Kun nu og da var øen synlig for menneskelige øine. Men engang svømmede en purke med staalring i trynet over til den, og nu løstes trolddommen, saa den blev fast land.

Ogsaa Tuterøen (Tautra) i Throndhjemsfjorden udenfor Frosten skal tidligere have været en huldreø, hvis fortryllelse hævedes, da en væder, om hvis hals man havde bundet en staalsaks, kom svømmende derhen.

Sagnene om Jomfruland og huldrelandene paa vestlandet er først optegnede af en orlogsgast ombord paa Høienhald 1711—14 (Manuskript i rigsarchivet). Sagnet om Tuterøen er almindelig kjendt nordenfjelds.

Guri Kunnan.

Udenfor Bjørnøer ligger øen Halten, efter hvilken det hav, som skyller op om dens strand, har faaet navn. Paa øen har bønderne i Aafjorden og Bjørnøer sine rorboder staaende, i hvilke de har tilhold, saa længe fisket varer. Forøvrigt har øen ingen fast befolkning. I tiden mellem hvert fiske skiftes nogle mænd om at være her ad gangen for at vogte den paa hjeld ophængte fisk mod rovfugl. Men hver gang, folk før i tiden drog hjem, glemte man aldrig i hver eneste bod at sætte igjen baade lidt niste og myse.

---

*) Jomfrulands beskrivelse af Roland Knudsen, dat. 20 august 1696 (Top. journal, hefte 29, 179).

Disse sager maatte dog han, som holdt vagt over fisken, vogte sig for at røre; thi de var eslede en anden end ham. I maanelyse nætter, helst naar det var fuldmaane, kunde han se en liden tykfalden kvinde, iført blaa stak og blaat livstykke, gaa omkring mellem rorboderne. Han kjendte hende godt; det var Guri Kunnan, et mægtigt væsen, som havde sit tilhold paa øen.

En julekveld i slutningen af forrige aarhundrede, da fiskerne var vendte hjem, havde deres efterladte kammerat efter endt dagsverk lagt sig paa sengen for et øieblik. Han blundede lidt til, men kvak snart i ved at se, at rorboden var straalende oplyst som den gildeste bryllupsgaard. Midt paa gulvet stod der et stort bord, som var dækket med skinnende hvid dug og blankt sølvtøi, og rundt om bordet sad der yrende fuldt af bittesmaa, blaaklædte smaakaller. En liden tyk kvinde med et stort nøgleknippe ved siden gik og vartede dem op. Om Guri Kunnan havde han hørt saa meget tale — og sagtens havde han set et glimt af hende med — at han skjønnede, det var hende, som holdt lag den kveld. »Det er bedst at komme sig ud, for her er du vel bare i veien«, tænkte manden. Han gled ud af sengen og krøb sammenhuket bort til døren. Smaakallerne havde det saa travlt med maden, at ingen af dem ænsede ham. Men i det samme han smat ud, fik Guri et glimt af ham. Hun fòr straks ud og slængte sit nøgleknippe efter ham. Men manden var ikke mindre rap; han løsnede sin kniv og kastede den paa knippet, og da var Guri ikke god for at tage det igjen. Han var nu ude en stund og gik og stampede frem og tilbage i fjæren. Men saa begyndte han at fryse i det bitterligt kolde veir. I de

andre rorboder fandtes der ikke en vedpinde, og tilsidst saa han sig intet andet raad end at tage mod til sig og gaa ind i sin egen bod. Men da var hele stasen ligesom feiet væk, og han hverken hørte eller saa noget til Guri eller de underjordiske mere den jul. Nøgleknippet beholdt han dog, og da han kom hjem, forærede han det til en af kirkerne i Bjørnøer; men om det var Stoksunds eller Roans kirke, kunde meddeleren ikke mindes sikkert at have hørt.

Fortalt mig i 1879 af fyrverker Rolf Greve Czernickow, der i sin barndom oftere hørte sagnet i denne form fortælle af fiskere og tjenestefolk i hjemmet. Det i Fayes norske sagn, s. 8 ff. (2den udgave) meddelte, synes at have faaet nogle lærde tilsætninger, som er fuldstændig fremmede for sagnets hele karakter.

Jutulen i Hifjeldet

I Rissens og Stadsbygdens kirker findes der tvende store alterbægere af sølv. Efter sagnet skal de oprindelig have været et eneste og have været af troldsmide.

En gut i Rissen havde spurgt, at det lod sig gjøre at forfærdige et par ski, som kunde skride lige fort opover som nedad bakke. Slige ski kunde nok nogen hver ønske sig; men gjøre dem var ingen let sag. De maatte nemlig forarbeides i tre paa hinanden følgende julenætter, medens lysene brandt i dagligstuen, og under arbeidet maatte man ikke tale et eneste ord, lige saa lidt som man maatte forskrækkes, om man fik noget skrymt at se. Naar saa skiene var færdige, skulde den, som have gjort dem, skjære sig i lillefingeren og

lade tre draaber blod falde paa hver ski. Tog man ikke alt dette nøie iagt, saa vilde alt arbeide være forgjæves og spildt.

En julenat tog gutten saa fat paa arbeidet, saasnart midnat var omme, og holdt paa dermed til klokken fire om morgenen. I førstningen var alt roligt om ham; thi folkene, som efter vanlig juleskik sov i dagligstuen, havde forlængst begivet sig til ro. Men med et begyndte julelysene at danse op og ned paa bordet, og sagflis og træspon hvirvlede sig omkring hans hoved, saa han rent stod som i et gov. Han agtede dog ikke paa det, men fortsatte sit arbeide ufortrødent, indtil klokken blev fire, da folk begyndte at kaste paa sig. Den anden julenat, han tog fat paa arbeidet, blev det endnu værre styr. Først begyndte sagflisen paa gulvet og asken paa peisen at flyve rundt i stuen, saa tog huggestabben sig en svingom og julelysene blaffrede og blaffrede og truede med helt at udslukkes. Men gutten sad rolig, der han sad, og lod kniven hvile, mens ustyret var værst, og da det var begyndt at stilne af, tog han igjen fat paa sit arbeide. Ved det første hanegalsleite var han saavidt færdig, at der bare manglede en rand under den ene ski. Den sidste julenat blev dog den værste. Da gutten var næsten færdig med at pudse af den sidste ski, blev der et leven værre end nogensinde før. Stole, huggestabbe, borde, kort sagt, alt det, som i stuen var, begyndte at røre paa sig, øksen fòr ud af vinduet og hug sig fast i stabursdøren, lysene slukkedes, døren sprang op, og ind kom det krækende yrende fuldt af stygge trold, store og smaa, som rullede og boltrede sig bortefter gulvet, mens ildgnisterne stod gutten om ørerne. Men han sad rolig og sagde ikke et ord. Ikke en eneste

af de mange, som i stuen var, merkede eller hørte det mindste. Da alt var omme, blev gutten færdig med sit arbeide, og da hanen tog paa at gale første gang, gjorde han et snit med sin kniv i den venstre haands lillefinger og lod tre draaber blod falde paa hver ski.

Glad var gutten, at alt var over, og nu vilde han ud for at prøve skierne. Han bandt dem paa, og saa bar det ivei over bjerg og dal, over vand og over urd, saa fort, at han knap formaaede at drage pusten. Paa sin færd kom han ind under det store Hifjeld. Her vilde han hvile sig lidt. Bedst som han stod der, støttet til skistaven, aabnede fjeldet sig med et, og ud traadte der en jutul med et stort prægtigt sølvbæger, fyldt med brusende drikke. »Vil du smage paa juleøllet mit?« raabte det. «Aa, du skulde ikke vøl' det«, sagde gutten og greb bægeret. Da han vel vidste, at det vilde være ude med ham, om han drak, lod han kun, som han førte bægeret til munden, men slog i det samme indholdet over hovedet paa sig, saaledes at det faldt ned mellem skierne. Nogle draaber skvat bort paa den ene ski, og saa sterkt var øllet, at skien fik en ikke liden spræk. Da det var gjort, satte han i vei med bægeret. Det var ikke jutulens mening; han blev rasende og satte efter gutten for at faa sit bæger igjen. Men da han ikke kunde springe saa fort mod bakke, som skierne randt, magtede han ikke at indhente gutten. Langt, langt bag sig hørte denne troldet raabe: »Bi, du, til jeg faar trillebroka mi paa, saa skal jeg lære dig at stjæle sølvstøpet mit!« Men gutten biede ikke og satte ivei det bedste, han orkede. Om lidt hørte han troldet komme pæsende efter, og allerede var det lige i hælene paa ham, da klokkerne i Rissens

kirke begyndte at ringe. Den klang taalte jutulen ikke at høre, men han sprak øieblikkelig og blev til en stor sten, som sees endnu den dag idag og kaldes jutulstenen.

Sølvbægeret, som troldet havde eiet, var gjort saaledes, at det kunde lade sig dele i to lige dele. Den ene eller foden paa bægeret skjænkede gutten til Stadsbygdens kirke, medens den anden del eller det egentlige bæger blev overladt Rissens kirke, hvor det fremdeles er i brug.

Meddelt mig i 1883 af K. O. Brovold, dengang elev af artilleriets underbefalsskole.

Bobben paa Musgjerd.

I gamle dage var bobben eller buven i søndmøringens og romsdølens folketro et stort og mægtigt trold, rigtig en tvillingbroder af jutulen. Ligesom denne havde han sit tilhold i fjelde og bjergknauser. Senere er han dog bleven mere godmodig og dum, læspende i sin tale og saa klodset, at folk uden fare kan raade bugt med ham. I det hele er det nu gaaet saa tilbage med ham, at han kun høver som skræmsel for smaabørn *).

I Klingfjeldet ved Musgjerd i Sundalen holdt for ikke lang tid siden en saadan bobbe til. Han havde huglagt en jente paa gaarden og hjemsøgte hende

*) Ivar Aasen: Bobbe — busemand, skræmsel; ogsaa spøgelse; — bobberæd — bange for smaa farer, skyggeræd.

støt og stadig med sine natlige frierbesøg. Men jenten tyktes kun saa som saa om at have denne frieren gaaende der, saa meget mindre som hun alt havde en kjæreste i gaardsgutten, som hed Olav. Ligefuldt kom bobben igjen kveld paa kveld og vilde ind paa loftet til jenten. Tilsidst blev Olav ogsaa lei over al den uro, bobben voldte, og en kveld, han laa bredved kjæresten sin paa loftet, havde han en ladt bøsse med. De havde ikke ligget længe, før de saa den svære klamp af næve, som bobben havde, gribe tag i loftgluggen. Olav var ikke sen med at trykke løs, og nu satte bobben i vei med hui og skrig og jamrede og snøvlede: «O'av! O'av!»

Paa loftet til jenten turde bobben ikke mere vove sig, men alligevel kunde han ikke formaa at holde sig borte fra gaarden. I nøststuen, hvor gaardens kjørreler og redskaber bevaredes, begyndte der nu hver nat at ramle og styre saa forskrækkeligt, at man ikke kunde faa fred og ro. Fredrik Musgjerd, bonden paa gaarden, samlede da sine naboer og andre af bygdens mænd, og med deres hjælp fik han bobben fat og satte ham ind i Klingfjeldet, hvor han hørte hjemme. To raae oksehuder blev lagte ind til ham, og af disse skulde han hver julekveld nappe et haar. Naar bobben saa havde plukket dem snaue, skulde han igjen faa slippe ud af sit fangenskab.

Fortalt af boghandler N. G. Nisja i Kristiania.

Den sidste del af sagnet henføres af nogle til en anden bobbe i Sundalen, som kaldtes Birkestølsbobben. De fleste træk af svundne tiders overtro, som endnu lever i Sundalen, grupperer sig forøvrigt til trakterne om gaarden Snøva, hvor troldtøiet især skulde holde til.

Indtagelse i berg.

Næsten overalt i vort land har man sagn og beretninger om, at de underjordiske har taget mennesker ind til sig i fjeldet, hvorfra de fleste aldrig er komne ud, medens enkelte ved kirkeklokkernes klang, som de underjordiske ikke taaler at høre, er blevne udfriede. Der er vistnok faa bygder, hvor man ikke har et eller andet minde om, at kirkeklokkerne er blevne førte ud i vildmarken for at ringe en forsvunden ud. I afsidesliggende annekssogne og fjeldbygder skal saadanne klokkeringninger være foregaaede endnu i den første halvdel af vort aarhundrede. I Aafjorden skal ifølge sagnet i aaret 1812 et barn være fravristet troldene paa denne vis, og i Kvikne prestegjeld blev omtrent ved samme tid en gut ved navn Richard Trøen, som levede ialfald for faa ar siden, ringet ud af fjeldet. I Kvikne har man ogsaa et sagn om en pige fra gaarden Veen, som pludselig forsvandt, og som man derfor mente maatte være »bergtekin«. Om der blev ringet efter hende med kirkeklokker, skal være usagt; men i lang tid hverken hørte eller spurgte man noget til hende. En dag, da hendes fader gik forbi pladsen Grisebæk, mødte han et følge af underjordiske, og midt iblandt dem var hans datter, der var pyntet som brud. Hun hilsede da sin fader til afsked med de ord: »Idag er jeg brud i Grisebæk bjerg; imorgen er jeg dronning i Meslo bjerg.« *)

I den oftere omtalte optegnelsesbog fra Høienhald omtales en ung karl fra gaarden Damsengen i Sems

*) Meslo er en gaard i Rennebu. Varianterne har i stedet for Meslo bjerg Adelons bjerg eller Aaslo bjer i Sverg (Sverige).

sogn, som i aaret 1687 blev indtagen i et bjerg ovenfor Holmestrand. Der blev ringet efter ham i mange kirkesogne, men han kom aldrig mere tilbage. Dog skal han en enkelt gang have vist sig for nogle mennesker der i egnen.

Ogsaa i retsprotokollerne finder man af og til efterretninger om menneskers indtagelse i bjerg. Af disse har et forhør, som amtmand J. Must af Buskerud i 1720 lod optage over en pige fra Aadalen, som sagde sig at have været bergtagen, en særlig interesse for overtroens historie. Retsakten, der findes i Universitetets manuskriptsamling, er i sin helhed saalydende:

Examination, holdet den 7de og 8de august 1720 paa Nordrehougs prestegaard paa Ringeriget, udi deres velærværdigheder hr. Daniel Rami og hr. Diderich Stillings overværelse, angaaende den udi Aadals annex i Nordrehougs prestegjeld, omtrent først i junio næstforhen efter beretning i 5 dage udi bjerget indtagne pige Astri Olsdatter, 15 aar gammel, da udi tjeneste paa gaarden Skarud udi bemeldte Aadalen, og fød af forældre Ole Elsrud og Guru Nielsdatter sammesteds, hvis udsigende er saaledes:

»At som hun gik og gjette fæ ½ fjerding fra gaarden Skarud, noget ud paa eftermiddagen, hørte hun udi bjerget et spil af lyd som en langeleg, hvorpaa da hun blev staaende og lydde, blev hun var en mand af positur, udtale og klæder som hendes husbonde, hun tjente hos, Niels Skarud, kommende ligesom hjemme ifra, og spurgte hende, om hun ikke hørte det smukke spil, hvortil hun svarede ham ja; derpaa han begjærede, hun vilde kaste sin kniv, hun bar ved siden udi sit knivskede, udi næste stenrøse, som hun og efterkom. Derefter gik han for hende og bad, hun

vilde følge efter, hvorudi han og blev adlydt, og som de et stykke paa veien vare avancerede, tog han hende under armen og ledte hende, at hun skulde komme desto snarere derhen, og som de komme paa en stor, slet vei, mødte dem fire mænd, som var klædte udi røde trøier, sorte bukser, blaa strømper, svarte sko med spænder udi, en sort, rund lue, og havde gult haar, og i samme øieblik blev da hendes formente medhavende husbonde udi bemeldte habit og skikkelse omdannet, og strax derpaa udi bjerget forflyttet (uvidende hvorledes); alene hun saa der blev igjenlukt efter hende en dør, større end en port, hvorpaa hun ei nogen laas eller hængsler fornam; var (efter hendes udsigende) meget glimrende, smukkere og rødere end som messing, og ligesom med messing-spiger overalt beslagen. Udi hvilket bjerg, da hun indkom, beretter iblandt andre, midt paa gulvet at have set der en extraordinær stor mand, staaende med en gul peruque og en sort hat paa hovedet, og for det øvrige som de forbenævnte habiteret; hvilke, da han fik hende og følge at se, skal have sagt: «de fik hende alligevel«. Derpaa beretter pigen at være falden udi en heftig graad, hvor hun da blev af en prest (udi habit som andre prester) formanet sig derfra at entholde, og være ved frit mod, hende foreholdende de herligheder, hun der saa og kunde blive delagtig udi. Samme prest skal have havt en sølvkande udi den ene haand, og et sølvbæger udi den anden, hvilket han holdt hende tæt indtil munden, men som hun intet derudaf har villet smage, tog han det igjen tilbage, og blev hun, (som hun beretter) alt imidlertid med haanden holdt paa

---

habiteret — klædt.

hovedet af den besagte store mand, med idelig formaning, hun fra at græde og være sorrigfuld skulde aflade. Derefter beretter hun at være bleven sat udi en lænestol ligesom udaf sølv og guld, og en sær façon, (som hun ei vidste at beskrive); alene at derudi laa 2de blaa silke-puder, en udi sædet og en ved ryggen, meget bløde, at hun faldt dybt derudi ned. Hernæst udsagde pigen, at være kommen til hende en kone (pegende paa presten, at det var hendes mand) med en lævseklining udi haanden, og bad hende spise, med disse ord: at hun vidste, hun var sulten, og lagde hun saa kliningen udi pigens skjød, og bad hende atter paa mad; skal og have løftet pigens hoved op, og tilholdet hende ikke at slaa sine øine ned, men se paa hende og de omstaaende, hvilken prestekone, pigen fortalte, en tid lang ved stolen hos hende at være bleven staaende, og omsider bragt hende et krus at drikke af. Men som pigen ingen af delene vilde smage, tog hun det bort igjen, og satte det paa et stort bord, omtrent til 100 personer, opfyldt med mangfoldig mad, kander, kruse og glas, som til et stort bryllup, hvilket bord pigen beretter, med et blaat bordklæde at være bedækket, og sagde pigen, at prestekonen og mange andre strax derefter kom til hende med mange slags mad, som de nødte hende til at spise, og blev holdet hende tæt ind til munden, uden at hun smagte det ringeste derudaf; hvoraf pigen intet vidste at nævne uden steg, sukker, smør og ost. Derpaa, siger pigen, prestekonen at have sagt til hende at ville vise hende sine døtre, om hun vilde være smuk, lystig og glad; hvorpaa og straks en mængde af kvindfolk og mandfolk skal være indkommen, og prestekonen da tillige sagt til pigen: ser du nu, hvor

mange døtre jeg haver, hvilke, efter pigens udsigende, var klædte paa hovederne med spraglede luer, med meget rødt iblandt, derunder nathætter med røde knip-linger fore, ringe og kjeder udi ørene, som hang en-del ned til skuldrene, guldkjeder om halsen, og havde meget hvide halse og hud, blaa særker, spraglede trøier, med rødt og blaat udi og stukne fuld af glim-rende stjerner, røde skjørter, meget vide under, røde forklæder, røde sko, guldkjeder om livet, som hængte langs ned ved siden, og ringe paa fingrene, alt (som pigen fortæller) paa kjøbstedvis gjort. Disse saa-kaldte prestekonens døtre nærmede sig til pigen, strøg og klappede hende paa skuldrene og viste hende al deres stads og pragt, som de lovede at overlade hende, om hun vilde blive hos dem; tog og ringene af deres fingre og vilde sætte dem paa pigens, og som pigen berettede, skal hun have hørt dem sige imellem hin-anden: «O gid hun vilde blive hos os!«

Straks derefter, siger pigen, prestekonen med de andre søgte at persvadere hende til at tale, med løfte, de da skulde holde saa meget af hende, og lade se deres godhed imod hende, hvilket bemeldte preste-kone atter siden igjentog saaledes: at dersom hun vilde endda tale, skulde pigen faa se hendes 10 sønner, som i det samme lod sig se og straks spurgte, hvor pigen var, hvorpaa prestekonen gjorde dem henvis-ning, derhen de da nærmede sig, og forsikrede preste-konen pigen, om hun vilde blive der, at faa hvilken af disse sønner hun selv vilde have, og hørte pigen, at disse prestekonens sønner enhver især tilspurgte hende, om hun vilde have dem, og at de trættede

---

persvadere — overtale.

imellem hinanden, at den ene sagde, pigen vilde have ham, den anden sig, og at de ønskede: «O gid pigen vilde blive her!» Herefter siger pigen, hende af prestekonen saaledes blev tiltalt: «Dersom du nu vil tale, kommer mama din og moster din«, hvilken sidste hun derpaa straks blev var, med en lævse-klining udi haanden, der vilde overtale hende at spise den, sigende: «Haver du ikke vaaren hos mig saa mangen gang og ædt, æd nu med», og da pigen ikke endda vilde æde, sagde denne moster: »nu kommer hun Guru (som er pigens moder) med», som i det samme i alt lod sig se og tilsyne som hendes moder, havende et sølvkrus udi den ene haand, hvoraf hun skjænkede udi et bæger, hun holdt udi den anden haand, og gav pigen, sigende: «drik din galning!« hældte tillige med bægeret ind til pigens mund, mens pigen rykkede hovedet tilside og holdt munden til. I det samme gik moderen bort, og kom dog som tideste med mosteren tilbage igjen til pigen, og hørte pigen af moderen sige: »O bedre mig for dig!» Og som de endda ei kunde overtale pigen, siger hun, at prestekonen spurgte hende, om hun vilde se bruden, som og straks derpaa indkom med et stort følge for sig af mænd og kvinder udi foranførte dragt. Men bruden havde en rød krone paa hovedet, glimrende som en ildslue, og gult haar, guldkjeden, øreringene og de krandse, som hun var fuld af om halsen, og paa trøien omsyede, samt kjeden om livet glindsede som gloende jern; havde og et rødt skinnende skjørt og røde sko med spænder, og fulgte bruden en hob bagefter, ligesom for; og fortalte pigen fremdeles, at prestekonens sønner mødte

---

som tideste — snart.

brudefærden midt paa gulvet, med kruse og bægere udi haanden, og skjænkede brudens medfølge, hvilke samtlige forføiede sig til pigen, og viste hende deres pragt, bruden og visende paa hendes, lovede pigen, om hun vilde tale, at overlade hende sin smukke brudgom og al hendes pragt og dragt, at hun udi alt skulde blive ligesaa deilig som hun, hørte og at de repeterte disse ord imellem sig: «O gid hun vilde blive her«. Og at der i det samme indkom en extraordinær stor og tyk mand med halv sorte og halv blaa støvler paa benene, og sporer, udseende som en rød lue, der skranglede meget, hvor han gik, hvilken de fornemste da af laget gik imøde, med adskillige slags drikke-kar af kander, kruse og bægere, der alle glimrede som luer; og som han havde drukket, skal han have spurgt efter pigen, og derpaa gaaet til hende med et rødt bæger udi haanden og sagt: «Je, hvor hun er smuk», og med det samme spurgt, om hun vil have ham, saa og begjært, hun alene vilde smage paa det, han havde udi bægeret, skulde hun strax glemme baade fader og moder; og som pigen sig dertil ei vilde bekvemme, satte han dog bægeret tæt ind til hendes mund, men pigen holdt hovedet tilside og læberne tæt til; derpaa forlod han hende lidt, og kom igjen og bad hende lægge af det stygge gjeter-horn, hun havde om halsen, og messing-spænden, hun bar udi brystet, samt trække sine klæder af, hvor i steden han vilde forse hende med bedre og smukkere, hvilket ei før var talt, før pigen siger endel store kister ligesom af guld og sølv blev opladte, og deraf udtagen adskillige klæder, den ene prægtigere end den anden, og vist hende samt kjede, udseende som en lue, den de bad, hun vilde tage om halsen

isteden for messingspænden. Desligste blev pigen og lagt endel kjeder i skjødet, som hun sagde var meget tunge, hvilke hende alle blev tilsagt at maatte beholde. Endelig bad bruden, der skulde lukkes op en anden kiste, at pigen kunde faa et smukkere horn, hvilken kiste pigen sagde deraf ligesom var proppet fuld, hvoraf hende og blev lagt nogle udi fanget og haanden, efterat forbemeldte kjeder var nedfaldne ligesom af sig selv af hendes skjød og udi en straks derved staaende kiste, og hørte pigen, der blev sagt: «Hun vil ikke røre dem engang«, og med det samme hende endnu anmodet at tale, hvilket som hun ei vilde, blev hornene hende igjen fratagen og sagt: «Vi have intet, for vi gjør alt dette«. Endnu fortalte pigen, at brud og brudgom med brudefærden, udi tallet over 100 personer, derpaa straks blev sat til bords; bruden var for en ende af bordet og brudgommen med presten for den anden ende, og pigen hos bruden, dog noget ifra bordet, og paa en høiere stol end de andres, at hun desto bedre kunde se sig om; hvorpaa de straks skal have begyndt at spise og drikke uden nogen foregaaende læsning. — Og berettede pigen, der blev ideligen nogle staaende hos hende, som nødte hende at spise og drikke, og andre igjen saa hun danse paa gulvet baade paa kjøbsted-, bygde- og fjeldvis, under en ubeskrivelig smuk musique af alle slags instrumenter. Imidlertid saa hun brudgommen sendte bruden over bordet en sølvskaal paa en sølvspade, hvorudi bruden gav penge, og lagde pigen og en penge udi haanden, hun skulde lægge derudi, med forsikring, hun da skulde faa alle de penge, som blev ilagte. Men, som hun alt hertil ei var at overtale, tog bruden pengen tilbage og sagde til pigen:

»Du far saa ilde afsted«; og blev saa skaalen paa samme spade af bruden over bordet brudgommen tilbagesendt, hvorpaa brudgommen skal have reist sig op fra bordet og spurgte, om pigen ikke vilde lægge pengene derudi? som bruden svarede nei til; og straks stod en anden op fra bordet, gik til pigen med skaalen og gav hende en penge, hun endelig skulde lægge derudi, og som hun endda ikke vilde, gik han igjen tilbage med skaalen og pengen, med mere, som passerede, imidlertid de spiste. Endelig forklarer pigen, at da maaltidet var endt, blev bruden ledt til brudgommen, som begge kom til hende og nødte hende at danse med bruden, hvortil hun og af stolen blev nedløftet; mens som hun dertil ei heller var at persvadere, dansede brudgommen selv med bruden, og siden vedblev stedse med de samtlige at danse, indtil pigen hørte dem nogle gange lade ilde over den stygge bjeldes lyd, de hørte,*) og at de bandede saa ilde, hvorover de skal være gaaen hen over ilden i skorstenen og vredet deres hænder samtlig; og derpaa blev der sagt til prestekonen: de faar at have hende ud igjen. I det samme sagde pigen, at prestekonen tog hende under armene og krystede hende noget haardt over brystet, mens en, som stod paa gulvet, raabte til prestekonen: »Farer ikke ilde med hende, vi skal altid faa hende igjen«. Imidlertid blev hun af samme dør udbaaret, som hun kom ind, og sat paa en rund grøn flek, ligeoverfor gaarden, som pigen syntes hun tjente, og bad prestekonen hende sidde der og løb saa bort. Pigen siger

*) Denne bjelde var en klokke, som pigens fader med en anden mand havde taget ned af næste kirke og hængt udi et træ, hvor pigen savnedes, og ringede dermed fra morgenen udpaa eftermiddagen, hvis lyd pigen dog siger ei at have hørt.

og ei at vide, hvor længe hun sad der, mens om morgenen, som solen begyndte at komme op, kom en til hende udi en rød trøie og sagde til hende: om hun nu vilde tale, hun da skulde slippe ind igjen, og i det samme tog han pigen og bar hende til gjerdet af gaarden, hvor hun tjente, og steg derover med det ene ben, satte hende indenfor, sigende: »Løb nu, lad se, hvor fort du kan gaa!« som pigen og gjorde, og lukte stuedøren selv op, der faldt imod sædvane noget haardt imod hende, at hun maatte holde imod den, hvorover hendes madmoder og tjenestepigen, som var alene hjemme og laa i en kove næst ved, hvorimellem døren stod aaben, blev hende var, og turde ikke komme til hende, hvorfor pigen bad dem komme ind, som og skede, og de spurgte hende, om hun vilde have mad eller drikke, men pigen begjærede drikke, hvorpaa madmoderen tog til en skaal med melk, som pigen syntes ikke at være stor nok, og begjærte en større, saasom hun sagde at være overmaade tørstig, som og blev efterkommet, og da hun havde faaet en eneste mundfuld deraf, sagde pigen sig ganske mæt. Derefter, siger pigen, madmoderen tog fladbrød og havde ild derudi og røgte hende med og kastede en kniv over hendes hoved, af hvilken damp pigen siger, hun ligesom var daanefærdig, og vilde nær besvime, hvorfor madmoderen klædte hende af og lagde hende, hvorefter hun holdt idelig ved sengen udi 3de dage, og ellers syg udi otte dage, hvorimedens hun kuns lidt eller intet kunde tage, men stedse befundet sig kræftesløs, med hovedpine besværet og til søvn hengiven.

Slutteligen fortalte pigen, at som hun var bleven frisk, og fik lov at reise hjem til sine forældre, hvor hun var 14 dage, til der ved annekset blev gjort

messe, og vilde da første gang gaa til herrens bord, blev hun efter anmeldelse ei admitteret, men henvist til klokkeren, for endnu bedre i hendes kristendom at blive undervist, hvortil hun dagen efter i følge af fire bønder begav sig paa veien, hvilke fire mænd forklarede at have set ved pigen gaaende samme tid en udi lige gestalt og habit som hun, hvilken pigen efter tilspørgelse siger ei at være bleven var eller vidst udaf, førend de kastede hende en kniv over hovedet, og fortalte hende det; hvorefter hun kom til klokkeren, og da hun havde været der i nogle dage, bleven til guds bord antagen, og samme dag for presten, hvis herom er beskreven udi alt ord til andet, ligeledes passagen fortalt, og sagde til denne tid siden ikke at have fornummet til de allerringeste anfegtninger.

Allersidst forklarede pigen Astri Olsdatter paa adskillige til hende gjorte spørgsmaal:

1. At hun ikke vidste at have været borte 5 jevndøgn uden efter hendes madmoders og de andres sigende, helst siden det hende ikke forekom at have været fuldt en halv dag, sagde og derhos ei imidlertid at have talet et ord.

2. At hun ei samme dag, hun blev indtagen, havde spist nogen slags rod, bær, blade eller græs, ei heller ligget i marken, mens da hun stod og hørte spillet, blev hun ligesom lidt søvnig.

3. At bjergfolkenes talemaade var ikke just paa fjeldvis, men paa udbygds maade og var meget grovt og dumt, dog kvindfolkenes udtale finere end de andres.

4. At hende ei nogen hunger, tørst, søvn eller andet, imidlertid hun var derinde, paakom, efterdi tiden, hun var der, syntes ikke at være saa længe, at hun kunde havt det fornøden.

5. At det sted, hun var udi, var meget stort, større, høiere og længere end kirken, væggene med taget ganske slet, ligesom af messing og fuldt over alt at tilse som med fortinnede spiger tæt beslagen; hvorudi var en skorsten, og af messing, paa fjeldvis gjort; bordet kunde hun ikke se, saasom det med et blaat silkebordklæde var bedækket.

6. At hun ikke derinde havde set hverken sol, maane eller dag, men havde det meste lys af de mangfoldige paa bordet udi røde lysestager brændende lys, og af ilden, som idelig brændte paa skorstenen, og saa hun, naar dørene bleve oplukte, og nogen derigjennem ud og ind gik, ligesom grønne enge udenfor. Desligste siger hun at have set, der blev reved smaa børn med ingen anden forskjel, end at de lagde dem arme og hænder ved siden, som de paa landet lægge i kryds, saa og mange smaa drenge og piger af alle slags alder; endnu observeret, at de spækkede fuglestege med flesk og satte dem paa spid for ilden, som hun sagde tilforn aldrig at have set.

7. At hun ikke var tungsindet eller gik i søvne nogen tid.

8. At hun aldrig havde hørt noget eventyr paa samme maade tilforn, men vel om bjergfolket og andet, men ei saaledes fortælle, saa og hørt af gamle folk, at paa samme sted omtrent hun blev indtagen, haver de set en flok gjedunger gaaende, med en bjerghund hos dem, hvortil naar nogen nærmede sig, skal de alletider være forsvundne.

Om hvilket alt, naar forlanges, hun vil aflægge sin saligheds ed, saa og de fire mænd, at have set indmeldte paa veien fra hendes forældre til klokkeren med hende gaaende lignelse«.

Saaledes rigtig efter tit indbemeldte piges udsigende udi pennen forfattet.

Univ. bibl. man. no. 165 fol. — Sagnene fra Kvikne er meddelte af pastor Gerh. Øverland efter kviknedølers beretning.

Lisbet Nypen.

For noget over 200 aar siden brændte man paa torvet i Throndhjem en heks, som hed Lisbet Nypen. Akterne i den merkelige proces, som blev reist mod hende, er oftere trykte og kommenterede, saa denne justitssag hører til de mere bekjendte. Endnu lever hendes navn i de nordenfjeldske og gudbrandsdalske sagn, og navnlig har man god rede paa mange af de trolddomskunster, hun øvede.

Lisbet skal, efter hvad der i hendes hjembygd paastaaes, have boet der, hvor Leinstrandens eller Nypens kirke nu staar. Hid søgte folk langveis fra for at faa bod mod sygdomme og hjælp mod sine uvenner, og i de fleste tilfælde forstod hun og at staa folk bi. Paa det nærliggende Bynes kjender man endnu den trylleformel, hun anvendte for at stemme blod.

Engang satte Lisbet tausen sin til at kjerne smør. Hun skulde tage to skeblad fløde, men ikke en draabe mere. Efter at have givet denne besked strøg Lisbet sin vei. Tausen syntes nok, at der maatte være svært lidet smør at faa af to skeer fløde, og hun dristede sig derfor til at tage fire. Saa gav hun sig til at kjerne. Men da blev hun fælen. Rømmen valdt udover hele gulvet, endda strokken var lige fuld. Bedst

det var, kom Lisbet farende igjen. Da hun fik se al den rømme, som gik tilspilde, blev hun saa sint, at hun haardrog jenten, spyttede og bandede: «Jeg bad dig kjerne smør for to bygder, jeg, og du giver dig til at kjerne for fire i den lille strokken min», skreg hun.

Naar man nordenfjelds spiser sild, glemmer man aldrig at knække sildebenet over i tre dele. Skulde en undlade at gjøre det, udebliver aldrig den formaning fra ældre folk: «Knæk sildebenet, ellers kommer Lisbet!» Lisbet havde nemlig engang en tjenestegut, som hun holdt godt med mad og drikke i alle dele. Men drengen blev snart ilde ved, da han kom efter, at det bestandig var en og samme sild, han spiste af, endda han hver Gang blot lod benene tilbage. Thi saa ofte Lisbet lagede til maals, lagde hun ny sild paa benet. Tilslut blev han ærgerlig over dette og knækkede benet over tre gange, idet han lod sin madmoder vide, at nu vilde han have en ny sild. Fra den stund af havde Lisbet ikke mere magt over den.

Lisbet var aldrig opraad for skyds. Engang, da hun skulde over til Stadsbygden i et nødvendigt erende, blæste der op en forrygende storm. Men Lisbet satte paa Bynesset en møllesten paa søen og roede paa den over fjorden til sit bestemmelsessted.

Engang, da Lisbet var til stevne oppe paa Dovrefjeld, kom hun ilde ude. Om natten havde hun nemlig taget sin nabo ud af sengen og skabt ham om til hest og red saa paa ham til Opdals kirke. Her bandt hun ham udenfor kirkevæggen med en grime, medens hun var inde med de andre hekse. Veiret var baade surt og koldt, og endda manden var hest, frøs og skalv han, saa det hukrede i ham. Saa kom der en han-

delskarl dragende forbi. Han saa hesten og syntes, han i den skulde drage kjendsel paa en mand, som han havde truffet sammen med i tidligere dage. Han tog grimen af dyret, og det viste sig da, at han ikke havde taget feil, da hesten blev menneske igjen. Da handelskarlen saa, at det var Lisbet Nypens nabo og uven, skjønte han straks, hvorledes det hang sammen, og han gav ham nu det raad, at han skulde passe paa at smette grimen over hovedet paa Lisbet, just som hun traadte ud af kirkedøren. Han gjorde saa. Men slig friskyds, som han dengang fik, havde han ikke før havt og fik det heller ikke siden i sit hele liv.

Sent en kveld kom der en student fra Throndhjem ud til Lisbet for at klage sin nød. Han havde nemlig faaet tilsigelse fra kongen om, at han skulde indfinde sig i Kjøbenhavn for at prædike for ham. Men brevet var bleven forsinket, og allerede den næste dags morgen maatte han være der. Lisbet mente, at det nok kunde lade sig gjøre. Hun fandt frem en sopelime, smurte den af et horn, satte sig saa omskrævs over den og bød studenten gjøre ligesaa. Saa mumlede Lisbet nogle ord mellem tænderne; op gjennem skorstenen bar det med dem og videre gjennem luften. Saa strygende gik det, at studenten hverken kunde anse eller sanse; men i Kjøbenhavn var han til rette tid, saa han kunde holde sin prædiken.

Samtlige disse træk er vel kjendte over det throndhjemske. Fortællingen om studenten og Lisbet har i enkelte bygder det tillæg: Studenten skulde først, naar han var kommen paa prædikestolen, faa opgivet den tekst, hvorover han skulde prædike. Kommen derop blev han overrakt et sammenlagt papir, som skulde deholde teksten. Men da han udfoldede det, viste det sig, at

det var ubeskrevet. Han lod sig imidlertid ikke forbløffe, men vendte og vendte paa det og sagde saa: »Her er intet, og her er intet. Hvor der intet er, der kan man intet tage», — og holdt saa en prædiken derom.

Ulykken paa Folden.

Under vinterfisket paa Folden havde der i aaret 1625 samlet sig et stort antal søbønder fra Throndhjemsbygderne og Helgeland. Den 23de februar var over 700 af dem dragne ud paa fiske, tre mile fra nærmeste land. Da reiste der sig pludselig en orkanagtig storm af nordvest med snefog og hagl-ilinger, som indhyllede hele Folden i et tæt mørke. Baadene kuldseilede i den sterke kastevind eller drev ind paa hverandre og knustes. I mindre end to timers tid omkom 210 mennesker.

»Folden, den kjæmpe sterke,
fnyste med bølger blaa;
Æolus lod sig merke
de baade at omslaa.
Stor ynk var daa!
Faa kunde seigel føre,
faa kunde styret røre,
saa slog de bølger paa!«

synger presten Michel Mogenssøn, som var vidne til denne rædselsfulde begivenhed. De, som vare paa land, ventede ikke mere at se en eneste af dem, som var dragne ud. Ikke desmindre reddede der sig samme dag henved 100 baade med 500 mands besætning

ind til Fladanger ved at sætte kursen paa lykke og fromme. Men de var tildels i en meget bedrøvelig forfatning. Somme havde slæbt saa længe under stormens og bølgernes raseri, at blodet strømmede dem baade af mund og navle, andre havde under redningen fra de forulykkede baade knækket sine arme og ben. Den jammer, som opstod blandt enker og faderløse, lader sig neppe beskrive.

»Gud hjelpe fattig' enker
og faderløse smaa,
som sidder hjem og venter
med hjertens stor attraa,
at de skull' faa
deres at se tilsammen
med glæde, lyst og gammen, —
det kan de her ej naa«.

Nuomstunder ved fiskerne i Namdalen intet at berette om ulykken paa Foldenfjorden. I begyndelsen af forrige aarhundrede havde man dog et ret interessant træk om den at berette. En orlogsgast ombord paa «Høienhald», en fregat, der som bekjendt spillede en ikke uvæsentlig rolle under søkrigen mod Karl den 12te, har i en endnu bevaret noteringsbog optegnet følgende sagn herom:

»For mange aar siden blev der i et forrygende uveir 700 fiskerbaade borte udenfor Namdalen, 20 mile nord for Throndhjem. Kun tre baade kom uskadte tillands. Dette veir havde en troldkjærring sendt ud,

og det formedelst hun var bleven vred paa en lensmand, som var ude med og fiskede. Men hun kunde ikke faa nogen magt med ham, da han var en saare gudfrygtig mand. Han stod aldrig op nogen morgen eller gik til noget arbeide, uden først at have befalet sig gud i vold. Derfor blev han og bjerget af stormen og uveiret og kom uskadt i land».

Michel Mogenssøn, Threnologia Numedalensis (Kjøbenhavn 1627).

Hist og her i det nordenfjeldske findes der endnu bevaret traditioner om større ulykker, som har fundet sted paa havet. De skriftlige kilder meddeler derimod som oftest meget sparsomme oplysninger herom. I Aaret 1696 kom efter meldalspresten Melchior Augustinussøns beretning 12 baade, hjemmehørende i Bod i Romsdalen og hver med 4 à 5 mands besætning, bort under fisket paa nordmørekanten. Den 3die april 1703 omkom over 80 fiskere fra Hitteren paa Frohavet. I begyndelsen af 1718 synes en lignende ulykke at have rammet et andet af prestegjeldene i Fosens fogderi.

Finnernes tryllekyndighed.

Blandt almuen nordenfjelds har det været gjængs tro, at finnerne kunde paatage sig ulvens og bjørnens ham, naar de lystede, ja endog omskabe sine uvenner til udyr. Denne overtro er endnu ikke ganske forsvunden. Man vogtede sig derfor gjerne for at støde de tiggerfinner, som streifede om i bygderne, for hovedet, hvor paatrængende de end mangen gang kunde være. Ellers turde det nok hænde, at man kunde

have god grund til at frygte for, at der ad sommeren kunde times buskapen en ulykke af de forheksede udyr.

I Selbu har man saaledes en fortælling om en fin ved navn Adrianus, som ikke blot selv kunde «løbe varg«, men ogsaa kastede vargham paa andre. En rig gjerrig knark, som havde fornærmet ham engang, maatte saaledes gaa om som ulv i tre aar, for at han tilgagns skulde faa føle, hvor ulven kunde sulte. Da han saa igjen var bleven menneske, skar det ham altid i hjertet at høre ulvenes hylen, og da gik han bort i fjøset og slap ud en okse eller ko til dem. «For der er ingen, som kan tro, hvor ulven kan sulte», sagde han. Hver julekveld ledede han sin største okse ud til dem for at de i det mindste kunde slippe at sulte den kveld. Adrianus selv skal være bleven skudt af sin egen stedfader, da han som ulv havde brudt ind i hans fjøs og revet hans kreaturer ihjel. Man kjendte ham igjen paa slireremmen, som han bar indenfor varghammen.

Udenfor Aafjorden ligger Voksøen eller Linesøen. Her fandtes der i begyndelsen af aarhundredet store flokke af prægtige udgangsfaar eller vilde faar, som bygdefolket gjerne kaldte dem. Den største del af dem tilhørte opsidderen paa gaarden Lines, skjønt enkelte flokke ogsaa eiedes af bønderne paa øens andre gaarde. Paa Lines boede dengang en gammel grætten kall, som hed Kristofer. Han var saa fuld af trættesyge og kranglelyst, at baade naboer og andre gjerne holdt sig borte fra ham. Og saa gjerrig var han, at det var netop saavidt, han selv timedes at æde sig mæt. Engang kom der en tiggerfin over til øen. Først var han indom paa de andre gaarde og fik der baade at tære og bære. Tilsidst kom han indom paa

Lines. Men neppe fik Kristofer øie paa ham, før han med knubbede ord bød ham pakke sig. Finnen tryglede og bad pent for sig, men Kristofer blev argere og argere. Da han ikke kunde faa finnen afsted paa anden vis, rev han en bøsse af væggen og skreg: «Pakker du dig ikke paa timen, saa skal jeg — —«. Finnen luskede da af, men i døren snuede han sig om og sagde: »Aa skyd ikke paa mig, du fa'lil; du skal tidsnok faa andet at skyde paa». En nat — det kunde vel være en uges tid eller saa bagefter — kom der en bjørn svømmende over til øen, hvor den rev alle udgangsfaar ihjel. Det var, mente folk, ingen anden end finnen, som paa denne vis hevnede sig paa Kristofer Lines.

Sagnet om Adrianus har jeg hørt af en gammel selbyg. Jfr. ogsaa Segnir fraa bygdom II, s. 30 fg. O. Stv. Hansen, bygdefortælling s. 85. Sagnet fra Aafjorden er mig mundtlig fortalt af fyrverker Czernickow.

Forbandet være den slemme fin,
Kristofer monne afrette,
at forhefte saaledes Guds veder og vind
og for segl og aarer pind sætte.

Skjemtevise af biskop Arreboe.

En anden overtro, som ogsaa er temmelig almindelig nordenfjelds, tillægger finnerne at kunne skaffe vind og medbør, storm og uveir ved sine trolddomskunster.

Ombord paa en nordlandsskude, der laa for vind-

stille udenfor Aafjorden, spurgte høvedsmanden en fin, som var med, om han kunde skaffe vind. Finnen svarede ja hertil, slog tre knuder paa en næsedug og rakte ham den. Da den første knude løstes, fik man straks bør. Da man var kommen lidt udpaa, løstes den anden knude, hvorpaa vinden øgedes. Tilsidst vovede man og at løse den tredie, men da voksede vinden til et overhændigt uveir, og der havde været liden von om, at mandskabet vilde være kommen til land, om finnen ikke havde været med ombord.

Fortalt af fyrverker Czernickow, der henlagde begivenheden til begyndelsen af dette aarhundrede.

Lensmand Nideros.

I begyndelsen af dette aarhundrede var Nideros lensmand i Aafjorden. Han boede paa gaarden Øian. Der gik mange stygge ord om hans gjerrighed og haardhed mod folk, og mere end en paastod, at han tilvendte sig mere end ret og billighed tillod en lensmand. Men rig var han.

Et helt aar, før han døde, gik der en vakker dag det rygte i bygden, at Fanden havde været paa farten for at hente ham. En vintermorgen, da der var falden nysne, mødte en mand fra bygden paa landeveien nedenfor gaarden Strand en anden mand, som han syntes han skulde drage kjendsel paa. At gaa kjendinger forbi uden at veksle nogle ord hørte ingensteds hjem-

me, og de kom derfor i snak med hinanden. I løbet af samtalen spurgte aafjordingen den anden, hvor han agtede sig hen. «Til lensmand Nideros paa Øian», lød svaret, og dermed skiltes de. Endda havde aafjordingen ikke draget sig til minde, hvem den anden var, og han saa sig derfor tilbage. Da saa han, at den fremmede ikke havde efterladt sig noget spor i den nyfaldne sne, og nu skjønte han, hvem det var, han havde talt med.

At Nideros havde faaet frist, var greit, men paa hvilken maade vidste ingen. Da aaret var omme, døde han. Lysene, som stod paa hans ligkiste, vilde ikke brænde klart, men var mørkeblaa helt igjennem og truede hvert øieblik med at slukne.

En søndag efter Nideros's jordefærd saa folk gubben fra Murvollan oppe i Aafjorddalen staa og stampe paa hans grav. «Du stjal en okse fra mig«, raabte han; »krymp dig nu, om du kan«.

Fortalt af fyrverker Czernickow.

Brødreskifte.

I Stadsbygden ved Throndhjemsfjorden ligger der en gaard, som kaldes Brødreskifte eller Brøskift, som det i daglig tale heder. Hvorledes den fik dette besynderlige navn, skal efter sagnet være foregaaet paa følgende maade.

To brødre skulde bytte gaarden efter sin fader. Delingen blev foretaget gang paa gang; men stedse

fandt den yngste søn sig forurettet og forlangte mere. Den ældste af brødrene, som var mere medgjørlig, var altid villig til at rette sig efter den yngres ønsker, saa urimelig de end maatte være. En nat — nogle siger, natten efter, at en saadan deling var foregaaet — faldt der en stor sten ud af bjerget ovenfor gaarden. Den rullede nedover markerne til fjæren, hvor den blev liggende. Dens vei betegnedes ved en dyb fure, som den havde ridset. Om morgenen saa man straks, at den var det rette delemerke mellem gaardparterne; men husebygningerne var lagte til den ældre broders del. Ikke desmindre gav den yngste broder sig nu tilfreds, da han i denne deling saa Guds finger.

Almindelig fortalt og kjendt nordenfjelds.

Hauk-varpet.

Tyldølerne og rendølerne har fra lang tid tilbage havt ret til at fiske i Tufsingdalen, en fjelddal, som hører under Tolgens prestegjeld, øverst i Østerdalen. Endnu den dag i dag har det sik- og ørretfiske, som her foregaar, stor betydning og afgiver en ikke uvigtig næringsgren for bønderne i Tolgen og omliggende bygder.

Men i gamle dage var det saa, at de, som vilde benytte sig af denne rettighed, maatte indfinde sig paa en bestemt dag, da folk fra forskjellige bygdelag i dalen samledes her. Kom nogen for sent, saa havde

han forspildt sin andel i fisket for det aar, »thi i de dage gjaldt en bondes ord ligesaa meget som lovens bogstav i vore tider«.

Paa Haukstad i Tyldalen levede der langt oppe i tiden en mand, som hed Hauk; i hans dage var gaarden kun et eneste brug. Engang han reiste til dette fiske, stødte han paa et elgshold, som han gjorde jagt paa og omsider fik nedlagt. Men herved var tiden draget saavidt ud, at han kom for sent til at faa sin not knyttet til de øvrige fiskeres. Han tilbød dem andel i sit veide mod at faa være med, men forgjæves. For at han ikke skulde komme aldeles tomhændet hjem, tillod man ham dog at gjøre et eneste kast med det fælles fiskeredskab. I dette fangede han 9 fulde kløver fisk og en voksen bæver. Nu var der intet i veien fra de øvriges side for, at han kunde faa anpart i hele fisket, naar han vilde dele sine elgsdyr med dem. Men Hauk afslog det og drog hjem. Mindet om hans notkast lever endnu i dalen under navn af »Hauk-varpet».

Menigmands Ven, udgivet af Anthon Bang. Femte aargang s. 119—121. Meddeleren er sandsynligvis den som kirkesanger til Kvikne i 1872 afdøde Anders Reitan (»Stigers-Anders«).

De fleste sagn, som er bevarede i fjeldbygderne i nordre Østerdalen, knytter sig til enkelte nybyggere og deres fiskeribedrift. Saaledes har man i Tolgen en fortælling om en enslig mand, som fiskede i Langsjøen og kun havde en hund til selskab. Naar manden fik fisk, spiste han selv kjødet af fisken og gav hunden benene. Da han saa, at hunden blev fed, medens han selv magredes, lod han hunden faa kjødet og tog selv benene. Da blev manden fed og hunden mager.

Engerdalen og Heggeriset, to af Østerdalens fjeldtrakter, blev ryddede i slutningen af det 17de og begyndelsen af det 18de aarhundrede, den første fra Rendalen, den sidstnævnte fra Trysil.

Tidligere havde disse egne ligesom Tufsingdalen været fiskepladse for østerdølerne.

Om nogle andre traditioner fra Østerdalen se Hamar Stiftstidende f. 1884 no. 60 og 61.

Staale i Graaurden.

Graaurden er en vild sønderrevet fjeldstrækning paa grænsen mellem Sundalen og Opdal, gjennem hvilken der fra gammel tid har gaaet en berygtet og farlig vei. For hundrede aar siden eller vel saa havde en rømningsmand ved navn Staale sit tilhold her. Han skulde være kommen fra Thelemarken eller Hallingdal. Fra Graaurden, hvor han havde et utilgjængeligt tilflugtssted, udbredte han den største skræk blandt Sundalens og de tilstødende bygders befolkning; thi han var en djærv tyv, som intet skyede, naar han blot kunde komme til at stjæle. Ingen kunde gjøre ham noget; thi han bar bestandig et belte med syv indsyede mandshjerter paa sig.

Omsider lykkedes det dog sundølerne at faa bugt med ham. En kveld kom han sættende ned til gaarden Vollan, hvor han kun fandt kjærringen og ungerne hjemme, og han kunde derfor opføre sig ganske, som han lystede. Konen maatte dække op for ham med det bedste, huset formaaede baade af mad og drikke, og Staale tog rigeligt til sig af begge dele. Mæt og fuld kastede han sig paa en seng og faldt snart i en tung søvn. Beltet med mandshjerterne i havde han spændt af sig og lagt fremfor sengen. Konen fik nu sendt bud til naboen om, hvor Staale var at træffe, og udpaa morgensiden indfandt 12 haandfaste karle under anførsel af Fredrik Musgjerd sig i stuen paa Vollan.

Det første, Fredrik gjorde, var at sætte sig i besiddelse af Staales belte, og snart kom der til et basketag, som spurgtes længe bagefter. Staale bandede paa, at havde han havt beltet sit paa, saa skulde han have været karl til at tage det op med dem, om de havde været dobbelt saa mange; men nu maatte han give tabt. Da han var bleven ført ud paa tunet, sled han sig og vilde sætte i vei opover til Graaurden. Men de lette og rappe sundøler tog ham straks igjen, og nu blev han bunden saa forsvarlig, at han for det første fik lade være at tænke paa at rømme. Siden førtes han til Throndhjem og er dermed ude at sagaen. Om sine tyvekoster, som han havde gjemt i urden, vilde han ikke give nogen besked, og de ligger derfor endnu den dag idag i sikker forvaring, hvor han havde lagt dem.

Fortalt mig af skolelærer A. Gundersen fra Nisja i Sundalen.

En tyvebande ve1 Kristiania i 1640-aarene.

Hannibalsfeiden er maaske et af de mørkeste afsnit af vort fædrelands historie efter reformationen. Folkets moralske tilbagegang ytrer sig paa alle hold, ligesom der tydelig kan spores en stansning i den materielle udvikling. Agtelsen for lov og ret staar paa svage fødder. Storbonden tager sig selv tilrette ligeoverfor tyve og fredløse, medens fattigmanden i landeveisridderne ser sine bedste venner og forsørgere. At justitsen var streng, bar de vel besatte galger og rigt udstyrede steiler, om hvilke rovfuglene kredsede i store flokke, mere end tilstrækkeligt vidnesbyrd om. Selv

om den ikke førte enhver, som faldt i dens hænder, paa veien til retterstedet, var dens ofre dog meget at beklage i denne torturens guldalder. Den kjendsgjerning, at folk fryser fødderne af sig i hovedstadens varetægtsarrest, taler just ikke til fordel for retsplejen heller.

De justitsakter, som er bevarede fra dette tidsrum, vidner om, at trediveaarskrigens demoralisation ogsaa har sat sine merker i vort folk. Soldaterne — eller knegterne, som de dengang kaldtes — rømte i skarevis fra sine regimenter, der laa ved grænsen, for at søge sit erhverv ved «kjeltringehaandverket». Tyverier og plyndringer hørte derfor til dagens orden, og snigmord var heller ikke sjeldne. Til lykke for den fredelige befolkning var enigheden blandt kjeltringerne indbyrdes ikke synderlig sterk. Naar de havde stjaalet saa meget, som de kunde trække af med, hændte det ofte, at der opstod strid om byttets fordeling, og resultatet af denne kunde blive, at begge parter havnede i galgen.

Det var saaledes vistnok tilfældet med en tyvebande, som huserede omkring Kristiania i Hannibalsfejdens dage. De afbrudte bekjendelser, som hovedmændene dels under, dels uden tortur afgav om sine bedrifter, giver sammenstillede et ret interessant billede af det lavere folkeliv i hovedstaden i dens første tilværelse.

Jens Holgerssøn og Anders Kasperssøn skinder (ɔ: rakker) hed to fuldblods tatere. Den første havde, da han var femten aar gammel, skilt sig ud fra det følge, hans forældre tilhørte, og faaet en kjærest paa fantevis. Anders havde gjort sin debut som tyv i

Numedal og havde i sin ungdom strejfet om i Kryds-herred og Hadeland i følge med en gammel tater ved navn Kristoffer Børgessøn. Da denne var bleven fakket (og hængt?), slog han og Jens Holgerssøn sig sammen om at «drage ud paa kjeltringehaandverk og løsgjængeri».

De samlede efterhaanden om sig en hel bande af vilde karle, fornemmelig af soldater, som i krigstiden var rømte fra sine faner. Blandt bandens mest fremtrædende medlemmer nævnes: knegterne Rasmus Holgerssøn, Jens's broder, Glør, »som tidligere havde ladet sig kalde Florents», Stelluf svarver fra Marstrand, Jon fredløs, Hans tømmermand, Gunder Lange, Erik springer, Thorvald skomager, Gammel-Erik, Hans svenske, Jens Friis, Erik svarver og flere samt Hans baadsmand, der var rømt fra flaaden. Det var kun undtagelsesvis, at den hele flok var samlet paa et sted. I almindelighed drog de om, to eller tre i følge. En af banden ved navn Gudmund Olssøn forsøgte engang straks i begyndelsen at stjæle paa egen haand, men blev fakket og maatte ynkelig lade sit liv ude paa Galgebjerg.

Det var fornemmelig Kristianias nærmeste opland, som afgav skuepladsen for deres bedrifter. Der var neppe nogen bygd i lenene Akershus, Tunsberg, Brunla eller Smaalenene, som undgik at gjøre bekjendtskab med dem. De besøgte tillige egnene omkring Mjøsen og Randsfjorden, ja de udstrakte sine vandringer lige til Thelemarken, Ryfylke samt til Bergens by og opland. En og anden af banden blev fakket, men det var kun faa, som blev straffede. Anders skinder blev engang med et par andre sat fast i Skien, men brød ud af arresten. Dette havde vistnok først og fremst

sin grund i, at almuesmanden, der vel vidste, hvor forgrenet og mandsterk banden var, af frygt for hevn som oftest ikke vovede at overlevere nogen af dens medlemmer i øvrighedens hænder; den bestjaalne nøiede sig derfor med at tage fra tyvene, hvad hans var, naar leilighed bødes. Men Jens Holgerssøn og Anders skinder gik ved afhændelsen af sine tyvekoster ogsaa frem paa en maade, som ikke kan andet end vække forundring, naar man tager hensyn til tidens kommunikationsmidler. Sager, som var stjaalne i Tunsberg eller Brunla len, blev bortbyttede øverst i Gudbrandsdalen, og gjenstande, som hidrørte fra Vigsiden og egnen om Svinesund, sørgede deres hjælpere og hjælpershjælpere i Kristiania for at omsætte i penge eller madvarer.

At veiene omkring hovedstaden paa denne tid ikke kunde regnes for at være synderlig sikre, har man flere vidnesbyrd om. Det var vel neppe heller for det gode, at Jens Holgerssøn havde saa stadigt tilhold hos Lars Jakobssøn, som boede paa «majorens eng« i Akers sogn, og oftere fik sendt bud over til Taasen, hvor Anders skinder stundom holdt hus. Overalt i omegnen havde banden sine hælere. Foruden i folkene paa Majorengen og Taasen havde den ogsaa hjælpere i en Ole Svendssøn i Piperviken og en Per fisker i Bækkelaget. Fra den sidstnævnte havde man ikke langt til Ekebergskogen, der var god at tage til i en snæver vending; i dens smuthuller kunde en stakkels eftersat tyv holde sig skjult i hele uger, om han vilde.

Da freden til Brømsebro igjen bragte ro og større sikkerhed i landet, blev det indbyrdes samhold inden banden svækket. Saaledes kom Jens Holgerssøn en-

gang ned til Svinesund, hvor den rige Ole Christopherssøn Rytter havde betydelige sagbrug. Her traf han sammen med knegten Glør, »som tidligere havde ladet sig kalde Florents«, der havde tilhold hos en af Ole Rytters sagmestere. De kom overens om at foretage indbrud hos en bonde i Skebergs sogn. Tyveriet blev begaaet, men Glør vilde ikke vide af nogen deling, og Jens Holgerssøn, der vistnok var den svagere part, maatte slaa sig tiltaals med, hvad Glør fandt for godt at give ham. Men da Jens kom opover til Skedsmo sogn, fik han høre, at Anders skinder havde taget fra Glør, hvad han ansaa for Jens's retmæssige tilkommende.

En anden gang, da Anders skinder og Rasmus Holgerssøn havde stjaalet forskjellige værdifulde sager etsteds paa Vigsiden, blev de røbede af en af sine kammerater ved navn Gunder Lange. Denne samlede flere bønder om sig og overfaldt skjelmene med hug og slag, saa de maatte gribe flugten og lade sine koster i stikken.

Heller ikke hælerne var altid at stole paa. I Skedsmo havde banden to hjælpere; den ene var Lang-Ole, som tjente paa prestegaarden, den anden hed Per glarmester. Engang havde Jens og hans kammerat, den bortrømte knegt Svend Gullebek, fra en gaard i Fets sogn stjaalet en kobberkjedel, der rummede 3 kvarter. Denne forlangte Per glarmester at faa tilkjøbs af dem; men da de ikke vilde sælge den for, hvad han bød, røbede han dem for lensmanden. Tyvene undslap, men kjedelen maatte de efterlade i Per glarmesters hus.

Efter akterne at dømme har Jens Holgerssøn og Anders skinder vistnok staaet i den samme forbryder-

nimbus i det 17de aarhundrede som Arv Bravkarl og Malice-Knud i det 18de, og som Gjest Baardssøn og Ole Høiland i det 19de. For vor tids betragtning synes det uforklarligt, hvorledes der kunde hengaa flere aar, før det lykkedes øvrigheden at sprænge banden; men grunden maa dog vistnok søges i, at almuesmanden holdt med tyvene.

Merkeligt nok skulde en forbrydelse, som Anders skinder og vistnok ogsaa Jens Holgerssøn var uskyldig i, kaste lys over bandens bedrifter og nedkalde lovens straf over hovedmændene.

Mellem gaardene Lindeberg og Lerdal i Akers sogn stod der i aaret 1647 en plads, som kaldtes Jordbroen. Her boede en skomager ved navn Laurits med kone og børn. Natten mellem 12te og 13de november i det nævnte aar, da manden var fraværende fra hjemmet, blev konen og hendes to børn dræbte, og for at skjule ugjerningen var der sat ild paa huset. Man gjettede dog straks, at her forelaa en forbrydelse, og mistanken faldt paa en tyveknegt fra Hakedalen, Tollef Gudmundssøn Mørk, som flakkede omkring i Kristiania omegn.

Tollef havde aldrig havt lykke med sig i sit haandverk. Thi saa ofte han havde taget en ubetydelighed, var ejermanden straks paa spor efter tyven og tog det stjaalne tilbage. I vinteren 1645 engang stjal han 10 merker lærredsgarn og 5 merker lin fra Berthe, Ole Moss's i Vaterland. Men han kom ikke langt unda med sine koster, før han blev fakket. At Kristiania raadstuearrest paa den tid ikke var det bedste gjestgiversted, fik han sande; thi der frøs han begge fødderne af sig, og for eftertiden maatte han hinke gaard og bygd imellem med sin brændemerkede pande.

Arresteret som mistænkt for delagtighed i mordbranden paa Jordbroen afgav han for retten en bekjendelse, som i det væsentligste gik ud paa følgende:

En regnfuld aften, den 11te november 1647, kom han stavrende nedover fra Skedsmo sogn. Da han var naaet til gaarden Stovner i Akersbygden, mødte han Jens Holgerssøn, som havde sin bøsse paa nakken. De blev da i følge med hinanden forbi gaarden Furuset. Underveis kom de i snak om et og andet, og Tollef klynkede da over, hvor usle tiderne var. Da sagde Jens: »Følg med mig, du, saa skal du ikke have behov at arbeide. Jeg skal nok fli dig føde alligevel«.

Natten var imidlertid faldt paa. Det regnede, saa det øste ned, og de fandt det derfor raadeligst at søge nattely sammen i en lade, som stod ude paa engen ved gaarden Lerdal. Da de vel var komne ind her, spurgte Jens den forsultne Tollef: «Vil du have mad?» Tollef tog med tak imod tilbudet, hvorpaa Jens dækkede op af sin madpose med grøn ost, flesk, pølse og lefse, og de gjorde sig saa tilgode hermed.

De slog sig nu foreløbig ned i laden. Den følgende morgen regnede det fremdeles, saa de ingen vei kunde komme. De begyndte da at lægge planer for de bedrifter, som skulde øves i kommende dage. I samtalens løb ytrede Jens til Tollef: »Jeg ved jo af et sted, hvor vi skulde faa nok baade af sølv og penge, var det saasandt ved juletider». »Hvor er det?» spurgte Tollef. «Det er hos en mand, som heder Anders Disen», vedblev den anden. »Men der er liden raad til det nu, for han har nogle slemme hunde. Jeg var der engang ifjor vinter, men kunde ikke komme frem for de djævels bikjerne hans. Derimod har vi

tæt herved en ølstue, hvor der bor en haandværksmand«.

Tollef var nok kjendt paa denne plads, som kaldtes Jordbroen. Laurits skomager, husbonden her, var en god ven af ham og havde nys været saa snil at tage i forvaring en sølvske, som han blandt andre sager havde stjaalet i Fets sogn. I førstningen afviste han forslaget om at være med paa dette foretagende. »Jeg er lam», undskyldte han sig med, «og kan ikke vel komme afsted«. »Her er da ingen afbræk«, sagde Jens, «marken er bred. Følg du kun med mig». »Ja, dersom du bare ikke løber fra mig, saa faar jeg vel gjøre det da, siden du vil det», sagde Tollef. Hans betænkeligheder var overvundne, og det skulde blive ved denne aftale.

Da det led ud paa kvelden, skulde Jens hen for at speide. Straks efter kom han igjen med den besked, at de fik vente en stund; «thi nu», sagde han, «sidder konen og giver børnene mad».

Der hengik da en times tid eller to. Saa fulgtes de ad nedover til pladsen. Da de vare komne til gjærdet, bad Josef Tollef om at vente der, medens han gik hen for at se efter, om folkene paa pladsen sov; »thi du«, sagde han, «kan ikke løbe saa snart, om der skulde komme nogen«. Om en stund var han tilbage igjen. »De sover nu», sagde han. »Nu kan du komme frem». De gik da op til pladsen og bankede paa. «Hvem er det?» spurgte en kvinderøst indenfor. «Det er hovmænd, som vil kjøbe øl», lød svaret. De hørte da konen befale sin halvvoksne datter at staa op for at lukke dem ind. «Du faar blive her», hviskede Jens til Tollef, «for at tage vare paa døren, om nogen kommer løbende».

Pigebarnet havde imidlertid kastet nogle klæder paa sig og aabnede døren. «Da — hedder det i forhøret — sprang Jens straks til sengen, til kvinden der laa, og i det samme skreg kvinden tvende gange au, au! Og straks med det samme skreg den ene pige, som var noget fremvoksen, en gang au! og intet videre hørte Tollef til dem; men af det mindste barn hørte han slet ingen lyd eller raab».

Jens Holgerssøn var lidet tilfreds med sin færd. Tollef hørte ham brumme: »Jeg tænkte, at manden var hjemme, men det ser jeg, han ikke er».

Lidt efter hørte Tollef, at det ramlede sterkt inde i stuen. Han gløttede paa døren og saa ind. Jens var ifærd med at slæbe en stor kiste frem paa gulvet. Neppe blev Jens den anden var, før han greb sin bøsse og rettede den mod ham. »Agter du ikke paa», svor han, »saa skal jeg skyde dig til døde«. Tollef maatte da trække sig tilbage paa post igjen.

Fra veien trængte der en lyd af stemmer op til pladsen. «Kommer der nogen?» spurgte Jens. «Ja«, svarede Tollef, «retnu har vi folk her». Jens pakkede alt, som han havde rapset op af kisten, i et brunt klædesskjørt og strøg saa med bylten ind i høskjulet. Tollef fulgte med. De tændte saa en tyristikke og delte byttet mellem sig, Tollef fik paa sin part 2 daler og 3 ort foruden nogle mere eller mindre brugte klædningsstykker, som han straks tog paa sig. Da det var gjort, sagde Jens til Tollef: «Du faar se til at komme væk, det snareste du kan, for nu sætter jeg ild paa«. Krøblingen lod sig ikke det sige to gange, men lagde i vei det forteste, han orkede. Jens tog ham snart igjen, og de blev nu i følge til Lindebergsbækken, hvor veiene til Lørenskogen og Gjelleraasen delte sig.

Tollef var alt begyndt at blive ræd for de følger, udaaden vilde drage efter sig, og forlangte derfor at gaa med Jens. «Hvad for noget?» sagde denne; »vil du holde sammen med mig? Du pakker dig din vei, eller du skal se, hvad jeg gjør! Og det siger jeg dig, at du gaar vester omkring byen og kommer ikke paa den vei, vi kom fra!»

Efter denne afsked skiltes de ad. Fjorten dage efter dømte sorenskriveren i Aker, Morten Jørgenssøn, og lagretten Tollef til døden. Hans hoved skulde afhugges og sættes paa stage, hans krop parteres og lægges paa fire steiler. Dommen blev et par dage efter sanktioneret af slotsloven og øieblikkelig eksekveret, da man nødig vilde have udgifterne med at føde forbryderen længere end høist nødvendigt. For sikkerheds skyld lagde man ham først paa pinebænken for at aftvinge ham yderligere tilstaaelse.

Den hurtige ekspedition, som var en gjennemført regel for tidens retspleie, havde stundom sine mindre heldige sider. Det viste sig ogsaa denne gang at være tilfældet.

I julen blev baade Jens Holgerssøn og Anders skinder arresterede paa Hadeland, hvor de holdt til for vinteren. Fogden over Land og Hadeland, Jakob Eggertssøn, lod straks den 4de januar 1648 retten sætte paa Fusdals stevnestue, hvor Jens Holgerssøn paa det høitideligste benegtede, at han havde havt nogen befatning med mordbranden paa Jordbroen, og paastod, at han i den tid, gjerningen blev øvet, havde opholdt sig paa forskjellige steder paa Hadeland, hvor han havde boet hos »fattige, ærlige og uberygtede folk«. Almuen, som havde samlet sig paa lensmandsgaarden, bevidnede, at det var sandhed, og der frem-

stod ogsaa en mand, som aflagde ed paa, at Jens Holgerssøn havde holdt til i hans hus i de samme dage, ugjerningen blev begaaet.

Jakob Eggertssøn vilde ikke have nogen befatning med sagen, men opsatte et thingsvidne, hvori han med 6 lagrettesmænd afgav erklæring om, hvad der var bleven oplyst paa Fusdal, og sendte Jens Holgerssøn og Anders Kasperssøn over til sorenskriveren i Aker med dette brev. Da retten den 24de januar sattes hos lensmand Haakon Skøyen, var de velvise dommere ilde farne. At konfrontere Jens Holgerssøn med Tollef Gudmundssøn var umuligt, da den sidste allerede i syv uger havde ligget paa steilerne. Det gik nu op for dem, at enten maatte Tollef Gudmundssøn have øvet ugjerningen alene, eller ogsaa maatte han ikke have kjendt den virkelige Jens Holgerssøn og været i ledtog med en anden, som havde fundet, at det svarede regning at gaa under Jens Holgerssøns navn. Paa den anden side fik de tilstrækkelig rede paa de tyvestreger, som Jens Holgerssøns og Anders Kasperssøns bande havde øvet— paa samme tid som de fik fuldgyldige vidnesbyrd mod de medlemmer, der havde skilt sig ud fra den eller begaaet andet forræderi —, at de trygt kunde afsige denne dom:

»Vi have ikke med en god samvittighed forsvarligen kunnet dømme Jens Holgerssøn til steile og hjul; men belangende hans og Anders Kasperssøns egen, utiltvungne frivillige tilstand for retten, for deres langvarige og mangfoldige tyveris bedrift og haandegjerning bør de efter tyvebalkens 1ste kapitel at have forbrudt deres liv til galge og gren (saafremt vores gunstige høie øvrighed dennem ikke til mildere straf be-

naade vil), andre saadanne deres lige til eksempel og eftersyn, og .deres hovedlod at være forbrudt under kongl. maj.t, ihvor den findes«.

Hermed blev det vistnok ogsaa. Thi den 27de januar stadfæstede de kommitterede i slotsloven Jakob Ulfeldt og Peder Vibe dommen, som de anbefalede fogden til hurtig ekspedition.

En fantefoged.

Allerede tidlig begyndte man omkring i bygderne at ansætte politi, som kunde holde fanter og tyvepak borte fra bygden og i nødsfald hjelpe bønderne, naar de blev antastede paa sine gaarde af dem. I sig selv var denne bestilling lidet anset, og fantefogderne eller stodderkongerne, som disse betjente kaldtes, var mangen gang ikke bedre end det aat, de forfulgte. Man har derfor eksempler paa, at folk, som havde forgaaet sig paa en eller anden vis, blev dømte til at overtage dette hverv. Hvorledes Faaberg i 1664 fik sin egen fantefoged fremgaar af følgende udtog af søndre Gudbrandsdalens retsprotokol for nævnte aar.

»Gullik sundmand fremkom for retten og foregav for nogen tid siden at have havt hos sig en fremmed fante, som havde lovet hannem ondt, for at han ikke gav hannem efter sin villie. Og straks derefter vederfores hannem ondt, at hans tørkestue opbrændtes. Et halvt aar derefter kom samme fante igjen til omrørte Gullik sundmand, som gav hannem nogle tørre hug. Da paa det

omrørte Gullik sundmand formedelst sin armods skyld ei skulde udgive nogen kongesigt for samme slagsmaal, haver han sig idag for retten forpligtet med haandsrækkelse til kongl. maj.ts foged, at han efter den høie øvrighed anordning efter denne dag skal afværge og have tilsyn med alle fremmede og udbygdes fanter, som ei haver rigtig pas og beskeden at fare med, at levere baade dennem og deres medhavende tøi til lensmanden, at derpaa siden kan hændes dom efter den høie øvrigheds anordning, til hvilken antastelse almuen lovede at gjøre hannem bistand. Og dersom han herudi findes forsømmelig, skal dette slagsmaal staa hannem aabent for og ikke komme hannem til forsvar eller befrielse».

Da Gullik sundmand ikke senere ses at være stevnet for det slag, han havde givet fanten, tør man vel antage, at han har røgtet sin bestilling nogenlunde tilfredsstillende.

Søndre Gudbrandsdalens retsprotokol f. 1664 (10 febr). Om en stodderkonge paa Søndmøre fra en noget senere tid se Daae, norske bygdesagn I, 169 (2den udg.).

Fantejagter i begyndelsen af det 18de aarhundrede.

Fra det 16de til udgangen af det 17de aarhundrede foregik der til de svenske og norske grænselandskaber en meget sterk indvandring af kvæner fra storfyrstendømmet Finland. Navnlig bosatte de sig i

de store skogstrækninger, især da i almenningerne, hvor de fandt sit livsophold ved jagt og braatebrænding. Folket saa med alt andet end kjærlige øine paa disse uvelkomne gjester, og der vrimler af klagemaal over dem gjennem tiderne. Fra Solør og Østerdalen klages der saaledes i 1673 over, at de »meget dristelig og uforskammet ei alene indfalder i skogene og dem til største upligt og passerne til fordærv med braatehugst og brænden ødelægger, saa og alt vildt skyder og forjager, samt fiskesøerne og smaavand udfisker». Sterkere og sterkere høres ankerne over deres mistænkelige færd. I 1699 kaldes de saaledes «det allerskadeligste ukrud for landet, som nogen tid tænkes kan, da de i ufredstid er de allerstørste spioner og vide alle gjenveie og stier i skogene, saa hver fattig mand maa frygte sig for deres overfald, røveri og tyveri«. Intet under derfor, at nordmændene — som Pontoppidan i sin Norges naturlige historie bemerker — behandlede dem «som man andetsteds behandler de lumpneste jøder«.

Besynderlig nok saa den svenske almue paa indflytterfinnerne med ganske de samme øine som den norske, og som det gjerne gaar efter ordsproget, at «frænde er frænde værst», var det især de i det 16de aarhundrede indflyttede Vermlandsfinners had, de senere ankommende fik at føle. De kvæner, som i slutningen af det 17de aarhundrede udvandrede til Sverige og Norge, var derfor ikke istand til at faa fast fod nogensteds. Forsøgte de at rydde sig et bosted i en eller anden almenningsskog, kom bønderne og kvænerne straks over dem og forjagede dem. Hjemløse og forfulgte som skogens vilde dyr hevnede de sig paa det

ugjestfrie samfund, idet de slog sig sammen i store flokke og plyndrede og røvede, hvor de kunde slippe til.

I aaret 1700, netop som det bryggede op til krig mellem Sverige og Danmark-Norge, antog uvæsenet en saa stor udstrækning, at man maatte gribe til alvorlige forholdsregler for at hemme dets omsiggriben. De svenske grænsebønder erholdt paa ansøgning tilladelse til at foranstalte en klapjagt paa alle de omvankende kvæner, og alle de, som blev grebne, og som der klæbede mistanke for røveri eller tyveri ved, skulde uden rettergang straks hænges. Men da de ikke turde haabe at blive denne bygdeplage kvit, med mindre der foretoges lignende anstalter fra norsk side, henvendte de sig til fogden Jens Heide i Solør derom. Denne fandt, at han paa egen haand intet kunde gjøre. Men hans forestillinger faldt i god jord hos landets nye statholder Fredrik v. Gabel, der i vor historie har vundet større anseelse for sine utallige velmente projekter end for, hvad han ved dem opnaaede.

For at faa oprettet en overenskomst med Sverige om gjennemførelsen af denne plan, sendtes en mand opover til Stockholm. I hemmelighed havde statholderen instrueret ham om at udspeide alt, hvad der kunde komme den norske hær til nytte under et forestaaende indfald i Sverige. Overenskomsten, der selvfølgelig kun blev bekjendt for nogle faa indviede, blev sluttet, og en dag blev fastsat, da det knusende slag skulde rettes mod «alle løse finner«. Man haabede herved at opnaa, at »de herefter sig ikke skulde samrotte eller understaa noget at foretage, ei heller vores med dennem (ɔ: de svenske finner) colludere, som udi seneste krigstid passeret er«.

Den korte krig, som i august 1700 førtes mellem

Sverige og Danmark-Norge, voldte merkelig nok intet brud paa den trufne aftale, og klapjagten fandt sted paa den berammede dag, 4de oktober 1700. Udbyttet var overraskende stort. Det samlede antal af opsnappede kjeltringer kjendes ikke; men at slutte fra amterne Akershus, hvor 44 toges til fange, og Hedemarken, der afgav omtrent dobbelt saa mange, maa fangsten have været saa rig, at det neppe kan siges at være nogen overdrivelse, naar det i statholderens rapport heder: »Landet er i den grad fornøiet herover, at det ikke kan beskrives, da ingen længere kunde bo sikker og uden frygt, og var der bleven noget af krigen, havde dette pak gjort mere skade end de fiendtlige partier, hvorfor det ganske maa udryddes«.

Men eventyret var hermed ikke tilende. De paa Akershus i varetægt indsatte omstreifere fandt sig, som man vel kan tænke, ikke vel der, da udsigterne for liv og død neppe var dem synderlig gunstige. En kveld mellem kl. 10 og 11 benyttede fire af dem — deriblandt en forbryder, der ansaas for hovedmand for en hel bande — leiligheden til at rømme over voldene. Statholderen skummede af harme, da han fik underretning derom. Han skyndte sig derfor op paa slottet for at bese stedet, »og fandt jeg det særdeles bekvemt til derfra at komme ud af fæstningen og tilmed ei ubekvemt at komme ind i fæstningen«. Da han overvældede kommandanten med bebreidelser herfor, lod denne ham vide, at han ikke kunde gjøre noget derved, da feltmarskalken havde taget hans folk fra ham til arbeide. Som bekjendt stod vicestatholder Gabel og feltmarskalk Wedel aldrig paa god fod med hinanden, og det siger derfor sig selv, at han ikke lod en saa udmerket anledning til at sværte feltmarskalken

hos regjeringen gaa ubenyttet hen. Imidlertid blev hans sorg snart slukket og hans nidkjærhed dæmpet; thi tre af omstreiferne blev igjen snart fakkede og den fjerde, der ansaas for deres hovedmand, paagrebes seks ugers tid senere af en norsk soldat indenfor den svenske grænse.

I de følgende aar ses lignende klapjagter oftere at have været anstillede. I Bærum paagrebes saaledes i 1703 en hel bande af omstreifere, og paa Ringerike blev der ogsaa opbudt almue og militær for at fri egnen for lignende aat. Ikke desmindre vedbliver almuen at føre de samme klagemaal som før over «skogfiendernes» indtrængen. Fra Elverum indgiver 8 bønder i august 1704 følgende bønskrift, der ganske vist har rørt kong Fredrik IV's landsfaderlige hjerte:

»Vi fattige eders kongl. maj.ts skogbønder af Elverum og Aamots prestegjelde i Østerdalen har allerunderdanigst for vores allernaadigste overherre og konge at beklage, hvorledes skogfinnerne tilføier os stor skade, idet at de indfalder udi vore gaardes tilliggende skoge, og i synderlighed om vaaren paa skaren baade paa søgn og høitidelige dage nedfælder elgsdyr, fordriver dem af skogene og fordærver vore veidesteder saa og betager os vore fiskevand, foruden at de ruinerer de almindelige skoge med tømmerhugst, saa og med braatebrænden, hugger og fordærver skogen, saaledes at paa det sidste vi eders maj.ts skattebønder ei kan svare vores kontributioner og skatters rettigheder. Særdeles lever vi udi stor befrygt for dennem, om det skulde hænde sig — hvilket Gud naadeligen afvende — at krig skulde paakomme, de da, som er et folk og besvogrede med de svenske

finner, skulde som udi forrige tider, da vi krig havde, *) baade formyrde folk i deres huse og berøve os vore heste og kvæg, som de den tid gjorde. Bønfalder derfor udi allerdybeste underdanighed, at de af eders kongl. maj.t maatte udryddes eller og paa andre steder forflyttes, at vi eders kongl. maj.ts skattebønder ikke af dennem udi grund skulle blive ødelagte. Saadan stor naade vil den allerhøieste Gud rigelig belønne, og vi stedse daglig forbliver med vores bønner til Gud den allerhøieste o. s. v.»

Under den retsusikkerhed, som forholdene under krigen mod Karl XII medførte hertillands, vandt de finske omstreifere et vist ry for sin frække paagaaenhed, og det had, befolkningen nærede til denne race, øgedes derfor. At denne stemning oftere gav sig luft

---

*) Klagemaalene over de indflyttede finners troløshed under Gyldenløvefeiden er neppe saa begrundede, som den norske bonde gjerne vilde udgive dem for at være. Der findes tvertimod flere vidnesbyrd om det modsatte. I 1686, da en almindelig udrensning af grænsebygderne skulde foregaa, fandtes der saaledes i Solør flere finner, for hvem de norske bønder gik i forbøn. Om en af dem heder det i fogdens knappe optegnelser: «Simen Mattisen, 41 aar gammel, er finsk født, gaar i bygden og svarver, kan intet med skytteri, haver og udi forleden krigstid været fangen med 7 soldater fra sal. hr. kaptein Ole Ellingsens kompagni, som han hjalp til rømning og skaffede dem med sig til Norge igjen med stor livsfare og svam over søer og tog baade at hjælpe dennem frem med og fødet sig udi seks dage med rødder af marken, som de berettede«. Som et eksempel paa, hvor trofast den finsk-norske grænsebefolkning under de senere krige helt ind i vort aarhundrede viste sig mod sit nye fædreland, kan anføres, at folkene paa Jerpset (Tron Jerpset og hans forfædre) var af ublandet finsk herkomst.

i væbnede opbud, som bønderne dels paa egen haand, dels efter øvrighedens foranstaltning fik istand, er saa at sige en selvfølge og hørte paa sine steder til dagens orden. Allerede i oktober maaned 1710 var det nødvendigt over de tre sydlige amter at foretage en ny klapjagt, hvis udfald dog ikke er bekjendt. Ogsaa fra Vestlandet hører vi 1721 om et almindeligt opbud mod de røvere, tyve og løsgjængere, som i stort antal huserede i Bergens stift. Hvad udbytte disse ekspeditioner bragte, vides ikke, og forsaavidt er de uden interesse. Men at de ikke har været ganske blottede for et eller andet humoristisk moment, synes at fremgaa af følgende.

Den 25de marts 1723 skriver den forrettende prest i Nes i Hallingdal, Andreas Boyesen, til statholderen, geheimeraad Ditlev Vibe:

«Naadige herre.

Min egen tarv saavelsom andres livs og godses frelse obligerer mig herved underdanigst at andrage for deres ekscellence den ugudelige retirade, som mordere, tyve, desertører og skalke søge her tilfjelds i Hallingdalen, hvilke opholde sig om sommeren paa det vilde fjeld, som grænser mellem Aal, Valders og Leirdal i Bergenhus stift, der er paa alle kanter til bygderne af 4, 5 og 6 mile. Om vinteren opholder de sig uden frygt nede i Leirdal eller i en eller anden fordærvelig plads, som kan ligge under eller i fjeldene; og siger almuen, de sig ikke understaar af sig selv at antaste dem, en stor del af frygt, at dersom de skulde undkomme enten for dem selv eller rømme af noget fængsel, da hevnede de sig siden paa dem

med mord og brand. Heriblandt er og en forvoven ung frisk tyv og skalk, som kalder sig Lars svenske, som nogen stund efter, at han kom til bygden i Hemsedal, gav sig udi kammeratskab med en af sine lige ved navn Jan, hvilken jeg havde lyst af bygden. Disse have skammeligen bestjaalet folk, besynderlig en mand ved navn Ole Markegaard, hvorom tyvene siden er blevne uens, og da denne Lars Svenske vilde skyde den anden ihjel, mislingede hannem skuddet, og kuglen blev siddende inde i akselen. Han blev lægt i Slidre i Valders, hvor han nu siges at opholde sig. Den anden nu og hidindtil opholder sig i Leirdal i Bergenhus stift over fjeldet. Han haver undsagt mange paa sit liv, desligeste og mig, fordi jeg efter mit embede, den eneste gang jeg saa ham, haardelig tiltalte ham som et ugudeligt menneske og en løsgjænger, der intet pas eller bevis havde. Derover skal han have lovet at lægge sig paa min kirkevei, som er en mislig slem skog mod 3 mile over, for at skyde mig ihjel. Da paa det han med de andre, som er tvende bekjendte mandslagere af Aal, som ligger i fjeldet og overfalder folk, som gaar efter rensdyr, og flere saadanne, som stedse tilvokser, ikke skulle have deres ugudelige sikkerhed og engang anrette store ulykker baade paa bygderne, reisende og handelsfolk, som stedse reiser over fjeldet, haver enhver høi aarsage at bønfalde om, at deres ekscellence vil naadig ved deres høibydende anstalt lade dem paagribe, som efter mine ringe tanker bedst kunde ske ved nogle her af hvert steds tro, dristige, sterke militære, som fordelt maatte gaa forklædte,

ligesom de efter stedernes beskaffenhed ginge enten efter dyr eller paa handel. Thi om der sker nogen publik søgning efter dem, have de enten slægtninge eller adhærenter, som lade dem faa tys (ɔ: nys) derom, saa de den tid undstikker sig. Thi forbemeldte Ole Markegaard havde for nogle uger siden akkorderet med en karl om 10 rigsdaler for at bringe ham denne tyv Lars svenske op fra Leirdal, hvorom denne tyv straks fik nys og gik karlen, som havde to andre med sig, selv imøde, afpryglede og forjagede dem og havde foruden bøsse tvende pistoler hos sig, om det skulde paagjældet.

Og om naadigst maatte behage deres ekscellence, at disse ved Guds hjælp bleve indhentede, at lade ske et almindeligt opbud af menighederne i sommer, at støde kald imod kald til en almindelig landrensning og lade paagribe alle løsgjængere, ubekjendte fanter og deslige at indsættes under vagt hos hvert steds lensmand og straks eksaminere dem, hvorfra de var, om de er gifte, eller løse kvindfolk, af hvem de ere besvangrede, hvor deres børn ere døbte, døde eller begravne med mere, og de mistænkte da at sættes saa længe under menighedens ophold, indtil man forderligst kunde indhente deres prests vidnesbyrd, om deres berettelse var sandfærdig, hvorved megen synd vel skulde aabenbares, og Guds vrede vendes fra landet og riget. Og var at ønske, at alle fattige folk siden under kjendelig straf skulde tilholdes at blive hver i sit eget sogn og underholdes af sin egen menighed. Saadan deres ekscellences naadige anstalt vil Gud visselig med velsignelse be-

lønne. Til slutning beder jeg underdanigst, at ifald deres ekscellence tager dette i naadig konsideration mit navn da maatte eksciperes til angivelse for det almindelige, hvorfra det kunde udføres iblandt de fredløse, som derover kunde hevne det paa mig«,

Statholder Ditlev Vibes korrespondance er desværre ikke synderlig vel bevaret, og man savner derfor enhver oplysning om, hvorvidt denne fantejagt virkelig kom i stand. For den senere tids vedkommende har man derimod efterretninger om lignende klapjagter efter forbryderbander i Throndhjems stift (1737) og Akershus amt (1744).

I løbet af det 18de aarhundrede gik det finske element ialfald delvis op i det norske. Man feiler neppe meget i at antage, at det for en ikke ringe del er det fremherskende i husmandsklassen i flere — maaske de fleste — af østlandets bygder. Men paa samme tid, som det finske indvandrerfolk efter en lang og haard kamp vandt et slags indfødsret, rekruteredes den omstreifende nationalitet, hvis hovedkjerne romannierne var og er, fra enkelte lag af det norske samfund, alt eftersom uaar, mislige konjunkturer og stansning af større industrielle anlæg drev folk ud paa tiggerstien.

Aktstykker i rigsarkivet, navnlig i kancelliarkivet og statholderarkivet. Wessel-Bergs reskriptsamling. E. Sundt, beretning om lanbstrygerfolket i Norge (Kristiania 1850), passim.

Finnerne i Nordmarken.

Sagnet vil med bestemthed vide, at de fleste gaarde og pladse i den nordre del af Nordmarkens skogstrækninger fra først af er ryddede af indvandrede finner. Om saadanne bebyggelser ved Spaalen (Finnerud paa vestsiden og Spaalsæteren paa nordsiden), Katnosa (Fagerlid), Sandungen, Hakloen, Langlivandet, Fyllingen og Fortjernet (Fortjernsbraaten) har man endnu den dag i dag saa nøie besked, at man tildels kan paavise gaardstufterne. I almindelighed ses finnerne til sine bosteder at have valgt egnene om bækkeosene. Her sved de af bakkeheldene og saaede rug og næper i braaterne. *) Deres kvæg fandt næring i skogene og paa myrerne, og deres fornemste spisekammer var de paa abbor og ørret uudtømmelige tjern og skogene, hvor orren og tiuren legede i slige masser, at en nutidens jæger kun i sine dristigste drømme kan danne sig forestilling derom. I de vilde, ensomme skogtrakter henlevede finnen saaledes sit nøisomme liv, idet han kun nu og da kom i forbindelse med udenverdenen. Hændte det en gang imellem, at han nødtes til at drive handel i byen eller søge ned i tættere befolkede bygder, forstod han altid med stor behændighed at afvende nærgaaende spørgsmaal om, hvem han var, og hvor han hørte hjemme. Til gjengjæld for den forfølgelse, som blev ham til del fra den norske bondes side, skal det og yderst sjelden have hændt, at en nordmand,

---

*) Paa somme steder ved man endnu at paavise aabne pladser i skogene, hvor de tærskede rug paa bart fjeld, ligesom man ogsaa i nærheden af tomterne af de forladte finnegaarde kan se deres »næpekjeldere«.

som forvildede sig til de trakter, hvor finnerne havde slaaet sig ned, kom til at bringe bud til bygden om, hvad han maatte have set. Saa skarpt stod den gamle befolkning og indflytterne mod hverandre.

Anlægget af Bærums verk i det 17de aarhundrede gjorde en ende paa denne eiendommelige tilstand, idet nye næringskilder aabnedes for de finske nybyggere, som herved kom i nærmere berøring med udenverdenen. De gamle koier og gaarde, hvis navn man forgjæves vil søge i de gamle matrikler, afløstes af nye bedre boliger, og efterhaanden blev befolkningen fuldstændig fornorsket; men endnu den dag idag bevarer bonden i Nordmarken paa mange steder med selvfølelse mindet om sin nedstamning fra «de tusen sjöers land», med hvis befolkning han fremdeles har mange træk tilfælles, som de forløbne aarhundreder ikke har formaaet at udviske.

Blandt dem, som ryddede i Nordmarken, ved sagnet først og fremst at nævne en finne, som havde sit hjem ikke langt fra pladsen Sandungen. Man kan endnu i nord for denne se resterne af hans hustomt. Hans navn var Tharald (eller Harald, som nogle kalder ham). Der stod stor skræk af ham over hele marken og Ringerike, og der kunde nok være god grund til det, for han var grum og havde derhos ord for at forstaa sine kunster. Engang havde han en nordmand i tjeneste hos sig og blev ham flere aars løn skyldig. Saa gjorde han sig et erende til det lidt søndenfor Sandungen liggende Skydsskaffertjern og tog gutten med. Hvad de her tog sig for, siges ikke; men Tharald kom alene hjem. Men lang, lang tid efter har der ved Skydsskaffertjernet for de jægere og fiskere, som har færdedes der omkring, vist sig et gjenfærd,

som med isnende skrig har kaldet Tharald ved navn. Det har været hans tjenestegut, som han maa have dræbt og kastet i tjernet, siger man.

Tharald fik sig snart en anden tjenestegut, som ogsaa var nordmand. Da han havde havt ham hos sig et par aars tid, vilde han gjøre op med ham paa lignende vis. En julekveld, da man badede sig i badstuen efter gammel skik, var Tharald først i bad og sørgede for, at der var fyret godt op, da gutten klædte sig af og gik derhen. Han stængte saa døren til stuen, hvor guttens klæder laa. Thi, tænkte finnen, brændte han ikke op i badet, saa skulde han fryse ihjel i den strenge kulde udenfor. Det varede ikke længe, før nordmanden stod ved stuedøren og bad om drikke. Tharald rakte straks en øltrøise ud gjennem en glugge i væggen; men da gutten kom hen for at tage den, hvælvede han den ud over ham. Nu skjønte han, hvad finnens mening var, sprang med al sin magt mod døren, saa den fløi i stumper, og styrtede ind i stuen. Her stod finnen færdig med en ljaa for at tage imod ham. Men nordmanden forstod at sno sig saa behændigt, at han fik vaabenet vristet ud af Tharalds hænder, og nu dængte han løs paa ham saa længe, til han gav kjøb og udbetalte ham hans tilgodehavende løn, hvorpaa han straks forlod ham.

Engang kom der to rakkerknegte over til Sandungen paa sin reise til byen. De havde været oppe paa Ringerike etsteds og skaaret ned en mand, som havde hængt sig; thi sligt hørte med til uærlige folks bestilling. De fik — men neppe med det gode — Tharald til at skydse sig over Sandung-vandet. Finnen var ærgerlig herover og lovede sig selv, at han skulde

mage det saa, at han for fremtiden kunde være forskaanet for saadant pak.

Ikke langt fra det sted, hvor vandet bøier af og skyder en bugt sydover mod Hakloen, laa der dengang en flad, skogbevokset ø. For den, som kom roende nordfra, havde den nærmest udseende af at være en langstrakt odde af fastlandet, da det brede og dybe sund, som adskilte den fra dette, var umuligt at opdage fra den kant. Siden dæmningerne blev opførte for tømmerflødningens skyld, staar vandet over øen i flere favnes dybde, saa den nuomstunder kun i klart veir og ved lav vandstand kan skimtes som en grunding i søen.

Tharald styrede hen til denne ø og satte rakkerknegtene i land der, gav dem saa veiledning om, hvad retning de skulde tage opigjennem skogen og skabte sig saa troskyldig, at selv disse folk ikke fattede spor af mistanke til ham. Derpaa roede skalken tilbage. Rakkerne gik øen rundt flere gange, før de forstod, at Tharald havde narret dem. Men da skjønte de og, at det var finnens mening at lade dem omkomme der af hunger; thi der var mere end en fjerding til nærmeste menneskebolig. De hujede og skreg og skreg og hujede hele den dag og natten med. Tharald hørte dem nok, men lod dem blive, hvor de var. Da det led ud paa den anden dag, fik bonden paa Hakloen tilfældigvis høre deres nødraab og kom dem til hjælp. Siden den tid bar øen navnet Rakkerøen.

Et par dage efter indfandt rakkerknegtene sig igjen ved Sandungen for at takke Tharald for sidst, og denne gang havde de 6, 8 kammerater i følge med sig. Tharald og hans folk skjulte sig da med sine vaaben i badstuen, saasnart de viste sig, saa did turde de ikke

komme. Men nede i bakkeheldingen gik finnens bjelde-ko og græssede. Den slog rakkerne overende og skar yveret af, og da det vel var gjort, strøg de til byen igjen.

Ved Haklovandet slog to finnefamilier sig ned. Den ene rydningsplads, som laa oppe paa haugen, kaldtes Tomten, den anden, som laa ved den nuværende færgestøtange, hed Kasbenhus. Af begge disse pladse skal grundmurene endnu tildels findes bevarede. Kasbenhusen var en dygtig skytter og tjente mangen vakker skilling paa vildt, som han afsatte i Kristiania. Spurgte hans kunder ham, hvorfra han var, svarede han: «Fra Kasbenhus». Det syntes mange var et rart navn, og de vilde derfor gjerne have nærmere forklaring; men det vilde han ikke vide noget af: »Jeg er fra Kasbenhus, hør saa i fankens skind«, var hans eneste svar paa de gjentagne spørgsmaal. Men hvor Kasbenhus laa, syntes han nok, kom ingen ved.

Paa pladsen Aagaardslien eller Langlien boede der engang en finne ved navn Henning; han havde en broder, som hed Michael, som boede paa pladsen Hullet i Sørkedalen.

Henning var en meget slem og ondskabsfuld mand. Ikke desmindre sagde hans kone, da han døde: «Han Henning blev nok salig, han. Thi Guds engle sad i badstuegluggen og gol som korper». Hun stod i den formening, at tre korper, som hun havde set ved udhusene paa gaarden, var Guds engle, som var udsendte for at føre hans sjæl til himmerige.

Da Hennings lig skulde føres til Norderhovs kirke, drog det vel længe ud, før hans broder Michael, som var buden til gravøllet, indfandt sig. Man syntes ikke, man kunde vente længere paa ham, og ruslede saa i

vei. Men da ligfølget var kommen til en klippeblok, som ligger straks søndenfor Langlien og endnu den dag idag kaldes Henningstenen, stoppede hesten op og lod sig ikke føre videre. Det var nok Michael, som voldte det; thi han var netop paa veien nordover, og da han ikke likte, man drog i vei uden ham, tvang han paa denne vis følget til at vente, hvad enten det vilde eller ikke.

De fleste af disse sagn er mig fortalte af Børge Hakloen og opsidderen paa gaarden Bonna i Nordmarken. Efter hvad man i Nordmarken vil vide, skal der i nærheden af Maridalens kirke have staaet et kloster (d. v. s. et hospitium), hvis stene skal være anvendte til opførelsen af dæmningen ved gaarden Brække. Naar Maridalsvandets vandstand er ualmindelig lav, som tilfældet var for en længere række af aar tilbage, har man paa en ør udenfor gaarden Kirkeby kunnet se resterne af klosterets grundmure. Det er sandsynligvis dette sagn, som i sin tid foranledigede Bernt Moe (Norsk Penning-Magazin f. 1835) til at henlægge Mariskogs kloster til denne egn, skjønt dette kun er den norske benævnelse paa klosteret i Dragsmark. — En begivenhed fra nyere tid, som endnu staar levende for Nordmarkens befolknings minde, er den voldsomme orkan, som den 7de—9de mai 1832 herjede disse trakter og hvoraf der findes en skildring i Bernh. Herres «en jægers erindringer», Kristiania 1874, s. 77.

Peder Haakenstad.

Paa gaarden Haakenstadenget i Lynner anneks paa Hadeland laa der den tid, «slaget stod paa Norderhov«, i vuggen et guttebarn, som i daaben havde faaet navnet Peder. Hans fader, som nedstammede fra de indvandrede østfinner, havde længe tjent som

soldat i tiaarskrigen, og den vaar, svensken laa i landet, havde han tre gange maattet marschere sin egen husdør forbi, uden at han fik lov til at titte indom den; »thi det var meget strengt i tjenesten i de dage, maa vide«. Engang den samme vaar kom der dragende en svensk trop over Hadeland; to soldater, som hørte til den, tog ind i stuen paa Haakenstadenget. Konen satte frem øl og mad for dem. Da blev de var den vesle, som i vuggen laa. Den ene af dem sagde: «Jeg tror, jeg dræber den lille gossen der. Hvad mener du?« «Aa nei, gjør ikke det», sagde den anden. »Vi lever saa alligevel ikke den dag, da han gjør os nogen skade«. Disse ord gik moderen til hjerte, som man nok kan tænke sig; men det er dog troligt, at det ikke var saa alvorlig ment med truselen.

Da Peder voksede til, blev han stor og sterk, — saa sterk, at man skulde søge lang led, før man fandt hans ligemand. En vinter laa han paa tømmerkjøring til Strømssagen. Færdesveien var ikke saa aldeles tryg i de tider. Dengang var det især tre karle fra Skedsmo, som stadig laa der og forulempede de veifarende med trusler, slag og knivstik, saa det stadig gik paa livet løs. En dag, som Peder kommer kjørende med sit stokkelæs, farer en forbi ham, som han var gal og rasende. Men i farten raabte han til ham, at han skulde se sig for; thi nu var Skedsmo-kjæmperne ude. Peder lod, som han hverken hørte eller saa noget og fortsatte sin reise. Det varede heller ikke længe, før han raakede sammen med slagsbrødrene. Den ene hilsede Peder med et svøbeslag i ansigtet; men denne tog det hele meget koldblodigt. Først julede han karlene ganske alvorlig igjennem, saa bugtede han dem sammen, den ene efter den anden, og surrede dem til

deres slæder saa fast, at de hverken kunde røre arm eller fod, og dermed overlod han det til hestene at bringe den hver hjem til sit. Men Peder likte sig ikke, da han vel var kommen frem til Strømmen, for han kunde hverken faa madro eller nattero. Thi saasnart det rygtedes, hvorledes han havde tugtet Skedsmoslagsbrødrene, vilde alle se ham og takke ham for det; slig skræk havde der staaet af dem.

En af de værste bygdeplager søndenfjelds i midten af det forrige aarhundrede var en tater, som man kaldte Isak hesteskjærer. Der fandtes ikke det moders barn, som ikke var ræd ham; thi baade kunde han svartebogen udenad, og desuden paastod han selv, at han gik med otte mandshjerter i lommen, og fik han saasandt det niende, skulde intet menneske vinde bugt med ham.

En dag stod Peder hjemme i smedjen paa Haakenstadenget og rettede paa en plog for en af naboerne. Inde i stuen sad hans kone og de andre kvinder paa gaarden og spandt stry. Da kommer Isak luskende ind; han sætter sig paa peisen og forlanger at faa sat frem mad og drikke, ret som han skulde være mand paa gaarden. Da man ikke øieblikkelig efterkom hans ønske, begyndte han at styre og bande og true med alt det, som ondt var. Peders kone gik da ud paa tunet og raabte: »Du faar komme ind, du Pe'r; der er en herinde, som du nok maa snakke lidt tilrette«. Peder havde faaet et nys om, at hesteskjæreren var paa farten; men at møde ham med tørre næver alene havde han ingen større lyst til. Saa gjorde han smedetangen saa gloende, som han var istand til at holde den, og med den i næven gik han op i stuen. Her drev han til tateren med den af alle livsens kræfter. Men —

det fortalte han siden baade tit og ofte — for hvert slag, han gav fanten, syntes han, han blev baade sterkere og haardere. Tilslut maatte Isak dog labbe af gaarde. Men idet han strøg paa dør, vendte han sig og sagde til Peder: «Havde du ikke havt denne filletangen din, saa skulde du nok have set, hvad vei det var gaaet med dig«.

— Det niende mandshjerte fik Isak nok ikke fat paa. Thi et par aar efter, at Peder havde været i kast med ham, blev han dræbt etsteds nede i Smaalenene. Engang han laa og sov, listede folk sig ind paa ham med langskjæftede økser og kløvede skallen paa ham.

Fortalt mig sommeren 1883 af Børge Hakloen i Nordmarken, en dattersøns søn af Peder Haakenstadenget.

En trolovelse paa retterstedet.

Det var for ikke ret lang tid tilbage en gjængs tro blandt almuen hertillands, at en dødsdømt kvinde vilde blive benaadet paa selve retterstedet, naar der fremstod en mand, som tilbød sig at tage hende tilegte. I første saml. (1 udg.) af professor L. Daaes norske bygdesagn findes der saaledes en fortælling om en kvinde fra Øiestad, som helt til sin sidste stund klyngede sig til haabet om, at hendes elsker vilde fremstaa og frelse hende af bøddelens haand paa denne maade.

Det er denne overtroiske forestilling, der som en rød traad gaar gjennem de begivenheder, som her skal

fortælles. Den hele sag er et ganske merkeligt vidnesbyrd om, hvilken justits der øvedes i Nordlandene i det første decennium af forrige aarhundrede.

I.

Den 30te marts 1701 holdtes vaarthing for Helgøens thinglag i Tromsø sorenskriveri paa gaarden Nordeidet. Blandt de sager, som sorenskriveren, Søren Pederssøn Bogøe, og de med ham opnævnte lagrettesmænd denne gang havde at dømme i, knyttede folks opmerksomhed sig navnlig til en, der havde vakt en sørgelig opsigt der i egnen. Lars Hanssøn Løvberg, der tidligere havde været foged i Tromsøen, men nu paa sine gamle dage levede af at reise som fuldmægtig i eftermandens Jørgen Aarhus's erender, fremstod som anklager paa det offentliges vegne mod pigen Anne Larsdatter af Karlsøen, der var beskyldt for barnefødsel i dølgsmaal og fostermord; hendes sag blev ikke bedre derved, at hun havde udlagt en gift mand til barnefader. Hun benegtede vistnok paa det bestemteste at have taget sit barn af dage. Men de oplysninger, som blev fremført af hovedvidnet i sagen, var imidlertid af en saa graverende natur, at retten fandt hende skyldig og dømte hende til «at miste sin hals og hendes hoved at sættes paa en stage, andre saadanne ukristelige mennesker til eksemplariter straf».

Tre maaneder efter stadfæstede lagmanden i Stegen, Fredrik Henrik Schønnebøl, dødsdommen med udtrykkelig bestemmelse om, at hovedet »skulde sættes paa et

aabenbare sted, hvor alfare vei forbifalder, til forskrækkelse og afskyelig spektakul». Pigen vedtog dommen, men da baade amtmanden, Kristofer Heideman, og hans fuldmægtig var fraværende paa reiser, og ingen eksekution uden deres samtykke kunde finde sted, blev hun endnu et halvt aars tid siddende i fængsel.

Først den 3die januar 1702 indfandt fogdens fuldmægtig, den ovenfor omtalte Lars Løvberg, og mestermanden Kristofer Arntsen sig for at afhente den ulykkelige forbryderske til henrettelsen. I følge med dem var ogsaa presten til Karlsøen, hr. Michel Jenssøn Hegelund, der var en mand i sine kraftigste aar. I den lange ventetid havde han set flittig til barnemordersken og formanet hende til at vende sine tanker fra det jordiske. Men da det lakkede mod hendes dødsstund, blev hun meget angst og urolig tilsinds, saa hr. Michel — efter hvad han senere paastod — følte inderlig medlidenhed med den skrøbelige unge synderinde. Han havde derfor aftenen i forveien og tidlig om morgenen gjort nogle forsøg paa at faa henrettelsen udsat; men de var kort og tvert blevne afviste af fuldmægtigen. Paa veien til retterstedet fulgtes de side om side; presten gjentog da sin forbøn for forbrydersken og lod falde nogle ord om, at han halvt om halvt var begyndt at drage i tvivl, hvorvidt hun ei var bleven dømt uskyldig. Han sluttede med at henstille til fuldmægtigen, om det ikke var det bedste, at man først oppebiede en høiere rets kjendelse. Men denne svarede but, at nu var det for silde; henrettelsen havde været udsat saa længe, at ingen yderligere forhaling burde finde sted. Da de var komne til retterpladsen, hvor graven allerede var opkastet, sluttede endel mænd af sognet kreds om dem. Udenfor stod

der en stor mængde mennesker fra de omliggende bygdelag, som havde samlet sig for at overvære det blodige skuespil. Medens bøddelen gjorde sine forberedelser, bestræbte hr. Michel Hegelund sig for at trøste den bekymrede dødsdømte. Han vendte sig endnu engang til fuldmægtigen og spurgte, om der da slet ingen naade eller frist var at faa. Men denne var døv paa det øre og mente, at retten maatte have sin gang. »Findes der da«, udbrød hr. Michel med saa sterk røst, at det hørtes vidt og bredt, »i hele denne mængde, som her er forsamlet, ikke en eneste, som føler saapas medlidenhed med den arme synderinde, at han vil tage hende bort fra en forsmædelig død«. Straks raabte en stemme i hoben, at han vilde gifte sig med Anne Larsdatter, «hvis fa'r og fogden ei havde noget derimod». Kredsen blev brudt og Ole Nilssøn, en fantegut, som presten havde i sin tjeneste, traadte indenfor og gjentog sit tilbud. Fuldmægtigen gjorde vel endnu nogle indvendinger, men da presten erklærede, at han vilde paatage sig alt ansvar, indtil hendes sag paany blev undersøgt, og lovede at bære alle udgifter ved hendes underholdning i mellemtiden samt bekoste mestermandens reise, om han anden gang skulde blive beordret derhen, maatte fuldmægtigen tilsidst give efter. Han vidste vel ogsaa godt, hvad almuens mening i denne sag var, og syntes derfor, han gjorde alt, hvad der med billighed kunde forlanges af ham, naar han skjød de omstaaende til vidner paa prestens forpligtelse. Trolovelsen foregik nu efter det brugelige ritual i fuldmægtigens, mestermandens og hele almuens overvær, og efter endt høitidelighed drog presten med det nyforlovede par fra rettersted et hjem til prestegaarden.

II

Anne Larsdatter blev i prestegaarden i flere aar, og i denne tid var hun, den dødsdømte barnemorderske, den snilleste og omhyggeligste fostermoder for de smaa Hegelunder, efter hvert som de kom til verden. Almuen i hr. Michels menighed betragtede hans gjerning næsten som en stor og god handling: endnu den dag idag taler nordlændingen om den djerve prestemand, som fik baade foged og mestermand til at staa til skamme.

Hr. Michels ry gik trindt om over Nordlandene; men merkelig nok varede det længe, før der blev rørt videre ved den hele sag. Man skulde næsten tro, at Lars Hanssøn Løvberg ikke var den eneste repræsentant for øvrigheden der nord, som ei var paa det rene med, hvorvidt hr. Michel handlede i sin gode ret eller ikke. Det er ikke umuligt, at alt vilde være bleven afsluttet med det, som hidtil er fortalt, hvis ikke hr. Michels overordnede og avindsmand, provsten hr. Oluf Audunssøn paa Tromsøen, havde anmeldt sagen for regjeringen, og saaledes givet anledning til, at den blev behandlet paany.

Under 13de januar 1703 lod kong Fredrik IV sagen forelægge det theologiske fakultet til erklæring, hvilken afgaves den 18de næstefter i følgende ordelag:

> »Vi finder ganske ingen anledning enten i Guds eller kongens lov til denne hr. Michel Hegelunds formastelse, at han under prætekst af en trolovelse med en mandsperson, som kom løbende og begjærte synderinden tilægte paa retterstedet, har villet forhindre eksekutionen og justitiens fremgang efter en formel lovmæssig dom, hvorfor vi

allerunderdanigst skulle formene, at han nok kunde og burde af generalfiskalen tiltales efter loven. Men hvad kvindfolket angaar, da som hun ved saadan en prestes mishandling engang ført fra retterstedet, skulde vores allerunderdanigste tanke være denne, at eders kongl. Maj.t vilde allernaadigst lade hende tilbyde, om hun vilde appellere til nogen høiere ret, saafremt hun noget kunde have til sin befrielse«.

Som følge af denne erklæring udgik der den 10de februar 1703 kongelig befaling til amtmanden i Nordlandene Kristofer Heideman om, at han skulde lade Anne Larsdatters sag prøve for en høiere ret paa offentlig bekostning, ifald hun nedlagde paastand derom, samt til biskop Peder Krog i Throndhjem at suspendere hr. Michel Hegelund og lade ham tiltale efter loven ved generalfiskalen Homfred Brygman for hans store formastelse.

Vi skal først se, hvilket storartet maskineri der sattes igang mod den arme prestemand. Ifølge generalfiskalens instruks til hans stedfortræder, fogden Aarhus, skulde denne først for provsteretten faa ham dømt fra sit embede, derefter skulde han for nærmest afholdende hjemting faa ham tiltalt paa hans fred og boeslod og endelig faa ham tvunget til at rømme Kongens riger og lande.

Ved provsterettens dom af 12te juni 1704 blev hr. Michel dømt paa embede, gods og fred, en dom, som presten fandt sig ilde tjent med, saa meget mere som han ei vilde vide andet, end at have handlet i fuld overensstemmelse med sin samvittighed og kristenkjærlighedens bud. Han besluttede derfor at lade sin sag af høiere geistlige autoriteter.

III.

Den 27de oktober 1704 indtraf der i Alstahaug prestegjeld i Nordland en rystende begivenhed, der aldrig vil gaa Nordlændingen af minde, saalænge Volqvartz' og Petter Dass' sange er paa hans læber.

Den nys udnævnte amtmand over Nordlandene, thrønderen Ove Skjelderup, var netop paa reisen opover til sit embedsdistrikt og havde i nogle dage ligget veirfast paa gaarden Hellesvigen, hvor fogden Peter Angell boede. I følge med ham var ogsaa den unge Reinhold Fredrik Tønder, der eiede den gamle adelige sædegaard Dønnes i Næsne prestegjeld, et af de største jordegodser nordenfjelds, og som nys var bleven forlovet med biskop Peter Krogs datter Sophia Amalia. Den nævnte dag lod veiret til at ville bedage sig noget, og tiltrods for madame Angells forestillinger besluttede de sig til at lægge over til Herø, hvor kirken laa. Da de var komne midtveis ud paa Alterfjorden — saa hedder den bugt, som skjærer sig ind mellem Herøen og Hellesvigen — hvælvede en rosse baaden, og alle mennesker, som i den var, samt hele den medbragte bagage styrtede i søen. Det lykkedes de fleste, blandt dem baade amtmanden og den unge Tønder, at komme op paa hvælvet, men neppe sad de der, før baaden straks rullede om paa ret kjøl igjen, hvorved alle de, som havde reddet sig paa hvælvet, paany fik et koldt bad. Ove Skjelderup, der var en mand af usedvanlig legemsstyrke, reddede sig i baaden selv femte, men den unge Tønder stivnede straks og forsvandt i dybet, før de andre kunde komme ham til hjælp. Ialt omkom 6 af de 11 mennesker, som havde lagt ud i baaden fra Hellesvigen. Nogle fiskere, som

befandt sig ikke langt fra det sted, hvor katastrofen var foregaaet, ilede til for at redde.

> »Og der amtmanden saa sin grav
> og fod ei kunde flytte,
> mod al forhaabning Gud ham gav
> hans liv saasom et bytte«,

synger Peder Dass.

Ud paa vinteren drev bølgerne et lig ind mod Herølandet. En fisker, som fandt det i taren, gjenkjendte straks i det den af høie og lave begrædte Reinhold Fredrik Tønder. Han saa til sin store glæde, at hverken klæder eller andet, som Tønder havde paa, havde lidt nogen større skade og satte sig i besiddelse deraf, men liget roede han atter ud paa fjorden og sænkede det ned. Da han senere søgte at afhænde de røvede gjenstande, kom hans ugjerning for lyset, og han blev paa hjemtinget af øvrigheden dømt til at kagstryges og brændemerkes.

I hr. Michels sag kom denne sørgelige begivenhed til at spille en rolle, der neppe var til hans skade. Presten havde nemlig gjennem prokurator A. Schiøtt i Throndhjem — en lovtrækker af samme tvetydige art som hans kollega, den senerehen noksom bekjendte Povel Juel i Bergen — ladet provsterettens dom indanke for kapitelet og udvirket en stevning af 3die oktober 1704 over provsten og hans meddomsmænd. Amtmand Ove Skjelderup havde paataget sig at besørge stevningen i rette vedkommendes hænder, da anden

postleilighed dengang ikke gaves nordover, og dette dokument kom saaledes til at lide samme medfart som de øvrige gjenstande, baaden indeholdt, da den kuldseilede. Inden ny stevning kunde udtages og forkyndes, var paaankningstiden forlængst udløbet, og der medgik ogsaa en god stund, før kongelig opreisning kunde erhverves, og sagen indbringes for kapitelet.

Først den 8de septbr. 1706 blev sagen paadømt for hr. Michels vedkommende. Ihvorvel biskopen, amtmanden og de øvrige dommere fandt, at hr. Michel havde handlet paa en meget ekstravagant og ubesindig maade, ansaa de dog ikke forbrydelsen for at være saa graverende, som provsten og generalfiskalen ansaa den for. De fandt derfor, at hans 3½ aars suspension og det ansvar, han i 2½ aar havde baaret for forbryderskens tilstedeværelse, var mere end straf nok, og dømte ham igjen til embedet. Dog fik han advarsel om, at han for fremtiden maatte vise større varsomhed i udøvelsen af sit embedes forretninger.

Hr. Oluf Audunssøn var mod i hu, da han endnu samme vinter fik høre, at hr. Michel Hegelund igjen havde optaget sine embedsforretninger i Karlsøen. I Senjens provsties protokol ses han at have indført følgende notitser til forskjellige tider:

«Til dato 1707 den 23de august er mig endda aldeles intet anvist om overdommeres kjendelse udi denne sag. Ellers spargeres, at ovenbemeldte hr. Michels suspension er anset af overdommere for satisfaktion mod begangne forseelse, hvorfor han atter har betjent fra michaeli næstforleden, menigheden til ikke ringe forundring, som dennem derom er intet forkyndt til efterretning.

Anno 1707 den 4de oktober er omsider for-

nummet af hans høiærværdighed superintendentens skrivelse af dato den 30te august, at bemeldte hr. Michel har faaet frikjendelsesdom af overdommere».

IV.

«Men hvorledes gik det den stakkels forbryderske?» vil man maaske spørge.

Samtidig med, at hr. Michel blev suspenderet, blev der udfærdiget ordre om, at hendes sag skulde paakjendes af overhofretten. Men det var ligesom alt havde sammensvoret sig for at lægge hindringer iveien for dens hurtige fremme. Straks efter aktionsordrens udfærdigelse afgik amtmand Heideman ved døden, og hans efterfølger Fredrik Spledt blev heller ikke mange maaneder gammel i embedet, saa intet blev foretaget ved sagen.

Først i aaret 1705, da amtmand Ove Skjelderup besøgte thingene i Tromsø fogderi, presenterede hr. Michel, som hidtil havde havt Anne Larsdatter i sit brød, hende for retten og bad om, at han maatte være forskaanet for at beholde hende i sin varetægt. Presten var nu nemlig bleven saa forarmet, at han maatte indskrænke sit tjenerhold til det mindst mulige. Hertil kom ogsaa, at der herskede almindelig nød over hele Nordlandene.

Amtmanden spurgte delinkventinden, om hun vilde appellere dommen? Hun erklærede, at det var hendes ønske, og nu maatte lensmanden paa stedet, saa nødig

han end vilde blive bryd med slig besvær, tage hende i varetægtsarrest.

Den 14de decbr. s. a. androg Skjelderup sagen for vicestatholder Fredrik von Gabel; aaret efter blev det bestemt, at sagen skulde forfølges. Men først den 25de november 1710 faldt der overhofretsdom for, at pigen i henhold til den norske lovs 6te bogs 8de kap. 8de art. skulde miste sin hals og hendes hoved sættes paa stage, — den samme dom, som allerede 10 aar før skulde have været eksekveret. Fogdens regnskaber for 1715—16 udviser og, at retfærdighedens sverd, som saa længe havde hængt truende over den arme misdæderskes hoved, nu faldt ned og gav hende naadehugget — altsaa 13, 14 aar efter, at henrettelsen skulde have fundet sted.

Fremstillet efter akterne, der dels findes iblandt norske indlægge for aarene 1703—14, dels er indtagen i Senjens provstis justitsprotokol, dels i Throndhjems kapitelsbog, og endelig i overhofrettens protokol for 1710. I Hammonds bog om den nordiske mission (Kjøbenhavn 1787) faar hr. Michel Hegelund et daarligt skudsmaal for den vrangvillie, han udviste mod missionen og missionærerne, og i de bevarede breve fra Thomas v. Westen til missions-kollegiet kan denne ikke male hr. Michel og hans menighed med tilstrækkelig mørke farver. Man tør vistnok antage, at saa er skeet med fuldstændig føie; men der findes paa den anden side ogsaa vidnesbyrd om, at hr. Michel til trods for den yderlige fattigdom, hvori han var stedt, viste en hjælpsomhed mod medlemmerne af sin menighed, som man mindst skulde have tiltroet ham. Ligeoverfor den verdslige øvrighed viste han sig ofte brysom nok, dels ved de foranstaltninger, han paa egen haand foretog, dels ved at han opkastede sig til forsvarer for dem af sin menighed, som var komne i rettens klør. I 1722 hændte det, at en kvænpige af hans menighed ved navn Kirsten Larsdatter, der havde født i dølgsmaal ude paa marken og ved vanrøgt forvoldt barnets død, blev dømt til halshugning, Hun fandt imidlertid anledning til at rømme fra arresten, da ingen passede paa hende.

Herfor fik hr. Michel skylden, da han havde ladet taget borttage af det sædvanlige arresthus, fordi almuen under gudstjenesten pleiede at have tilhold her med drik og fylderi. Han lovede vistnok at lægge taget paa igjen; men dette skede aldrig. Hr. Michel døde i vinteren 1726—27. Af hans mange børn blev en datter, Maren, gift med hans eftermand i embedet Simon Kildal. De øvrige børn synes at være gaaede over i bondestanden og have søgt et tarveligt udkomme ved fiskeri (Tromsøposten f. 4de oktober 1884). Endnu skal der i Karlsø og Skjervø leve efterkommere af ham.

Fra det gamle Bygdø.

Ladegaardsøen hørte ligesom flere andre øer i Kristianiafjorden under Akershus slot og var særlig henlagt til statholdernes husholdning. Disse havde derfor gjort sig megen umag for at hegne og frede om den og betragtede den ganske som et lyststed og en vildthave. Hertil var øen fortrinlig skikket. Den var endnu ikke landfast, og den var bevokset med meget god skog, der efter sigende skulde bestaa saa godt som udelukkende af mastetræer. Om vinteren, da jagten foregik som skarpest, søgte harer og ræve i stort antal over isen til dette fredlyste sted, hvor de saa holdt til sommeren over og maatte tjene statholderen og hans jægere til nytte og underholdning. Naar de danske konger engang imellem gjestede Akershus, var Ladegaardsøen derfor gjerne det sted, hvor de ved jagtens glæder søgte at rekreere sig. Der var gjort alt muligt for at holde øen i sin oprindelige naturtilstand, og kastede fæstningens kommandanter end ofte graadige øine paa det skjønne trævirke, som der fandtes, maatte

de dog bide sig i fingrene derefter, hvor pinagtige tiderne saa maatte være. Thi Ladegaardsøens skog maatte ikke røres.

I slutningen ef det 17de aarhundrede blev øen tilstaaet vicestatholder Just Høegs enke for hendes livstid; men statholderen vedblev dog at føre et vaagent øie med øens og dens herligheders konservation. Da Fredrik v. Gabel var bleven statholder, skulde øen blive et tvistens æble mellem ham og landets høistkommanderende, feltmarskalk grev G. W. Wedel. Fra embedets tiltrædelse havde Gabel stadig været paa sin post mod den myndige feltmarskalks overgreb, og saadanne troede han naturligvis at finde i et og alt, hvad denne foretog; men for alvor opblussede striden mellem dem først, da greven gjorde mine til at ville hugge emnerne til nogle skjæker og hjulbaararme paa Ladegaardsøen. Den 28de april 1700 udfærdigede nemlig feltmarskalken følgende ordre:

«Som til Akershus fæstnings reparation behøves en del tømmer, hvortil ikke skal være nærmere raad end at lade det hugge paa Ladegaardsøen, da naar kommandanten hr. oberst de Seue skulde trænge dertil, skal han forhen give det fru vice-statholderinden, som Ladegaardsøen af hans kongl. maj.t allernaadigst er bevilget til brugs, tilkjende, og begjære dertil hendes permission, dog at han lader menagere skoven det mest muligst er, saa og at han overleverer hende en specifikation eller attest under sin haand paa alt, hvis som til allerhøistbet. hans kongl. maj.ts tjeneste i saa maade hugget vorder.*)»

*) Denne »specifikation eller attest« findes i følgende memorial

Madame vice-statholderinden blev yderst forskrækket herover, da hun befandt sig mellem to ilde. Hun tog da det parti at sende statholder Gabel kommandantens rekvisition med forspørgsel om, hvorledes hun skulde forholde sig i denne vanskelige sag. Statholderen lugtede straks, at her havde han noget for sig, hvorved han kunde komme sin myndige modstander til livs. Han tog seddelen til sig og paalagde under mange omsvøb madame Høeg at overlade ham at ordne sagen til hendes tilfredshed og til kongens bedste; foreløbig skulde hun svare kommandanten, at statholderen ei kunde give sit samtykke til hugsten, før han havde set feltmarskalkens ordre.

Det varede ikke længe, før statholderen fik meddelt feltmarskalkens skrivelse, og nu troede kommandanten, at alt var klappet og klart, saa han kunde begynde at hugge. Men det gik ikke saa glat. Statholderen havde engang sat sig i hovedet, at der gik store misbrug i svang, og vilde sætte en stopper derfor. Begyndelsen skede med følgende ordre til slotsfogden Jens Rasmussen.

«Saasom fornemmes, at paa Ladegaardsøen en

---

paa et og andet smaat material-træer, som behøves til hans maj.ts tjeneste at hugges paa Ladegaardsøen, som efterfølger:

Birketræer til at gjøre smaa hjul af . . .	50.
Træer til hjulebaararme	100.
Træer til bærebaararme	200.
Nodesmaa (sic) træer til minepropper af birk	100.
Granskafter til spader og hakker	100.

Dette oventegnede vilde velbaarne hr. oberst de Seue behage at anmode fru statholderinden efter feltmarskalkens ordre.

Christiania d. 2 mai 1700.

A. Coucheron.

stor del unge og gamle træer skal være og ydermere tid efter anden bliver omkuldhugget, saa haver I straksen lovligen af sorenskriveren lade udnævne 8 fornuftige dannemænd, som ei alene benævnte Ladegaardsø, men endogsaa alle de andre til Akershus slot beliggende øer samt bygninger og skoge grangiveligen tilligemed sorenskriveren udi eders overværelse kunde syne og besigte, og derefter med fuldkommen beskrivelse testificere, i hvad stand baade bygninger og skogene nu befindes, og hvorledes den er ved hævd holden, saavelsom og specificerlig forklare, hvor mange smaa øer, der ligger til slottet, hvad de kaldes, hvo dem hidtildags brugt, hvor længe, for hvad afgift og efter hvis ordre det er sked, saa og stubbene at efterse og specificere, hvor mange træer af store og smaa ere omkuldhugne og sig vidnesfast at erkyndige af hvem og efter hvis ordre det er skeet, om hvilket alt fuldkommen beskrivelse lovligen maa forfattes og forderligste til mig indleveres».

Hvad resultat denne kommission kom til, vides ikke; men det kan ogsaa være det samme. Til sin store fortrydelse saa feltmarskalk Wedel den ene dag gaa efter den anden, uden at kommandanten saa sig istand til at skaffe det fornødne trævirke, og de offentlige kasser var tomme. For ham var sagen ikke uden betænkelighed. Thi de netop paabegyndte palisaderingsarbeider, der efter planen skulde gjøre Kristiania by til et slags fæstning, led herved et betydeligt afbræk. Henvendte han sig til madame Høeg, viste hun ham til statholderen, og forhørte han sig hos denne, fik han den besked, at han maatte gaa til kongen med sine

forestillinger. Den ene overvældede nu den anden med sine bebreidelser.

Den 5te mai 1700 sendte feltmarskalken saa oberstløitnant Cicignon til statholderen for at tilbyde et slags forlig. Men denne var døv for alle feltmarskalkens bønner og indvendinger. End ikke dennes tilbud om at afstaa under slottet en ø, «hvis navn jeg (Gabel) nu ikke ret erindrer», som han havde benyttet til slaatteeng, kunde aflokke statholderen et samtyke til, at det begjærede tømmer blev hugget i Ladegaardsøens skog. Nu tryglede feltmarskalken ikke længere, men sendte straks folk over til øen for at hente det fornødne trævirke. Statholderen opgav da al videre modstand. Ligesom i et suk letter han den 15de mai næstefter sit hjerte i følgende allerunderdanigste udgydelse:

»Feltmarskalk Wedel har podagra; de har hugget flittig i denne uge paa Ladegaardsøen. Jeg formoder, at eders majestæt giver ordre, at han og kommandanten herefter om saadan nødvendighed forholder sig efter deres instruktion og hos kommissariatet derom gjør ansøgning, naar ingen større hast er end nu, og hos mig, naar tiden ei taaler ophold, og at de godtfolk ei selv tager efter egen behag, mens hvad dem vorder anvist».

Denne trøst fik han og. Den 9de juni udgik der et reskript om, at »kongen ei den hugst, som feltmarskalk Wedel har ladet ske udi Ladegaardsøen, har villet approbere, og at Wedel i saadant tilfælde med Gabel skal konferere. Men forøvrig befaler kongen Gabel udtrykkelig, at han og feltmarskalken med hverandre skal leve i god rolighed, og enhver af dem efter den ham af kongen meddelte instruks sin anbetroede

charge til kongens tjeneste tilbørligen og forsvarligen forestaa og forrette, og om dem noget partikulært kunde imellem være, da saadant til en anden og bedre tid udsætte«. Denne faderlige formaning lød imidlertid for døve øren; thi landets øverste myndigheder laa ogsaa senere støt og stadig i indbyrdes kjevlerier om alskens bagateller.

Smeden paa Baardsgaarden i Opdal.

Omkring aar 1550 kom en svensk smed ved navn Baard til Opdal ved foden af Dovrefjeld. Han fik kone fra Vindal og flyttede med hende ud til Storlidalsvandet. Her ryddede han den gaard, som endnu efter ham kaldes Baardsgaarden. Han virkede jern af myrmalm, og det er ikke lang tid siden der paa flere steder i bygden fandtes hammere og andet verktøi, som skulde hidrøre fra hans haand.

Baard var en kvik mand, som digtede flere sange og viser; men de er forlængst gaaede i glemme. Da han engang var bleven opbragt paa en mægtig bonde der i dalen, digtede han en smædevise*) om ham, som snart var paa alles læber. Forbitret herover stevnede denne ham til things, og Baard blev dømt til enten at bøde fem daler eller og at have sin fred forbrudt. Penge havde Baard ikke; derimod havde han bragt med sig en kunstig forarbeidet laas, som han frembød

*) eller bjørnevise, som det dengang kaldtes. En fattig romsdøl maatte i 1615 bøde 3½ daler for at have digtet en saadan om en anden mand.

til salgs, da dommen var gaat ham imod. Lensherren var netop tilstede og han kjøbte laaset af ham for den sum, Baard behøvede. Da denne gik fra thingbordet efterat have udredet boden, dreiede han sig paa hælen om til sin modpart og kvad:

»Nu haver jag botat dalaran fem
og sjunger min visa, hvor helst jag k'æm«.

Baards laas blev anbragt paa døren af den gamle Lønset kirke og fulgte siden den, som blev bygget i midten af det syttende aarhundrede, og som blev nedbrudt i begyndelsen af syttiaarene.

Fortalt af lensmand John Mjøen af Opdal († 1884). Paa flere steder i det nordenfjeldske kjendes endnu sagn om tilvirkning af myrjern. I Smidalen, en afdal ovenfor Grutsæter i Meldalen, viser man endnu store slagghauge fra den tid, da de gamle meldalinger brændte myrjord. I Aalen i Guldalen findes der i det mindste to »blæstermyre», den ene paa Holden i den sydlige ende af bygden (Rugeldalen), den anden paa gaarden Reitan. Ogsaa i Tydalen har man minde om denne industri paa Hilmomarken ved Usmesjøen, ikke langt fra Bokhammeren, og paa Bælgaasen ved Østby, hvor der ved Haugbækken skal have staaet en myrblæst. Ogsaa paa de sidstnævnte steder skal der ligge store slaggdynger igjen fra hine dage. Søndenfjelds er det saakaldte jernblæster eller tilvirkningen af myrjern (osmundjern) ligeledes kjendt paa flere steder. Saaledes findes der i Ringsakers og Vangs almenning paa Hedemarken en strækning kaldet Tom eller Brødtom, der engang i tiden før den sorte død skal have været et eget bygdelag med egen kirke, som stod i nøie afhængighedsforhold til Hamar by og kanniker. Et sted bærer endnu navnet Kannikebakken, fordi smedene efter sagnet her dræbte en kannik, som plagede dem. Levninger af jernhytterne forefandtes i 1685 paa tre steder paa Tomsmarken; men endnu i begyndelsen af aarhundredet kunde man her for svensken Christian Carlstrøm paapege kirketomten og et stort smedested. (Univ. bibl. man. saml. 385. 4to).

Bolla-slægten i Opdal.

I et dyrtidsaar — sandsynligvis i 1743 — da sult og sot gik herjende gjennem de gudbrandsdalske bygder, tyede dølerne i store skarer over dovrefjeld for at finde livsophold i de throndhjemske dalfører, hvor tilstanden var noget, skjønt ikke ret meget bedre.

Paa gaarden Barstad i Opdal boede dengang en bonde ved navn Paal, der var ligesaa bekjendt for sin velstand som berygtet for sin paaholdenhed og haardhjertethed. Om julekvelden kom en dølejente tilgaards. Stor og sterkvoksen var hun, men paa fjeldet havde hun havt haardt veir, saa hun var ganske forkommen af sult og kulde. Paa ryggen bar hun en gutunge, paa hvem hun havde slæbt den hele vei. Hun kaldte sig Bolla og bad om mad og husly. Den sølvknappede bonde snakkede vel noget om fyrkjer og landstrygerpak, men siden det var en hellig juleaften kunde han ikke godt negte hende tag over hovedet og varme. Mad fik hun ogsaa til sig selv og barnet; men den fik hun i hundekoppen. Den næste dag var Bolla saa ussel, at hun ikke kunde tænke paa at drage videre, og jo længere det led ud i julen, desto daarligere blev hun, og inden helgen var omme, grov man hendes grav lige indenfor muren paa Opdals kirkegaard.

Den moderløse gut, som hed Ola, og som man efter moderen kaldte Bolla-Ola, da ingen vidste hans fadersnavn, blev paa Barstad, indtil han var vokset til. Han havde vel aldrig vidst af bedre dage at sige, og han syntes derfor, han havde det godt i alle maader, skjønt der vankede nok baade af slag og onde ord. Kun engang imellem, naar han vaad og sulten var kommen hjem fra gjetslerne, kunde der komme over

ham en smule mismod; bestandig maatte han da vente paa sin mad, indtil gaardshunden havde ædt; thi de aad af en og samme kop.

Bolla-Ola kom siden ud i bygden for at tjene. Stor og sterk var han, og det var, ligesom lykken føiede ham i et og alt. Der var mere end en gaardmandsjente, som kastede sine øine paa den staute gut, og mere end en høiættet bonde vilde gjerne havt ham til maag, endda han var kommen af fantestien. Den eneste, som endnu ikke kunde fordrage ham, var gamle Paal paa Barstad. Det bar da saa til, at Paals datter, som var indgiftet paa gaarden Loe, blev enke og Bolla-Ola kom did som husbondskarl for at styre bruget for hende. Om ikke ret lang tid blev Bolla-Ola gift med enken paa Loe, til trods for at Paal ikke likte partiet. Men bygdefolket mente dog, at Bolla-Ola ikke var den, som gjorde det bedst af de to, om det skulde komme an paa det, endda der ikke var noget at sige paa gaardenken paa Loe i nogen maade.

Da gamle Paal havde knurret af sig den værste rid, gik det op for ham, at fantegutten «Bolla-Ola» ikke var som værst maag endda, og snart var det ingen maade paa, hvor vel han vilde gjøre det for ham paa sin vis. Julen efter kom Bolla-Ola og hans kone som gjester til Barstad. Det var en ganske anden modtagelse, Ola fik af Paal nu, end dengang han for aar tilbage kom til gaards i sin moders følge; men saa kom han jo ogsaa derhen som den agtede maag. Det ene minde fra de svundne aar efter det andet seg ind paa ham. Han var taus og faamælt, og da Paal med en godslig spøg tog ham i armen for at faa ham til at sætte sig indpaa bænken ved kveldsbordet, kom det

ganske roligt: »Kanske jeg ogsaa i kveld skal faa mad af hundekoppen?«

Bolla-Ola og hans kone havde flere børn sammen, som blev indgiftede paa bygdens bedste gaarde. Fra dem nedstammer en vidtforgrenet, i egnen hoit anset slægt, og hans ætlinger har alle i arv faaet stamfaderens størrelse og styrke. «Han er af Bolla-Olaætten«, er i opdalingens mund det bedste skudsmaal, han giver en sambygding; thi det er et udtryk for, at han er en stor, sterk, vakker, retsindig og brav mand i alle henseender.

Fortalt mig af lensmand John Mjøen af Opdal. Et noget lignende sagn om et giftermaal mellem en fattig gut og en rig gaardjente lever ogsaa i Mjøen-ætten.

Kaptein Gregorius Allesguts.

Tredie pintsedags eftermiddag 1706 havde sognepresten til Orkedalen, den ærværdige Edvard Meyer, samlet en del af bygdens mænd i stuen paa prestegaarden. Blandt gjesterne var ogsaa en student fra Throndhjem ved navn Jens Holck, som samme dag havde prædiket meget opbyggeligt i Grøtte kirke. Da indfandt kaptein Gregorius Allesguts sig i laget. Han var overstadig drukken og fandt snart anledning til at eglé sig ind paa studenten med spottegloser og ukvemsord. I førstningen brød Holck sig ikke noget om det; men da kapteinen gav ham et ørefigen, kogte hans vrede omsider over. Først gav han kapteinen alvorlige prygl — thi han var en bomsterk karl — og siden

skydsede han ham paa porten. Kapteinen blev rasende over denne medfart og vilde ind i stuen igjen, men fandt døren stængt. Han sneg sig nu flere gange rundt huset og fik endelig øie paa studenten, som stod ved et vindu med ryggen vendt ud ad. Allesguts griber sit sværd og støder det i livet paa sin modstander, saa denne synker død om. Det synes, som den drukne morder straks blev ædru; han greb øieblikkelig flugten og vilde søge at naa den svenske grænse. De opblødte veie lagde ham imidlertid hindringer i veien; da han var kommen til den et par mile fra Røros liggende gaard Brækken, hvor veien over Rutefjeld bøier ind i Sverige, blev han indhentet af retfærdighedens tjenere. Han førtes som fange til Throndhjem, stilledes for en krigsret og dømtes af denne til at miste sin høire haand og halshugges. Han ansøgte forgjeves om benaadning; dog blev hans straf ved kongelig resolution forandret derhen, at han skulde skydes i al stilhed, hvorpaa hans lig maatte begraves i kristen jord. Han førtes nu ud til Munkholmen, hvor han d. 30te august samme aar med ro og fasthed gik døden imøde. Efter eksekutionen blev hans legeme uden procession jordet paa Lade kirkegaard.

Melchioris Augustini Ortus et occasus rerum Nidarosiensium sub anno 1706. I en skrivelse af 5te juni 1706 fra stiftamtmand Iver von Ahnen til vicestatholder Fr. v. Gabel heder det: »Capitaine Allesguts, som stak en studenter ihjel i Orkedals prestegaard næstleden 3die pintsedag, haver tvende af Røros faaet fat paa ved grænserne ovenfor Røros, hvor han haver lagt sig ned at sove med tømmen i haanden. Havde han redet et par mile længere, havde han for det første været fri«.

Presten Thomas Jenssøn Collins optegnelser om svenskerne i Værdalen 1718.

O Gud du dig forbarme
i denne vanskelig tid
over os usl' og arme,
som paa dig sætter lid.
Lad os dog ei
af fienden slet berøves,
men lad ham selv bedrøves
og fare bort sin vei.

Hoc votum certe non fuit incassum.

Den 19de april 1716 lod en svensk patrulje paa 30 mand sig se ved Sullien, som forvoldte et stort opstuds.

Den 22de april. En svensk patrulje paa 50 mand har ved Meraker borttaget nogle bønder og en soldat, som var henne at brænde tjære. Bønderne skal igjen være løsladte, men soldaten fastholden. Dette forvoldte, at fra Stene skanse skal igjen være udsendt en patrulje paa 30 mand for at gaa til Dufved og gjøre der igjen allarm. Denne patrulje kom igjen og havde ikkun været til Midstuen. Den havde set saa mange svenske som marekatte.

Mandags morgen den 14de marts 1718 var et stort opstuds formedelst en tidende fra Snaasen, at de svenske skulde være udi anmarsch og ad tvende veie have den 9de marts opbrudt fra Frøsøen. Oberst Reichwein*) lod indpakke sit tøi for at bortføres.

Hoc votum etc. — Denne bøn faldt visselig ikke til jorden.

*) Den velbaarne herre, som for et mord maatte rømme fra Kristiania og begive sig ud til de franske, hvor han som en volontør opholdt sig ved armadien og avancerede til løitnants charge, indtil han bekom pardon og turde begive sig igjen til Norge, blev anno 1700 antagen til at være kaptein over

dragonerne mødte paa Stiklestad, soldaterne ved Rinden for at marschere herfra. Baadene blev ført til Tronæs og rædsel var kommen i hver en hare, førend de blev nogen svensk var. O hvor herlig skulde de figtet med hælene, havde de faaet svensken at se!

Mandagen den 21de marts isatte et vestligt veir med tø, som klarede op imod fredagen, da et svensk parti af 150 mand skiløbere kom nordenfra til Sul og borttog en vagt paa 16 mand, hos hvilke var en sergeant Thord Anderssøn. Sulmændene maatte med deres heste følge med til Stangen, hvorfra de blev forlovede at fare hjem. Det svenske parti førtes af kaptein Hamarschiøld. I ugen derefter indkom generalen til Værdalen og blev da holdet saa geheim konseil, at man vidste det overalt otte dage, førend det førtes i verk. Tre kompagnier dragoner stod fra Haug og til Lyng indkvarteret paa gaardene, og livkompagniet, soldater og landdragonerne laa paa Eklegaardene; da blev gjort kongens tjeneste. Endelig tirsdags morgen den 5te april blev 30 mand af hvert kompagni skiløbere under kaptein Heins og kaptein Emahusens anføring kommanderede til fjelds fra Sul af at gaa til Jemte-

---

et kompagni nys indrettede reserv-soldater søndenfjelds og anno 1702 kaptein over det værdalske dragon-kompani udi Leegaards sted og 1705 blev titulær major, men anno 1710 titulær oberstløitnant og siden virkelig og atter anno 1717 blev virkelig oberst over det nordenfjeldske dragon-korps. Var en svag mand fra sin første hidkomst, men til at samle meget flittig. Til kongens tjeneste, om fornøden havde været, vilde gjerningen selv bevist hans dygtighed. Gud ske lov, at intet paagjaldt! Formidabolior est exercitus cervorum duce leone, qvam leonum duce cervo (En hær af hjorte, anført af en løve, er mere skrækindjagende end en hær af løver, som anføres af en hjort).

land at hente repressalier og sagdes, at 300 mand fra Størdalen af skulde samles med dem paa fjeldet. Men torsdags morgen den 7de april drog de fra Sul, neppelig 300 mand sterk, hvoraf dog over 60 à 70 maatte vende tilbage saasom ilde klædte og forfrosne. Endelig kom de udkommanderede til en fjeldgaard i Jemteland og bekom underretning, at de svenske alt havde kundskab om deres komme, og havde kaptein Hamarschiøld trukket sig indenfor Dufved skanse og holdtes ingen udvagter. Alene to mand patruljerede skoglængs. Oberstløitnant Hamarschiøld var udkommanderet med 500 mand for at passe paa de norskes ankomst, hvorfor disse med uforrettet erende kom igjen til Sul om søndagen og havde mistet en af deres soldater, som blev ihjelskudt af en af sine egne kammerater og nedsænket i en elv paa fjeldet. Straks derefter blev det sagt, at oberst Meitzner, som kamperede i Størdalen, havde ved sine patruljer opsnappet en mand paa fjeldet, som vilde til Jemtland og havde breve fra generalen. Den opbragte kundskaber skulde være bleven sat fast, og hans breve skikkede til Kristiania. Imidlertid hørte man, at Wind skulde til Fredrikstad at være kommandant, og generalmajor Budde igjen skulde komme op til Throndhjem i Winds sted. Saa kan Gud stille vinden og raade bod paa, at det ikke skal gaa efter Winds ord: »Der er bedre land ruineret end dette!» Udi paaskehelgen marscherede de gevorbne dragoner fra Værdalen til Inderøen, Sparboen etc. De andre dragoner og soldater gik hver hjem til sit kvarter, og saaledes blev den værdalske kampagne endt.

Kundskaber — speider.

Wind-fald 1718.

Da Winden den strenge, der dog lidt forlænge regjerede sterk,
fik ring i sin næse, lod af med at blæse og drive hofverk.
Det er jo førre hørt, at strenge herrer ikke
regjerer længe, saa gik det og nu til prikke,
da Winden, som iaar saa streng regjering drev,
af embed sat med hast imod forhaabning blev;
man skulde frygtet for, den Wind med alle havde
snart ruineret hver i landet; thi den lav'de
det saa med nogen hver, som det blev engang sagt,
»at bedre lande var tilforne ødelagt».
Det er vel vist og sandt, at vind og høie vande,
besynderlig orkan og Vesterhavet, lande,
som mere frugtbar var, i grund har ødelagt,
end dette, som man ved, ikkun er meget svagt.
Dog det var kun slet trøst, som bonden da fik høre!
Men glæden blev des meer, da man maatt' siden spørge,
at vinden lagdes ned, og der blev given bod;
thi fryded sig gemen, mens andre flade stod.
Fra strenge haarde vind, fra vandflods sterke strømme
bevare Gud os vel, at de ei oversvømme
vort land og vores hus; jeg men' uaar, ufred
og andre plager fler'; men giv os dagligt brød!

27de juli 1718 optog soldaterne af livkompagniet en maaneds kost; thi kundskab var indkommen, at de svenske begyndte at gjøre broer paa fjeldet, og vare ved Stallkjernsstuen 6000 mand, til hvilke ventedes 3000 finner. Disse tidender forøgedes hver dag og sagdes omsider de svenske at være forøget til 18000, som førte med sig et stort artilleri, hvoriblandt nogle stykker droges af 6 heste. Herover forsterkedes vagterne ved Stene, Elnes, Buran og i Stjørdalen og Snaasen indtil

søndagen den 4de september, da kundskab indkom, at de svenske havde avanceret til Skalstuevandet og nærmede sig mere og mere imod Sul, hvorfor livkompagniet opbrød og mand af hus blev opbudt. 4 kompagnier dragoner, 4 kompagnier af Storms regiment foruden de kompagnier af Meissners regiment samledes paa Stene. Kaptein Mangelsen med 70 mand patruljerede og kom tirsdags aften sent igjen med kundskab om de svenskes nærværelse $^1/_2$ mil nær Sul. Derefter saaes fienden nordenfor Færsvandet og patruljerede sterkt indtil Buran og Skjelstadmarken, saa man vidste ikke, hvor han agtede at indbryde, hvorfor det stjørdalske dragon- og soldat-kompagni sendtes til Stjørdalen, major Gedde med de sparboeske og en del af livkompagniets dragoner og soldater ved Buran, og alle passerne i Værdalen blev besatte og gjort forhugninger ved Indalen, Tromsdalen og Kvernmoen. Men ved Tromsdalsbroen var sat en liden vagt af soldater og nogle værdalske dragoner. Søndags aften den 11te september efter general Buddes befaling tændtes vetterne og fienden saaes paa Medieaasen. Men mandagen den 12te september indbrød fienden til hest og fods ved Tromsdalsbroen, afslog vagten og rykkede hastig frem og opstillede sig paa Levringen ved middagstider, hvorover alle passerne blev forladte og var undflyede, hvorhen hver bedst kunde. Qvæ vidi, scio.

Tirsdagen begrov fienden dem, som var døde paa pladsen. Hvor mange der var faldne af de svenske, kunde man ikke faa at vide (naturligvis flere end af vore). Men de fleste af vore var værdalinger. Onsdagen den 14de blev ved Arne Mønnes tilbragt mig

---

Qvæ vidi, scio — jeg har selv seet det.

tvende aabne breve under den svenske general Armfeldts navn, som skulde kundgjøres almuen. Samme dag marscherede de svenske langs efter landeveien fra leiren ved Stene udad til Skaanes og var en langvarig færd fra middagstider indtil morgenen. Om aftenen hørtes fire salver, som mentes skede ved Skaanes skanse, hvor intet krigsfolk var af vores, men aleneste bønder. Da blev skansen opgiven og kommandanten von Wahlen fangen.

Torsdagen den 15de september kom fra oberst Konrad von Bildstein, *) den svenske kommandant paa Stene skanse, en ritmester Borkenboom med en korporal og 20 à 30 mand finske ryttere og førte mig til Stene skanse, hvor obersten leverede mig tvende patenter med streng befaling at forkynde dem for almuen i kirken. Med ritmesteren fulgte et brev til mig af samme dags dato. Jeg slap straks om natten hjem igjen.

Lørdags eftermiddag var hos mig en løitnant med nogle underofficerer og gemene fra Skaanes. Disse var fremme paa Hegstad og borttog et telt og deres madvarer af staburet.

Søndag den 14de trinit. var ritmester Borkenboom, ritmester Armfeldt, **) en anden officer og 16 à 20

*) Oberst Kristofer Konrad Bildstein, oberst for Viborgs infanteriregiment, fulgte Karl XII til Tyrkiet og deltog i kampen ved Bender. † paa Dregsby i Finland 1752.

**) Erik Armfeldt gik i krigstjeneste som volontør 1708, blev det følgende aar haardt saaret ved Viborg og faldt i russisk fangenskab. Hos prinsesse Elisabet i Moskwa opnaaede han en hofintendants stilling, men rømte snart tilbage til Finland, hvor han deltog i slaget ved Stor-Kyro (1714). Her blev han haardt saaret og faldt paany i russisk fangenskab. I St. Petersburg sad han i 14 maaneder lænket paa hænder og fød-

gemene ved hovedkirken og efter prædiken i prestegaarden til bords og bekom noget the til obersten paa Stene.

Mandagen efter blev en svensk rytter ved Stiklestad begravet. En feltprest Johan Kyander og nogle officerer fik mad i prestegaarden og kjøbte 1/2 pund smør og en fleskeskinke.

Natten mellem tirsdag og onsdag echapperede Sellingen fra Skaanes, hvorhen ved Gud. Samme nat havde en svensk spion ligget paa Værdalsøren og vilde om morgenen vade over elven, men kom bort i den. Mali Kjærran saa ham vade ud i elven, og Ivar Bergen fandt hans hat opflødt paa ørene. Natten derefter var mange rømt af deres gaarde formedelst et falskt rygte om, at de svenske vilde brænde gaardene.

Søndagen den 25de september var en oberstløitnant, en major, nogle andre officerer og gemene til bords i prestegaarden og siden ude paa Tronæs og plyndrede noget. Mandagen efter hidkom en løitnant og 4 gemene efter tjære til at bræde baadene med.

Michelsdags aften blev af Skaanes med stykker skudt 2 skud, som mentes være betydelige, men siden blev sagt at være skeet efter et vrag, det de svenske mente var en baad med folk. Oberstløitnant Jungen, en major og ritmester Borkenboom er i denne uge med 3 kompagnier til hest dragne fra Stene til armeen, som sagdes at staa en halv mil fra Throndhjem. Udi byen

---

der og i en halsring, som var naglet til væggen, førtes siden til Moskwa og Kaluga, rømte igjen og traadte atter ind i den finske hær. Ved indfaldet 1718 stod han som ritmester ved det karelske rytteri. Han døde paa Vesterkulla ved Helsingfors 1766, 72 aar gl.

foregives, at general Budde har hos sig vel 20000 mand, men for lidet hestfolk og skal have gjort en god anstalt, hvorfor Armfeldt ikke vil hazardere sine folk, men bie efter posten og forventer, at der snart skulde blive fred.

I lørdags morges den 1ste oktober skal være hørt nogle sterke skud, som mentes være udi Throndhjem hvor Kruse*) forventes med en succurs. Mandagen kom generaladjutant hr. Xander**) fra svenske kongen og derefter afreist.

Tirsdag morgen den 11te oktober mødte Peer Gudmundhus mig ved øvre Stiklestad, foregivende, at han havde brev til mig fra generalen. Men da jeg paa Haug af ham havde annammet brevet, var det fra Hans Pentz, hvorfor jeg igjen leverte brevet til Peer Gudmundhus. Men dagen derefter blev jeg ved en korporal og 2 ryttere hentet til Nes og maatte med oberstløitnant Junge følge til Stene, for at gjøre regnskab for brevet. Fredagen den 14de var ritmester Kihlstrøm med 100 mand at rekognoscere paa Bjørge, men kom tilbage foregivende, at paa det sted kunde ryttere intet udrette. Efter den tid blev kvæg borttaget endog fra dem, som de paabudne slagter havde leveret og furageredes næsten hver dag paa denne side elven. Tærskere blev sendt omkring paa gaardene, fordi det paabudne mel ikke var bleven leveret.

Den 24de hørtes nogle skud ved Levanger, hvorover de svenske nordenfor elven forføiede sig over

---

*) Den fra træfningen i Høland bekjendte Oberst U. Chr. Kruse.

**) Johan David Zander (f. i Mechlenburg 1685 † 1762 som generalløitnant og præsident i det svenske krigskollegium) var oberst af kavalleriet og generaladjutant.

elven og blev et stort studs iblandt dem, og saa man siden paa denne side ganske faa svenske udi 2 Dage. Men onsdagen mod aftenen kom general Oxkul *) fra Nes med 2 kompagnier ryttere og et par kompagnier fodfolk, som leirede sig om natten paa Stiklestad, og morgenen derefter drog ud efter bygden og fra Nordberg bekom ledsagere over Heiet til Røren. Om aftenen kom oberstløitnant Blansborg, som er en general-kvartermester, tilbage med 20 ryttere og tog logement paa Birknæs om natten.

Fredagen om middagen var generalmajor Oxkul her og siden andre, generalkvartermesteren, konduktør Junge o. s. v. Om lørdagen blev indkvarteret de svenske nordenfor elven. Generalmajor Bengt Fabian Zöge bekom logement paa Houg med sin vagt til 30 heste sterk. Krigsfiskalen kom til prestegaarden alene med en hest, men dagligen overløb af officerer, som fakkede paa alt det, som til underholdning er fornødent. 18 tærskere paa Haug afløste hinanden i 2 dage.

Onsdag den 2den november kom generaladjutant Marcks **) fra den svenske konge. Samme dag maatte mine egne tærske mere til generalmajor Zögens fornødenhed, havre paa øverloven . . . . (uforstaaeligt).

Den 4de november efter generalkvartermesterens og overkrigskommissairens paastand kom igjen tolv svenske trøskere af fodfolk til Haug og træskede paa nederloven. Forrige dag generalløitnant Armfeldt paa parti mod de norske ved forhugningen paa Heyet, ***)

*) Otto Reinhold Yxkull (f. 1670 † 1746), generalmajor og chef for Åbo läns og Bjørneborgs ryttere.

**) Generaladjutant Gothard Wilhelm Marcks von Würtenberg, senere feltmarskalk, friherre m. m.

***) Besætningen ved forhugningen paa Heien kommanderedes af løitnant H. A. Tønder.

bekom nogle fanger. Om lørdagen begyndte de svenske at fare over elven og at føre de syge til Stene og Skaanes. Imidlertid borttoges fæet fra almuen og deres korn udtræsket og borttagen, 1 kvie for fire caroliner og 1 tønde byg for $3^1/_2$ carolin, hestene ligeledes borttagen, thi mange svenske heste vare bortdøde. Orderne gik, ligesom de svenske par force skulde drage til byen og gaa Langstenen og Christianssten forbi, dog mange officerer gruede ved dette tog, og andre mente, at den segn var kun et paafund, men at marschen skulde blive hjemad.

Tirsdagen og onsdagen den 8de og 9de november marscherede de sterkt over elven og skulde den aften allesammen være paa den søndre side. Generalmajor Zöge, som laa paa Houg, skulde ligge paa Rinden. De af almuen, som vare hjemme, og hvis mænd vare af krigsstaten, skulde faa betaling for deres korn og fæ, men de andre slet intet, og sagdes, at to gaarde i Værdalen var opbrændte, fordi mændene havde skudt heste ihjel for rytterne, som ville male ved Ulvilden. Jeg mistede 8 heste, 10 slagt, 5 tønder havre, 9 à 10 tdr. byg og andet mere, som jeg bekom slet betaling for.

Tirsdagen den 15de november flyttede kavalleriet, som laa søndenfor elven, sig nord over elven til Stuskindsletten, og infanteriet laa paa Boldgaardsletten, hvor der dagligen bortdøde af helsinge-regimentet. Hvorhen den bortdragende arme har vendt sig, kunde ingen faa at vide.

Onsdagen, torsdagen og fredagen var regnveir og elven blev stor og strømmen strid. Imidlertid huserede de svenske efter eget behag med træskning, slagten og røven.

Fredagen den 18de kom Jon Fæby hjem og havde

været med den svenske arme til Stjørdalen. De svenske var dragne til fjelds udi øvre Markebygden i Skognen og saaledes gaaet Langstenen forbi og udi Stjørdalen bekom den, som ledsagede dem ad Mostadmarken forbi Gevingaasen ned til Strinden. Efter den tid har vi ingen visse tidender havt om dem. Imidlertid begyndte de herværende svenske at trække sig ned til Folloen og efter et par dage igjen op ovenfor Holmlien, lod reparere kværnene ved Ulvilden og malede det udterskede korn.

Den 30te november lod sig anse, ligesom de skulde have noget besynderligt for sig, efterdi de ikke tillod nogen enten at komme udefter eller opad dalen. Det skede aleneste almuen til bedste, at ikke nogen maroderer skulde gjøre nogen fortræd.

Den 1ste december har et parti svenske fra fjeldet af indbrudt paa Snaasen, og vel muligt er det dem, som convoierede de svenskes bagage over fjeldet til Duve og skulde hente proviant, nemlig oberstløitnant Jungen, ritmester Armfeldt etc.

Den 6te december vare de svenske fra Skaanes med 12 baade paa Røren at hente proviant. Samme dag hørtes meget skyden og trommeslag paa Skaanes og dagen efter paa Skaanes og Stene, som mentes være frydetegn over en seier paa de svenskes side. Derefter hørtes det, at de svenske var gangne over Nidar-aaen ved Leren og havde slaget de norske dragoner, som flyede og blev forfulgte ad Røros.

Den 7de indbrød de svenske fra Snaasen af ind i Værdalen i Sparboen med oberstløitnant Jungen, og den 10de drog major Enberg fra Værdalen gjennem Leksdalen til Sparboen med et parti. 60 ryttere og 50 soldater kom søndenfra over elven forbi prestegaarden

at følges med til Sparboen. Samme dag sendte oberstløitnant Bildstein et patent, som skulde forkyndes for almuen. Derefter kom en stor del korn og fæ nordenfra, som blev ført til Stene og Skaanes skandser og en del igjen fra Stene til Suul, hvor der laa en kaptein med et parti. Men til julen kom major Enberg fra Sparboen igjen og lod slagte en stor del fæ.

Udi juleugen kom proviant fra Jemtland indtil 1000 heste. Samme uge toges al fouragen udi Sparboen og omkring ved Leksdalsvandet, og blev ingen fourage mere her i bygden.

Nytaarsmorgen blev en stor studs iblandt de svenske formedelst de sterke skud, som hørtes fra byen. Alt rytteriet var kommen til hest, de syge blev førte til Stene. Deres bagage var sammenbunden, og alt folket var marschfærdigt. Den dag var sterke vagter udsatte og patruljer blev udsendte og ekspres blev skikket efter oberstløitnant Jungen, som kom og var her med flere officerer tilbords hos major Enberg. Dagen derefter blev von Wahlen og andre fanger og syge og bagage ført til fjelds. Samme arbeide havde de for sig dagen derefter, som var tirsdagen. Om natten skal være kommen ordre til oberstløinant Jungen at marschere til hest og fods til armeen, hvorpaa de og lavede sig og hver nat sterk patruljerede og lod ingen uden seddel komme gjennem vagterne.

Onsdagen den 4de januar spurgtes de glædelige tidender, at Karl XII var natten mellem 10 og 11 decbr. mellem klokken 10 og 11 bleven skudt gjennem hovedet, der han aabnede sin tranche for Fredrikssten, hvorover de svenske konsternerede forlode alt landet og igjen droge tilbage til Sverig. General Armfeldt med sin arme skal have forladt Throndhjem og være draget Rørosveien, der

han spurgte disse tidender. Et bevæbnet skib fra Throndhjem lod sig se ved Levanger om tirsdagen og om torsdagen udfor Skaanes med skyden baade af skibet og fra skandsen, hvorfra en stor del baade til hest og fods saas om morgenen at fare med kauk og raaben langs op efter Værdalselven. Maatte dette betyde os noget godt!

Skibet, som saaes ud for Skaanes, vendte tilbage igjen til Ytterøen. Fredagen den 6te januar, de svenskes anden juledag, kom en del svenske officerer fra Skaanes og var fremme her i prestegaarden; drog op til Breding til major Enberg.

Lørdagen var oberstløitnant Jungen, major Enberg og de officerer fra Skaanes tilligemed feltpresten Kyander, trompetere og mange ryttere her hos os. Imidlertid kom en udskikket patrulje igjen med beretning, at de danske krigsfolk lod sig se søndenfor elven. Derover blev en stor studs, saa at oberstløitnanten, majoren og andre straks pakkede sig bort, men kaptein Krabbe og andre fra Skaanes blev her endda et par timer.

Søndag den 8de pakkede rytteriet paa Breding deres bagage sammen og drog til Stene.

Om mandag den 9de kom Enberg hid med nogle ryttere og førte posten, som var kommen fra Duve, og drog dermed til Skaanes. Ved hans tilbagekomst berettede han, at der var gaaen post fra deres arme fra Tydalen til Duve og derfra hid, og at armeen var ventende til Buran og at de inden 4 dage skulde være herfra, og der skulde blive fred. Men tirsdags morgen tidlig stod Skaanes udi lys lue, og deraf forstod man, at den sted fra svensken blev entlediget. Om forbemeldte lørdag havde vi her de tidender, at en succurs

485869B

af 5—6000 mand søndenfjeldsfra var kommen til Røros for at tage imod svensken, og at vort krigsfolk var gaaet fra Throndhjem for at komme bagefter svensken, men svenske armeen skulde have vendt sig til Tydalen. Denne tidende fik Enberg at vide, som gav Jungen den tilkjende, og vel mulig var aarsag til, at patruljerne blev frygtagtigere end tilforn. Vi bekom vel fra Røren om tirsdag middag den tidende, at skibet skulde have skudt ild paa Skaanes, og min egen dreng, som havde fulgt von Wahlens frue herfra hjem til Skaanes, berettede, at der ikke var en svenske mere tilbage ved Skaanes, men der var fra skandsen udslæbt halvt opbrændte køer, og at der ved saltkjedlerne laa en ko, som snart skulde have baaret, men havde ikke kunnet følge med og var bleven strøipt, og at ingen agtede den.

Samme dag satte de svenske selv ild paa Stene skandse, og sagde min dreng, som kom derfra om aftenen, at de saa, hvorledes krigfolket løb med halmviske og satte ild paa alle hjørnerne af ethvert hus paa skandsen, men stuehuset var endda ikke brændt. Om natten saaes det endnu at brænde paa Stene, men om onsdagen fik ingen komme did for vagterne, som var udsatte, thi de havde fornummet en dansk patrulje. Om aftenen pakkede de svenske sig i huj og hast fra Stene og drog tilfjelds.

Om torsdags morgen var jeg paa Stene og saa, at skandsen paa bjerget var afbrændt, men bolverket var ikke opbrændt. Stuehuset og derved staaende huse og corps de guarden inden posten var hele og holdne, men magazinhuset nedenfor skandsen afbrændt og laa paa stedet en stor dynge kjød og huder, alt forbrændt, og en stor dynge brød, hvoraf det endda røg, men

mange af jordhytterne var afbrændte. Saa skræmte harerne hundene den gang.

General Armfeldt, som fra Guldalen af drog ad Tydalsfjeldet, skal foruden den mangfoldighed, som var bortdøde, blevne fangne og som ellers havde rømt, lidt paa sin arme en ubodelig skade formedelst det haarde veir, som kom over ham, saa at der skal have ligget 50, 100 ja 200 tillige hos hinanden ihjelfrosne, stykker, bagage, ammunition staaendes paa fjeldet, og er der gjort den gisning, at over 4000 mennesker og mangfoldige heste ere omkomne og ikke over 500 mand vare komne over fjeldet, hvilke menes mestendels at være forfrosne. Overflødigt rov skal være bleven ført derfra til Throndhjem og meget mere laa endda tilbage. Tydalingerne og sælbyggerne saavelsom merakingerne bleve rige af det fundne rov. Siden er en stor mængde varge komne paa fjeldet og imod vaaren en ulidelig stank, at ingen imidlertid kunde søge efter bytte. General Zøge, general Horn og general de la Barre siges at være blevne paa fjeldet.

Foranstaaende beretning, der giver et ret godt billede af forholdene i Indherredsbygderne under svenskernes indfald 1718, hvorom man kun har havt meget mangelfuld besked, tjener til at supplere de tidligere fremstillinger af J. V. Klüver (Ny Minerva f. 1806, II, 19—73) og H. A. Tønder (Norske Samlinger II, s. 517 flg., meddelt af H. & E. Huitfeldt). Forfatteren, Thomas Jenssøn Collin, en jyde af fødsel, var 1690—1705 personel kapellan, 1705—1743 vicepastor og 1743—46 sogneprest til Værdalen († 31te december 1746).

En fremstilling af dette togs historie, som for den største del er bygget paa aktstykker i det norske og svenske rigsarkiv, har jeg leveret i norsk Historisk Tidsskrift, 2 r. II, s. 193—259. Nogle traditioner er af mig meddelte i Daae's norske bygdesagn, 1ste samling, (2den udg.) s. 119—129.

Norske grenaderer i den store potsdamergarde.

Soldaterlege, parader og storartede pragtmanøvrer var som bekjendt i det 17de og 18de aarhundrede en almindelig fyrstelig fornøielse. I nær sammenhæng hermed stod ogsaa liebhaberiet for at samle om sig en garde af udsøgte store og staute soldater.

Den dansk-norske konge Frederik IV interesserede sig saaledes i meget høi grad for sin hestgarde, der bestod af lutter svære og kjække karle fra de forenede riger; det gik saa vidt, at det paa hans dødsleie smertede ham saart at forlade denne herlighed.

Hos ingen af Europas fyrster kom denne passion til den grad af udvikling som hos «soldaterkongen», den fredsæle kong Fredrik Wilhelm I af Preussen.

Denne lidenskab naaede hos ham en saadan høide, at man skulde være tilbøielig til at antage, at han maatte være offer for en sterkt udviklet monomani. Han forenede hos sig som ingen anden en professionel samlers gode og slette egenskaber, saavel hans utrættelige flid og redebonne offervillighed som hans hensynsløse paatrængenhed og slappe moral. Derfor var ogsaa hans hververe en sand svøbe ikke blot for hans egne lande, men ogsaa for nabostaterne.

Preussiske hververofficerer streifede om overalt, i Rusland, Ukraine, Italien, England, Irland, Danmark, Sverige; ja selv til Levanten var der paatænkt at udsende en ekspedition i dette øiemed. Det presningsvæsen, som blev bragt i system, kan med hensyn til raahed og brutalitet fuldstændig stilles ved siden af den afrikanske stammehøvdings jagt efter levende handelsvare. Man har endog eksempler paa, at kongen

ikke vilde have skyet krig med nabostaterne for at hævde sin eiendomsret til ranede rekrutter.

Men anvendte Fredrik Wilhelm I megen møie og bekostning paa dette liebhaberi, saa kronedes til gjengjæld ogsaa hans bestræbelser med held. «Die Potsdamer-garde« var ikke blot med hensyn til nationaliteternes forskjellighed et etnologisk kuriosum, men var ogsaa »en samling af kjæmper, hvis mage verden hverken før eller siden har set».

Potsdamergarden bestod af 3 batailloner, hver paa 800 mand. Af disse 2400 mand var faa under 6 fod høje. Blandt dem, som tildrog sig opmerksomheden inden denne skare af giganter, har man nævnt Redivanoff fra Moskau, irlænderen James Kirkman, der kostede kongen hele 1200 £, før han troppede op til parade, og Macdoll (M'Doval), bekjendt af sine tvende paa samme dag ifølge allerhøieste ordre indgangne giftermaal, fløimanden Hohmann, en preusser af fødsel, hvis isse kong August den sterke af Polen, der var alt andet end liden af vekst, ikke kunde naa med udstrakt arm, endda han hævede sig paa tæerne, og endelig som den sværeste af dem alle, nordmanden Jonas smed.

Jeg har i det følgende sammenstillet, hvad jeg fornemmelig i utrykte kilder har fundet om hvervningerne hertillands. Som bidrag til en karakteristik af Fredrik IV's politik og personlighed er disse oplysninger neppe uden interesse.

Da de dansk-norske og preussiske tropper forenede sig udenfor Stralsund i juli maaned 1715, havde de preussiske generaladjutanter ikke ord sterke nok til at berømme sin allierede hærs smukke udstyr og kjække holdning. Straks efter ankomsten indfandt Fredrik Wilhelm I sig paa besøg i den danske leir og medbragte blandt andet et kostbart telt som gave til Fredrik IV. Nogle dage efter gjengjældte kong Fredrik besøget, og som et tegn paa sin erkjendtlighed efterlod han to smukke heste og seks lange grenaderer, af hvilke den mindste maalte 74½ tomme, blive tilbage i den preussiske leir.

En af disse grenaderer var nordmanden Jonas smed, der kom til at indtage hæderspladsen som fløimand i garderegimentet. I 1724 opholdt en dansk apothekersvend, Claus Seidelin, sig paa professionens vegne i Berlin. En dag fik han anledning til at gjøre en liden udflugt til Potsdam for at se paa gardens eksercis og kom til at overvære en parade. Her lærte han Jonas smed at kjende og beskriver sit møde med ham paa følgende maade:

> «— — — Efter paraden besøgte jeg den største eller fløimanden af disse grenaderer, hvis navn var Jonas og var en nordmand, følgelig en landsmand; han viste mig sine handsker, som var saa store, at jeg kunde stikke min haand i hver finger, og saa sine sko, som var mere end ½ alen lange. Denne Jonas havde temmelig store drenge i Potsdam ofte den leg med, at de opreiste kunde løbe imellem hans ben, men da han engang var kjed deraf og en maadelig dreng endnu saaledes kom løbende, trykkede han knæerne sammen og traf drengen i tindingerne, saa at han faldt død

ned, men han fik ingen straf derfor. Jonas havde ellers havt krumme ben og havde dem endnu, hvorover kongen raadførte sig med medicis og chirurgis, om ikke benene kunde brydes og igjen forbindes, saaledes at de kunde blive lige, men om denne operation blev foretagen med ham eller om den ikke har villet lykkes, kan jeg ikke for vist sige«. *)

Kong Fredrik IV's forurettede gemalinde dronning Louise var i aret 1720 bleven saa syg, at man tydelig kunde skjønne, hendes opløsning stundede til. Skjønt denne udsigt vel neppe med sorg imødesaas af den i tvegifte levende konge, gjorde han dog alt, hvad der stod i hans magt, for at lindre hendes smerter paa det sidste. Fra Tyskland lod han saaledes komme den ene ansete læge efter den anden; fra Halle kom stadsfysikus dr. Stisser, fra Thorn dr. Gaulcken, **) ja selv den preussiske konges livlæge, den berømte dr. Stahl, maatte gjøre en reise fra Berlin til Kjøbenhavn for at tilse den syge dronning. Da det var let at forudse, at den butte Fredrik Wilhelm ikke uden videre vilde tillade sin læge at reise, havde den danske gesandt i Berlin, generalmajor Meyer, faaet fuldmagt til paa sin herres vegne at love, at seks store rekruter skulde blive afgivne til potsdamer-garden.

---

*) Dansk historisk tidsskrift, tredie række, b. II, s. 305 fg.

**) Højer, König Friederich des Vierten glorwürdigstes leben II, 40 fg.

Dette løfte blev imidlertid ikke indfriet, hvad enten det nu var, fordi dr. Stahls konsultation ikke var af nogen nytte, eller fordi generalmajor Meyer straks efter afgik ved døden. *) Tvertimod udstedtes der i det følgende aar et kongeligt forbud mod, at fremmede hververe førte danske eller norske undersaatter ud af riget, og det lod endog til, at man vilde tiltvinge anordningen respekt ved at statuere eksempel paa preussiske ransmænd.

Grev Christian Ditlev af Rantzau, der i 1697 havde efterfulgt sin fader i regjeringen over grevskabet Rantzau, var baade umiddelbar rigsgreve og tillige vasal af den danske stat. Af sine undersaatter var han hadet og foragtet; thi som menneske betragtet var han en lidet agtværdig personlighed; han var ond og brutal, raa og rænkefuld samt derhos løgnagtig og uordholdende. Da han havde gjort sig skyldig i nogle snyderier ligeoverfor kong Fredrik Wilhelm I af Preussen, satte denne ham i 1715 i gjældsarrest paa Spandau og slap ham først løs igjen i aaret 1720, da den tyske keiser lagde sig imellem. Medens han nu holdtes fangen, havde hans yngre broder Wilhelm Adolf, som han ogsaa havde jukset paa fadersarven, sat sig i besiddelse af grevskabet og allodialgodserne. **) Neppe var dog broderen kommen paa fri fod, før Wilhelm Adolf maatte

*) K. von Weber, Aus vier Jahrhunderten, Neue Folge II, 218.

**) Wilhelm Adolf tilbød, fortæller K. v. Weber, Fredrik Wilhelm I 30,000 daler, for at han skulde holde broderen i evigt fangenskab.

fortrække, skjønt han satte sig til væbnet modstand, saalænge han kunde. Den 20de juni 1720 kom Christian Ditlev i besiddelse af Rantzau slot og behandlede besætningen, der havde kapituleret, »ärger wie die hunde«. Blandt dem, han saaledes insulterede mod al folkeret, var og kaptein Ditlev Prætorius.

Den 10de novbr. 1721 red grev Christian Ditlev ud paa sneppejagt i skoven ved Rantzau slot. Han vendte ikke mere levende tilbage. Da hans tjenere, urolige over hans udebliven, søgte efter ham, fandt de ham liggende død i den saakaldte Brunnenallé, gjennemboret af en kugle fra en morderhaand. Alle vidste, at grev Wilhelm Adolf var den, som havde rettet vaabenet mod broderens bryst; men hvem havde trykket løs? Da greven vaaren 1722 ved list var falden i de danske myndigheders hænder, rettedes mistanken af flere grunde paa den nysnævnte kaptein Ditlev Prætorius, som imidlertid havde søgt tilflugt ved Fredrik Wilhelm I's hof.

Efter generalmajor Meyer var den bekjendte Paul Wendelboe Løwenørn bleven dansk gesandt ved berlinerhoffet, en stilling, som af let forklarlige grunde frembød sine store vanskeligheder. Et af de første hverv, han fik at udføre, var at bevirke Prætorius udleveret til den danske øvrighed. Fredrik Wilhelm vilde imidlertid ikke høre paa det øre. Han mente, at den danske konge ikke havde noget af ham at fordre, saa meget mindre, som han ikke havde betalt ham de seks «hohen Kerls«, han var ham skyldig for, at dr. Stahl havde faaet tilladelse til at reise til Danmark.*)

---

*) K. von Weber, Aus vier Jahrhunderten, Neue Folge, bd. II, s. 218, jfr. H. P. Giessing, Løwenørn s. 250.

Denne indvending havde kong Fredrik IV, som havde lagt alle aarer ud for at faa grevskabet Rantzau forenet med sit kjære hertugdømme Holstein, nok ikke været forberedt paa. Keiseren havde ogsaa begyndt at sætte sig i bevægelse for at faa Wilhelm Adolf frigivet af dansk fangenskab, ligesom han tidligere havde forsøgt at fri broderen af Fredrik Wilhelms klør. Det maatte derfor være kong Fredrik magtpaaliggende at faa kaptein Prætorius i sin forvaring og saaledes sikre sig det bedste vidne om grev Wilhelm Adolfs delagtighed i brodermord, før sagen indtraadte i dette stadium. *) Det var just ikke fine diplomatiske forhandlingerne, som udspandt sig over dette emne. Den 27de december 1723 blev Løwenørn saaledes instrueret om, at han «skulde tilkjendegive de preussiske ministre, at den ene monark aldrig pleier at negte den anden monark udleveringen af mordere eller andre misdædere, og endnu mindre at gjøre betingelser derfor». Imidlertid skulde han give den preussiske konge underhaandmeddelelse om, »at kongen allerede har nogle høie folk, men at disse ikke er bleven sendte af mangel paa en sikker leilighed«. Den ene skrivelse fulgte paa den anden, snart opfyldte af fristende løfter om, at kongen af Preussen skulde faa de udlovede seks svære karle, snart indeholdende forblommede trusler om, at man vilde statuere det strengeste eksempel paa en preussisk hverver ved navn Natzmer, som man havde fakket, just som han var i begreb med at smugle ud af landet to danske undersaatter, som han med list havde hvervet til potsdamer-garden.

*) Skrivelse fra etatsraad Hagen til Løwenørn, dat. Kjøbenhavn 27de december 1728.

Fredrik Wilhelm I af Preussen tog imidlertid sagen med største ro. Han skjønte vel, at han nu havde en saa god anledning, som han sjelden før havde havt, til at berige sin gardist-samling med prægtige eksemplarer. I februar maaned 1724 maatte løitnant Polentz reise til Kjøbenhavn for at tage den danske kongegarde i øiesyn, for at han siden deraf kunde udtage de mandskaber, han ønskede. Ved præsentationen faldt dog disse karle aldeles igjennem for preusserens kritiske øie, og vilde kong Fredrik have morderen udleveret, havde han nu intet andet at gjøre, end at sende bud og brevskaber baade til de danske, norske, holstenske og oldenburgske regimenter for at faa opsøgt karle, som holdt det forlangte maal.

Den 19de februar skrev saaledes kongens sekretær, kammerherre Christian Carl von Gabell til de kommanderende generaler søndenfjelds i Norge, at de gevorbne eller nationale regimenter «paa det nøieste og af yderste flid havde at lade inkvirere, om ikke en 6 à 8 karle af smuk anseelse, og som er 3 alen og et kvarter dansk maal eller i det mindste 3 alen og 1/2 kvarter lange, kunde opspørges og med det gode persvaderes imod en vis summa haandpenge sig udi fremmed tjeneste at lade engagere«. De tilbud, som skulde stilles de stakkels bondegutter, var fristende nok: de skulde have fri reise, kapitulation paa 6 à 8 aar og 100 rdlr. paa haanden, en ret betydelig sum i de dage, da man har eksempler paa, at en oberstløitnant, som havde gjort aktiv tjeneste i hele tiaarskrigen, kun med yderste vanskelighed kunde faa en saa stor pension, da han, stiv af gigt og opflænget af blessurer, trak sig tibage til privatlivet. *)

*) Kgl. ordres f. 1724 i Mil. Arch. (R. A.)

Tiltrods for den gyldne fremtid, som var stillet soldaterne i udsigt, gik det dog yderst langsomt med anhvervningen.*) De kommanderende generaler fik endog gjentagne gange paamindelser om at fremme sagen af yderste evne. Omsider — det var den 15de april — kunne de tilstille Kongen, som just opholdt sig i Odense, en liste paa 13 karle, der alle holdt maalet. Blandt disse udsaas fire mand, vistnok efter konferance med vedkommende tyske officer, der fremdeles opholdt sig i Kjøbenhavn. Det var underofficer Peder Bue og Christen Olsen af oberst Paulsens (1ste vesterlenske) regiment, Ole Graff af oberst Brockenhuus's (oplandske) regiment og Gunder Hansen Sand af generalmajor H. Huitfeldts (akershusiske) regiment. Men det var dog kun de to førstnævnte af dem, som havde lyst og villie til at gaa i preussisk tjeneste. Hvad underofficer Peder Bue angaar, følte han sig ikke lidet tiltalt ved forslaget om at drage i fremmed tjeneste. Da den tyske anhvervning kom paa tale, var han nemlig indviklet i en meget kjedelig sag. Det nævnes just ikke udtrykkelig, hvilken dette var. Men man tager neppe meget feil ved at gjette paa, at han har været med-

*) En og anden af regimentscheferne var vel heller ikke synderlig gunstig stemt mod det preussiske soldaterliebhaberi. Chefen for det 2det vesterlenske regiment, Jakob Fredrik v. d. Lühe, som selv var en tysker af fødsel og som ialfald faa aar tidligere fik et hæderligt skudsmaal for god embedsførelse, gav sig saaledes utilbørlig rum tid med denne »inkvireren« og »persvaderen«, og langt om længe afgiver han denne lakoniske rapport: »Ved det mig anfortroede regiment findes 3 à 4 karle af 3 alen ½ kvarters længde, men ingen af dennem er at persvadere fremmed krigstjeneste godvillig at antage, formedelst de er gifte og ikke gjerne vil forlade deres gaardsbrug». (2det vesterlenske regiments arch. R. A.)

vider i det mord, som straks over nytaar paa foranstaltning af en kaptein Hals var bleven begaaet paa en løitnant Linde. Peder Bue holdtes just i arrest, og hans udsigter i hjemmet var sagtens ikke de lyseste, saa det nok tør være rimeligt, at den amnesti, som forespeiledes ham, har havt den afgjørende indflydelse paa hans bestemmelse. Af de betingelser, han opstillede, kjendes kun, at han «submitterer sig om mere gagė, siden han her tilforn har faaet underofficers tractemente». Det er troligt nok, at han fik dette forlangende opfyldt.

Ole Graff, der stod som grenader ved kaptein Helms kompagni af oberst Brockenhuus's regiment, havde slet ingen lyst til at drage ud af landet og stred imod i det længste. Men der var nok neppe spørgsmaal om, hvad man lystede eller ikke lystede; thi — udtaler de høistkommanderende generaler — »vi er af de tanker, at kongelig majestæts undersaatter maa gaa, hvor deres konge og herre befaler«. Ole Graff var tømmerhugger af profession og drev ved siden heraf en liden skræppehandel. Han havde taget varer paa borg hos tre forskjellige kjøbmænd i Kristiania til et beløb af 300 rdlr., og disse var lidet fornøiede ved denne udsigt til aldeles at miste sit tilgodehavende; det lader heller ikke til, at Ole Graff har gjort dem illusioner i saa henseende. De indgik da med en forestilling til de høistkommanderende generaler om, at Ole Graff enten maatte fritages for at gaa i preussisk tjeneste eller i det mindste blive permitteret paa 14 dage eller tre uger for at reise til Gudbrandsdalen, saa hans ind- og udgjæld kunde være bragt i rigtighed, før han forlod landet. I modsat fald vilde de nedlægge paastand paa at faa sit tilgodehavende udredet af det

offentliges midler. Alle disse kneb hjalp dog ikke; at give slip paa Ole Graff hverken vilde eller kunde de høistkommanderende generaler. Med hensyn til erstatning af statskassen for, hvad kjøbmændene maatte forlise paa ham, vilde de heller se til, hvad der paa høieste steder kunde udvirkes. Man havde i stedet for Ole Graff givet generalerne anslag paa den 19-aarige Søren Nilsen Haug af Odalen paa øvre Romerike. Han fik ogsaa marschordre og maatte lystre, skjønt han strittede imod, saa længe det stod i hans evne.

Da kong Fredrik IV saa hurtig som muligt vilde have sit mellemværende med preusserkongen op- og afgjort, maatte man den 4de juli ved skibsleilighed sende de fem karle ned til Kjøbenhavn, hvor de skulde melde sig hos generalmajor Staffeldt for der at træffe endelig aftale. *)

Under 6te mai havde oberst Dietrichson anmeldt

---

*) Den kapitulation, som var afsluttet med underofficer Peder Bue, var dateret den 5te juli 1724 og lød saaledes:

»Deres kongl. majestæts til Danmark og Norge pp. kommanderende generaler udi Norge saa og generalkrigskommissær sammesteds

gjøre vitterligt, at eftersom nærværende Peder Bue sig godvillig haver engageret udi Deres majestæt kongen af Preussens tjeneste som grenader paa seks aar, saa i følge af vores allernaadigste konges ordre forsikres ermeldte Peder Bue ved denne kapitulations patent, at han ei alene skal nyde udi Kjøbenhavn, naar han der ankommer, de belovede haandpenge 100 rdr. men endogsaa naar ermeldte seks aar under allerhøistbemeldte hs. majestæt kongen af Preussens grenader-korps ærlig, tro og redelig haver udtjent, da igjen, skjønt han ei selv længere godvillig vil tjene, at blive forafskediget.«

De fire andre patenter var enslydende med dette.

ikke mindre end fem karle ved hans regiment, der holdt det fastsatte maal. Ingen af dem var tilsinds godvillig at gaa i preussisk tjeneste, hvorimod de ikke havde noget imod at indtræde i hestgarden i Kjøbenhavn; thi dette var dengang og længe senere den største ære, som kunde times de norske bondegutter. Oberst Dietrichson fik straks ordre til at indbilde karlene, at det just var denne stilling, de var udsete til, samt at sende dem ind til Kristiania. Ved denne undersøgelse, som de her blev underkastede, kasseredes de tvende af dem som undermaalsmænd; den tredje af dem, Ole Gjermundssøn, 22 aar gammel, havde «højere længde end det opsendte maal« og blev derfor den 8de august sendt ekspres «under inspektion af en underofficer af af samme regiment med en kongens skipper, navnlig Peder Sørensen, ned til Kjøbenhavn, for der end videre at forestilles«.

Først længere ude paa høsten kom disse soldater til at tiltræde reisen til Potsdam. Den 12te september tilskrev kongen af Danmark fra Fredensborg af med egen haand kongen af Preussen, at »han havde faaet de høje folk og sendte dem med oberst Reventlau tilsøs til Stettin«. Til gjengjæld anholdt han nu hos kongen af Preussen om, at den paa Spandau i varetægt holdte kaptein Prætorius maatte overleveres til det medfølgende mandskab for at transporteres til Danmark. Den preussiske konge havde nu opnaaet, hvad han ønskede, og gjorde paa sin side heller ingen flere vanskeligheder. *) Ditlev Prætorius blev udleveret til den danske regjering, og efter den bekjendte skandalprocedure, som har sat en uaftvættelig plet paa

*) H. P. Giessing, Løwenørn, s. 259.

Fredrik IV's minde, blev han den 27de januar 1725 selv henrettet og lagt paa steile, hans herre grev Wilhelm Adolf indespærret som statsfange, først i Kjøbenhavns Citadel og siden paa Akershus og grevskabet Rantzau inddraget under det dansk-norske rige som en del af hertugdømmet Holstein. *)

Hvilken skjæbne der var disse nordmænd forebeholdt som medlemmer af »det preussiske grenaderkorps«, vides ligesaa lidet, som man kjender noget til, om de nogensinde vendte tilbage til fædrelandet.

Om grev Rantzaus ophold paa Akershus har man kun faa efterretninger bevarede. Grunden hertil maa vistnok søges i, at hans frænde, statholder grev Christian Rantzau, har gjort alt muligt for at udslette ethvert spor deraf. Til sin underholdning paa Akershus nød han 2000 rigsdaler aarlig, men denne betydelige sum strakte paa langt nær ikke til, og man ser ham i forskjellige breve fra hin tid i forbigaaende omtalt som sterkt forgjældet. Alt dette tyder hen paa, at hans fangenskab har været meget mildt, og sandsynligheden taler for, at statholderen og kommandanten generalmajor Bertouch har gjort alt, hvad der stod i deres magt for at lindre det.

Efter et par aars ophold her døde greven den 21de marts 1734 i en alder af 46 aar. Kommandanten besluttede sig til paa egen haand at lade hans jordefærd foregaa paa en maade, hvorved der blev taget hensyn saavel til hans fyrstelige stilling som til hans egenskab af fange. Fjorten dage efter dødsfaldet gik 2 kapteiner, der skulde fungere som marschaller, omkring til statholderen, den høistkommanderende general Rømeling og oberst Rappe for at indbyde dem til begravelsen, som skulde foregaa den næste morgen mellem klokken 6 og 7. Da de indbudne til fastsat tid havde indfundet sig, blev grevens kiste af løitnanter baaret ud af det kammer, hvor den stod, og hensat paa en med himmel bedækket og med 6 heste forspændt ligvogn, hvorpaa toget satte sig i bevægelse fra Hovedtangen af. Efter ligvognen fulgte 2 vogne; i den første

*) F. Barfod i Folke I, 301 ff.

vogn sad statholder grev Rantzau og general Rømeling, i den anden kommandanten, generalmajor Bertouch, og oberst Rappe. Ved fremkomsten til Vor Frelsers kirke, hvor bisættelsen skulde foregaa, bar løitnanterne kisten op til alteret og sænkede den ned i en der opkastet grav. Det hele fandt sted uden klokkeringning og andre ceremonier.

Saa stille det hele end var gaaet for sig, overdrev rygtet i Kjøbenhavn meget den stas og pragt, som skulde være bleven udfoldet ved grevens ligbegjængelse. Men det lykkedes dog snart general Rømeling at afkræfte disse historier.

Ogsaa i tretiaarene finder man antydninger til, at der er foregaaet anhvervninger til potsdamer-garden i Danmark og Norge. Saaledes omtales der i en preussisk kabinetsskrivelse af 23de november 1734 *) et forsøg paa »in dem Dänischen verschiedene ansehnliche Leute in Kriegsdienst zu engagiren«, dog «mit Vorbewuszt und Consens des dortigen Hofes». Hvorvidt der denne gang foregik rekrutering fra Norge, findes der ingen oplysning om.

Fire aar efter, da det led mod Fredrik Wilhelm I's ende, er der for sidste gang tale om, at der i Norge skal hverves grenaderer til potsdamer-garden. Denne gang var det den fuldstændige udsoning mellem den brutale preusserkonge og hans søn, den senere kong Fredrik den store, som de forenede riger Danmark-Norge skulde besegle ved at afgive rekruter til kongens garde under udseende af, at det var kronprinsens

*) Wartensleben, Nachrichten von dem Geschlechte der Gr. v. Wartensleben (Berlin 1858) bd. II, s. 111.

nidkjærhed, som havde skaffet dem tilveie.*) Det tør dog være tvivl underkastet, hvorvidt denne transaktion virkelig fandt sted, da kong Fredrik Wilhelm I paa samme tid blev lagt paa dødslejet.

Den 13de juni 1739 affærdigede general Paul Løwenørn, som nu forestod krigskancelliet, paa kong Christian VI's ordre en skrivelse til høistkommanderende for den norske hær, general H. J. Arnoldt, om at han skulde undersøge, «om der ikke i Norge maatte findes en karl af 6 fod og 2 tommers længde eller om det var et par eller $2^1/_2$ tomme mindre, som vilde lade sig engagere til kongelig preussisk tjeneste». Vedkommende skulde tilsiges en kapitulation paa visse aar, 4 rigsdalers maanedlig traktement og desuden en anselig haandpenge. Skrivelsen, der særlig anbefalede general Arnoldt at have opmerksomheden henvendt paa brigader v. d. Lühes regiment, endte karakteristisk nok saaledes: «Eders ekscellence maa være forvisset om, at hs. kongl. majestæt sker herved en særdeles velbehag, og at eders ekscellence gjør deres cour meget vel, om De herudi fyldestgjør hs. majestæts interesser«.

Denne ordre modtog general Arnoldt d. 19de s. m. paa Moss, hvor han just befandt sig paa en inspektionsreise. Det var den simpleste sag af verden at finde karle af den forskrevne længde. Men vanskeligere var det at finde et antageligt paaskud, hvorved man kunde presse de norske bondegutter til at gaa i preussisk eller udenlandsk tjeneste overhovedet. Paa samme tid, som han henstillede til general Løwenørn, om det ikke var bedst »for det første for en maadelig

*) Se nærmere herom hos Chr. Brasch, gamle eiere af Bregentved 466 fg.

haandpenge at faa saadanne folk hvervede til fodgarden og grenadererne, da de formodentlig lettere i Danmark mod en anselig summa skulde lade sig persvadere at gaa til Preussen», udfærdigede han dels fra Moss, dels fra Tønsberg de fornødne befalinger til regimentscheferne.

Det viste sig, at generalen havde opfattet forholdet ganske rigtigt. Det var paa denne tid nok af dem, som vilde træde ind i den kongelige hestgarde i Kjøbenhavn; thi det ansaas som en stor ære. Derimod reiste der sig fuldt op af vanskeligheder for anhvervningen til preussisk tjeneste, ikke mindst fra regimentschefernes side. I slutningen af september maaned var der fra enkelte af dem endnu ikke indkommet svar paa generalens ordre. Andre havde vistnok ekspederet sagen hurtigere fra sig, idet de erklærede, at de ei havde mandskaber af det forlangte maal blandt sine undergivne. Dette var saaledes tilfældet med brigader von der Lühe af 2det vesterlenske regiment; men da det kom til stykket, viste det sig, at det ikke medførte sandhed; det er lidet rimeligt, at han skulde være uvidende om, at fløimændene i major Richelieus kompagni virkelig holdt sine gode tre alen i høide.

Først den 31te oktober kunde general Arnoldt oversende en ekstrakt af de rapporter, som fra regimenterne var indløbne til ham. Af regimentscheferne vilde seks — deriblandt som sagt brigader v. d. Lühe — ikke have noget med det preussiske soldaterliebhaberi at gjøre, tre af dem indberettede kort og godt, «at de karle, som under deres anfortroede regimenter befindes af den forlangte høide, er gaardbrugende og saaledes ei vel derfra kan mistes», to af dem tilkjendegav, at der ved deres regiment vistnok fandtes tre vel-

voksne karle, men disse vilde ikke godvillig lade sig hverve, og andre to meldte, at de karle af tre sællandske alens høide, som fandtes ved deres regimenter, ikke var at persvadere at antage fremmede herrers tjeneste, medens de gjerne vilde træde ind i kongens garde i Kjøbenhavn.

Udfaldet var dog ikke saa slet endda. Oberst Rye havde uden nærmere varsel indsendt til Kristiania to karle, Ole Haraldssøn Green og Erik Anderssøn Gislerud, der begge var villige til at gaa i preussisk tjeneste. Den sidstnævnte blev kasseret af general Arnoldt. Den første derimod, som manglede en tomme paa tre alen, og som forlangte kapitulation paa 4 aar og 100 rigsdaler i hvervningspenge, anbefaledes til antagelse. Lidt høiere end denne var Peder Thorssøn Honnemyr af kaptein Scharnhorst's kompagni af oberst Fiens regiment; men han forlangte ogsaa 150 rigsdaler i haandpenge, 4 rigsdaler i maanedlig løn og 6 aars kapitulation.

Blandt andre karle, som der ses at have været tale om at kommandere til at gaa i preussisk tjeneste, nævnes østerdølen Audun Embretssøn Sjøli af de søndenfjeldske skiløbere, der havde den respektable høide af 76 tommer, samt Gjermund Jørgenssøn Sæfreide og Knut Olssøn Sunde af andet vesterlenske regiment.

Foruden paa de under teksten citerede kilder er fremstillingen bygget paa aktstykker i rigsarkivets militære afdeling.

Nordmænd i Napoleon I's tjeneste.

I forskjellige throndhjemske bygder, navnlig i Romsdalen og i Stjørdalen, lever der endnu sagn om norske soldater, som fra dansk-norsk krigstjeneste var indtraadte i keiserinde Katharina II's garde i St. Petersburg. Efter afskeden vendte flere af dem tilbage til fædrelandet, hvor de ikke noksom kunde rose »Stordronningens« gavmildhed og den pragt, hvormed garden var udstyret. Nogle af disse veteraner levede endnu et godt stykke ind i dette aarhundrede og drev, tildels iført de smukke gardistuniformer, de ved afskeden havde faaet beholde, om gaard imellem for at berette om sine oplevelser for den beundrende tilhørerkreds, de altid kunde gjøre sikker regning paa at samle om sig.

At de franske revolutionskrige maatte øve sin tiltrækning paa eventyrlystne landsmænd, er rimeligt nok; allerede tidlig finder vi officerer af den dansk-norske hær, der i egenskab af volontører ved de franske generalstaber søgte at sætte sig ind i de forbedringer, som gjennemførtes i krigskunsten, og i aarenes løb, da Bonaparte havde knyttet seieren til de franske faner, tiltager deres antal. Den dansk-norske kronprins og hans generaler kunde gjennem rapporter, som subalterne dansk-norske officerer affattede paa selve valpladsene, nøie følge begivenhedernes gang under den fransk-østerrigske krig i aarhundredets begyndelse.

Der fattes heller ikke eksempler paa, at norske bondegutter som menige soldater kjæmper med i franskmændenes rækker. Ombord paa et nordlandsdampskib traf i 1855 min farfader en nordmand, der tilhørte en høitstaaende fransk embedsmands tjenerskab. Han var ifølge sin egen beretning i sin ungdom kommen til

Frankrige som oppasser for en af de officerer, der tog volontørtjeneste i den franske arme. Siden havde han tjent keiseren, først som soldat, siden som livjæger og havde i dennes umiddelbare nærhed blandt andet gjort toget til Moskwa med. Efter keiserens fald havde han døiet meget i det fremmede land, men priste sig nu lykkelig i den stilling, han paa sine gamle dage havde fundet. Kun smertede det ham, at han under gjensynet af sit fædreland havde det vanskeligt for at udtrykke sig i sit modersmaal. Fra hvilken kant af landet, denne veteran var, og hvad han hed, kan jeg ikke mindes, skjønt flere af de træk, min farfader fortalte af hans livsførelse, staar tydelige for min erindring.

Ogsaa om andre nordmænd, der for kortere eller længere tid havde tjent under Napoleons faner, tør der leve sagn i bygderne. Kun om to saadanne har jeg fundet noget optegnet, nemlig om solungen Nils Noring af Eidskogen og vossingen Herbrand Olssøn Bakketun.

Nils Noring kom som ung gut i begyndelsen af dette aarhundrede til Kristiania, hvor han stod ud skomagerlæren. Siden vandrede han paa professionens vegne og maaske tillige af lyst til eventyr ud af landet, først til Kjøbenhavn og efter en tids ophold derfra til Hamburg. Straks efter at han var kommen til denne by, blev den beleiret af franskmændene og nødt til at kapitulere. Allerede i sine yngre aar havde Nils hang til sterke drikke, en feil, som fulgte ham gjennem hele livet. Heraf forstod franske hververe at benytte sig; en vakker dag, da Nils havde holdt en ganske forsvarlig svir, vaagner han som fransk soldat. Letlivet og ligeglad, som Nils stadig var, befandt han sig snart ret vel under bjørneskindschakoen, skjønt han

neppe nogensinde kom til at tage del i den store armes bedrifter. Hele hans soldaterliv synes nemlig blot at have bestaaet i en. tids garnisonering i Lille. Et minde fra dette ophold skulde dog helt til hans høie alderdom staa dybt præget i hans erindring og fremkalde taarer hos ham, saa ofte det dukkede op, og det var en mønstring, ved hvilken han fik keiseren at se. «Vi blev kommanderet paa linje« — saaledes beskrev han denne begivenhed — «og ret som vi stod og stirrede bent frem for os, kom Napoleon paa en hvid hest med graa kappe, som flaug om ham, og 'auga flaug paa'n som værme i skallen.'»

Det ensformige garnisonsliv i Lille huede i længden ikke den ustadige skomagersvend, som higede efter forandring, og han besluttede sig derfor til at rømme. Dette lykkedes. Han naaede ind paa belgisk omraade og slap ubemerket i følge med en del andre rømlinge gjennem Belgien lige til Elben. Paa denne flugt maatte de udstaa meget ondt; thi de vovede ikke at gaa ind paa noget sted, hvor der var mad at faa kjøbt. I en by i Hannovér var Nils indom etsteds for at faa kjøbe kaffe. Men da han vel skulde faa den, kom der en trop soldater ind. Nils gjorde sig da et erende ud og bad om, at kaffen maatte staa saalænge. Der skulde ikke være noget i veien for det; men den kaffe kom Nils ikke til at smage; thi han strøg af gaarde, det forteste han kunde. Da Nils og hans følge var komne til Elben, søgte de en belgmørk nat at sætte over denne elv i en baad. De udstillede grænsevagter opdagede dem imidlertid, da de var komne midtveis, og satte efter dem. Baaden var allerede nær ved at indhentes, da Nils kastede sig i vandet og ved opbydelsen af sine sidste kræfter naaede den østre elbbred.

Saa udmattet og medtagen han end var, priste han sig dog lykkelig over at være undgaaet sine forfølgere. Thi til sine kammerater og reisefæller hverken saa eller spurgte han siden. Over Hamburg naaede han Danmark, hvor han paa grund af de udstaaede strabadser og gjenvordigheder længe laa syg.

Helt til syttiaarene var den lille, rødøjede Nils Noring en af Eidskogens og naboprestegjældenes originale skikkelser. Naar han døde, vides ikke; men allerede ved aar 1870 var han et godt stykke ind i ottiaarene. Hans beretning om, hvad han havde oplevet i Frankrige, bar efter vor hjemmelsmands forsikring præg af sandhed; navnlig var hans opfatning af krigen og beretninger om hvad der af franskmændene var bleven okkuperet og atter opgivet, fuldstændig stemmende med det historiske.

Ulige større interesse frembyder Herbrand Olssøn Bakketuns eventyr i Frankrige, Spanien og Italien. Herbrand var født paa Voss i 1769 og tilhørte en slegt, der selv blandt de kvikke og opvakte vossinger udmerkede sig ved sin sjeldne begavelse, sin lyst til eventyr og en vis ubændighed. I en alder af 21 aar kom han til garnisonen i Bergen, hvor han tjente i flere aar. Han var imidlertid begyndt at stunde efter at komme tilbage til sin hjembygd igjen, hvor han havde sin fæstemø; da lod han sig i et uheldigt øjeblik overtale til at lade sig hverve til garden i Kjøbenhavn. Herbrand var en vakker karl, høi og sterkbygget, og officererne gjorde sig derfor megen umag for at bevæge ham til dette skridt. Sammen med 10, 12 andre fra Bergen drog han da til Kjøbenhavn, hvor han tjente i 5 aar. Siden kommanderedes han for andre fem aar til Rendsborg, hvor han blev ansat ved

artilleriet. Her havde han det meget godt. Kapteinen og hans øvrige overordnede tog sig af ham, lærte ham at skrive og regne, og med sit lette nemme forstod Herbrand snart at tilegne sig det tyske sprog til fuldkommenhed. I begyndelsen af 1807 var hans tjenestetid omme. Da vaagnede paany hans længsel efter hjemmet med øget styrke. Men først ud paa høsten fandt han en passende skibsleilighed til Norge. Da var krigen med England udbrudt. Det fartøi, hvorpaa han havde indskibet sig, blev taget af en engelsk orlogsmand, og han tilligemed 7 andre norske soldater, som havde gjort tjeneste i Danmark og som var ombord med ham, blev ført som fanger til Portsmouth, hvor de sattes i prisonen paa samme skib.

Hvor længe Herbrand og hans kammerater blev siddende her, skal være usagt; nogle paastaar, at de kun sad her i nogle faa uger, medens andre mener, at fangenskabet strakte sig gjennem flere maaneder. Deres hele hu stod efter at komme paa fri fod; men vagterne passede godt paa, saa flugt syntes umulig, skjønt der var truffet aftale med en skipper om at sætte dem over kanalen.

En eftermiddag holdtes der stort gjestebud ombord paa prisonskibet, hvis besætning og vagter drak sig fra sans og samling. Udpaa kvelden lagde en stor skibsbaad med seil andet og tilbehør, som skipperen havde skaffet, til ved skibssiden; Herbrand og hans kammerater listede sig i den, og i nattens mørke lagde de saa ud paa det af storm og uveir oprørte hav. Maaske vilde deres saga have været tilende hermed; men til alt held fik de prajet en fransk orlogsmand, som tog dem ombord og landsatte dem siden i Bayonne.

I det pas, som Herbrand og hans kammerater

havde faaet ved afskeden, stod der udtrykkelig, at de havde at melde sig hos kommandanten paa det sted, hvor de kom. Om det var i Norge eller i Frankrige kom for de pligttroe soldater ud paa et, og de skyndte sig derfor med at melde sig hos den militære øvrighed i Bayonne, der gav dem 12 sous daglig til deres underhold. En tid efter sendtes de til Bordeaux, hvor de af kommandaten Lallement opfordredes til at træde i fransk krigstjeneste. Længe forsøgte de at undslaa sig ved alskens paaskud; især var det deres hjemve, som laa bag deres vægring. Tilsidst gav de efter for de franske officerers overtalelser og traadte ind i keiserens hær. Hvor der blev af de syv af dem, vides ikke, men Herbrand blev artillerist og sendtes som saadan til hæren i Preussen.

Om sit ophold i de franskes rækker fortalte Herbrand siden, at der oftere hørtes knur og misnøje, naar brødposen var tom og uniformerne udslidte. Engang herskede der endog saa sterk uvillie blandt tropperne, at det var nær ved at komme til mytteri. Da viste keiseren, »den lille korporal«, sig hel uventet i deres midte, og al misstemning var ligesom blæst bort ved de leveraab, hvormed man hilsede ham.

I Preussen skal han have deltaget i Kosels beleiring og erobring (?). I 1809 kjæmpede han i de franske rækker mod østerrigerne ved Eckmühl (22de april) og Wagram (5te og 6te juli). Efter freden i Wien sendtes alle de tropper, som kunde undværes i øst, til Massenas hær i Spanien, og saaledes kom Herbrand til at deltage i flere slag og træfninger, som leveredes mod spanierne og englænderne. I et slag — det var i aaret 1811 — blev han haardt saaret og tagen til fange. Sammen med flere andre saarede blev han ind-

lagt i et kloster i Valencia; men de lidelser, feltlivet førte med sig, var for lidet eller intet at regne mod, hvad han her maatte døje under de fanatiske og uvidende munkes behandling. Hans saar vanskjøttedes, forplejningen var ussel, og sent og tidlig var de fremmede soldater udsatte for krænkelser og nederdrægtigheder af sine pleiere og vogtere. Paa Herbrand, som i sine yngre aar neppe kan have været af det mildeste gemyt, virkede denne behandling saa ophidsende, at hans helbred led haardt derunder, og det varede længe, før han igjen kom paa benene. Da han omsider var bleven nogenledes restitueret, førtes han til øen Minorka, hvor englænderne holdt de franske fanger, som var tagne i Spanien, i varetægt. Havde munkene i Valencia været sande djævle i menneskeham, skulde Herbrand snart sande, at de i englænderne havde sine overmænd. I usle træbarakker, der var saa gisne og trækfulde, at de hverken afgav beskyttelse mod dagens solsteg eller nattens bidende kulde, maatte de franske krigsfanger ligge paa raaddent straa, som var udbredt paa de fugtige lergulve. Hertil kom, at kosten var knap og ussel, og med graadighed kastede de forsultne fanger sig over de kaalblade og umodne frugter, som de venlige øboere af og til kastede over indhegningen til dem. For at slippe ud af denne elendighed, som under den uvirksomhed, hvortil fangerne var fordømte, føltes i sin fulde strenghed, lod Herbrand sig tilsidst overtale til at gaa i engelsk tjeneste, idet hververne forespeilede ham muligheden af, at han vilde blive sendt til England. Herved kunde jo Herbrand nære et berettiget haab om, at der skulde aabnes ham en udvei til at komme tilbage til fædrelandet. Snart skulde han dog bitterlig komme til at fortryde dette skridt; thi

den trop, hvortil Herbrand blev hvervet, blev kommanderet til Sicilien. I Palermo brød de saar, han havde faaet i Spanien, op igjen. Han blev liggende paa et af byens lasaretter, indtil han i 1814 erklæredes for ubrugbar til krigstjeneste og sendtes over til England. Det følgende aar steg han i land paa bryggen i Hamburg, blottet for penge og for alle hjælpemidler baade til at opholde livet og til at fortsætte reisen til hjemlandet med. Der var da intet andet for ham at gjøre end at tage foden paa nakken og vandre op gjennem Holsten og Danmark. Overalt maatte han tigge sig frem eller arbeide for kost og herberge. Omsider slap han over til Malmø, hvorfra han siden over Kristiania fortsatte færden til sin hjembygd.

Der var nu hengaaet 25 aar, siden han som soldat havde forladt hjemmet, og hans slægt og venner havde forlængst anset ham for død. Hans fæstemø var gift med en anden, og mangt og meget var forandret under hans fravær. Men det varede ikke længe, før vossingerne lærte at sætte pris paa sin vidtbereiste landsmand. Om søndagene maatte presten Jersin prædike for saa godt som tomme bænke, naar Herbrand ude paa kirkebakken fortalte sine oplevelser, og den opvoksende slægt hædrede ham ogsaa paa forskjellige anden vis.

Heldigt vilde det have været, om vi hermed kunde have afsluttet Herbrands saga; men desværre tæller den ogsaa mørke blade om fattigdom, brøde og straf. En stund efter hjemkomsten giftede han sig; men hans valg var saa uheldigt, som det bedst kunde blive. Konen var en slurve, som hverken forstod at stelle mad eller holde huset i orden, og som følge deraf blev hans hjem ham snart et værre helvede end det

spanske fangenskab havde været. Da Herbrand engang som leiemand havde paataget sig at besørge et pengebrev fra kaptein Bredal paa Vangen til Hardanger, lod han sig af sin kone forlede til at aabne det og udtage nogle daler. Da tyveriet opdagedes, blev han dømt til tugthusstraf. Efterat denne var udsonet, lader det til, at han helst holdt sig borte fra sin hjemstavn og levede som fragtemand i de indre bergenske fjorde. Da G. P. Blom i 1823 bereiste den nordlige del af Bergens stift, var Herbrand blandt hans skydsfolk fra Aurdal til Lyster, uden at han dog synes at have kjendt fuldt ud til hans skjæbne. I 1827 og aarene deromkring gjestede han oftere Bergen, for hvis latinskoleelever han nøje beskrev sine oplevelser under Massenas fane.

Da Herbrand blev gammel og skrøbelig, kom han tilbage til Voss. Hans tyranniske kone var da død, og selv kom han paa bygden som lægdslem. Først i 1847 løste døden op for ham. Helt til sin høje alderdom bevarede han sin ranke militære holdning, og hans ungdoms freidighed skal efter hans kones død have vendt tilbage.

Om Nils Noring se Skilling-Magazin f. 1880, s. 480. Om Herbrand Bakketun findes oplysninger i Morgenbladet f. 1848, Adressebladet f. 1878 og G. P. Bloms bemerkninger paa en reise i nordlandene 1827, 2det oplag (Kristiania 1832), s. 16.

Forøvrigt fandt der som bekjendt i aarene 1808—1811 nogle større udkommanderinger af norske søfolk til den franske flaade sted. Efter Kjøbenhavns bombardement ejede Danmark-Norge ikke saa store og

gode skibe, at et paatænkt fransk-dansk angreb paa Skaane kunde komme istand. Paa den danske regjerings henvendelse lovede keiser Napoleon at overlade Danmark 2 linieskibe og 2 fregatter, deriblandt linjeskibene Pultusk og Danzig, og som følge heraf sendtes officerer og mandskab til Vliessingen. I en samtidig dansk diplomats erindringer heder det herom: «I Vinteren 1809—1810 tog disse transporter sin begyndelse, og omtrent 2000 søfolk blev af mig i Hamburg overleverede til de franske autoriteter. Det gjorde mig ondt at se de friske folk, for den største del nordmænd, føres som fanger eller gisler til det usunde myrlændte Vliessingen. Mellem mandskabet udbrød tilsidst et slags opstand formedelst den slette behandling og forpleining; flere officerer var indviklede heri og blev hjemsendte som fanger, mellem dem kommandør Hans Holsten. I begyndelsen af 1811 blev der atter sendt besætninger til to linieskibe afsted, og indtil 1813 forblev disse søfolk paa den franske flaade». Til chef for Pultusk udnævntes kaptein Rosenvinge og for Danzig kaptein Holstein med kapteinløitnant Fasting († 1841 som statsraad i Norge) som næstkommanderende. Af de officerer, som senere tilhørte den norske marine, tjenstgjorde i løbet af aarene 1808 og 1809 paa Pultusk sekondløitnanterne Friedrichsen (bombeopfinderen) og Horn, kadetmaanedsløitnant Petersen samt kadet O. W. Erichsen og paa Danzig foruden Fasting sekondløitnanterne Willoch og Mechlenburg samt kadet-maanedsløitnant Bendz. Af de nye besætningers officerer, som i 1811 afsendtes, var løitnant J. H. Wiese († 1844 som kommandørkaptein i den norske marine). En nærmere indgaaen paa dette emne, som nærmest vedkommer den napoleonske

politik, er imidlertid unødig, da det med omhu er behandlet af sagkyndige forfattere som Garde, Müller, Tuxen og O. Lütken m. fl.

Linjeskibet «Prins Christians« undergang.

Efter Englands uventede overfald paa Kjøbenhavn i august 1807 bestod levningerne af den skjønne dansk-norske flaade i linjeskibene «Prins Christian« og »Louise Augusta« samt briggen »Lougen», hvilke da befandt sig i Norge; det første var oplagt i Kristianssand og de tvende andre paa et kadettogt. «Prins Christian» var et nyt og herligt skib paa 74 kanoner, bygget af den genialske unge konstruktør Holenberg, uden hytte, saaledes at den fik udseende af en fregat, hvortil man ogsaa havde bidraget ved maaden at male den paa. «Louise Augusta» førte blot 69 kanoner og var gammel. Da efterretningen om fredsbruddet indløb til Norge, blev «Prins Christian« udrustet og for største del besat med nyt mandskab. Til chef blev udnævnt kaptein Jessen, der som dommer ved kadetternes eksamen havde været ombord paa «Louise Augusta», hvis chef kommandørkaptein Sneedorff tog overkommandoen for denne lille søstyrke. Efter nogle kysttogter under den norske kyst samt bestræbelser for at give det aldeles uforberedte land et slags krigersk udseende i dets havne, blev linjeskibene beordrede til Kjøbenhavn, hvor de ankom i slutningen af december maaned. Paa togtet gjennem Kattegattet indtraf intet merkeligt, uagtet der

havde været rig anledning til at gjøre priser, naar man havde havt bedre efterretning og mere frie hænder. Men man kjendte aldeles intet til, hvad fiendtlig styrke man kunde vente at træffe, dagene var korte og taagede, nætterne lange og mørke, farvandet snevert, og Sneedorff havde streng ordre til at bringe skibene saa vidt muligt uskadte til Kjøbenhavn. Man kan saaledes ikke dadle, at han ei vovede angreb om natten paa de konvoyer, som tildels, men ufuldkomment blev opdaget, og om hvis konvoy's styrke man intet kjendte, og den besynderlige omstændighed indtraf, at næsten ikke en eneste seiler blev opdaget om dagen, hvorimod man ofte om natten saa lanterner og endog skibe, som kjendtes at være orlogsmænd. Fienden havde formodentlig fra Sverige langt sikrere underretninger, som man af deres manøvrer kunde slutte. Først da lodsen fra Helsingør kom ombord, erholdt man nogen oplysning om sagernes stilling. Man var aldeles forberedt paa at møde en alvorlig dyst i sundet, men den sidste derværende engelske styrke var løbet nordefter med en betydelig konvoy, to dage tidligere og nu kunde man beregne, hvilken nat man havde passeret den i Kattegattet.

Efter ankomsten til Kjøbenhavn blev eskadren beordret til Østersøen, men her traf man blot storm og ingen fiender. Dette togt varede blot 8 dage, da »Louise Augusta» blev oplagt.

»Prins Christian« fik derimod atter ordre at gaa til Norge og forblev saaledes i aktivitet den hele strenge vinter 1808. I februar og marts udbrød en farlig skibsfeber ombord, der for en del gav anledning til at kalde den til Danmark. I Helsingør, hvor den ankrede medio marts, blev 2 officerer og 200 mand bragte

syge iland. Skibet blev erklæret smittet og foreslaaet oplagt. Men den franske arme i Danmark fordrede fri forbindelse mellem Sjælland og Fyen, og »Prins Christian» maatte uagtet dens slette tilstand til Store-Belt for at rense det for engelske krydsere.

Ifølge denne bestemmelse fik den besætningen kompletteret, hvorhos Danmarks prøvede kaptein Rothe blev sat ombord som et slags secondchef.

Med dette nye og lidet øvede mandskab gik den da under seil for at gaa søndenom Sjælland, men da vinden faldt imod, vendte den om og løb ud Helsingør. Straks efter blev vinden vestlig, saaledes at den maatte krydse for at lægge Sjællands nordvestre rev forover. Under denne krydsning stod tvende engelske fregatter dristig imod den, bedraget af dens maskerede udseende, men da «Prins Christian« aabnede det underste batteries port, anbefalede de sig skyndsomt. Imidlertid opdagede man tvende seilere kommende med force af seil og rum vind nordfra. Den engelske admiral i Gottenburg var nemlig fra Helsingborg bleven meddelt «Prins Christians» ankomst i sundet og havde straks ladet tvende linieskibe ile ud fra hin havn. Disse var det, der nu kom i forening med de førnævnte fregatter for at gjeste den syge »Prins Christian», som allerede havde 2 officerer og 100 mand i lazarettet. Denne fortsatte imidlertid dens krydsning for enten at lægge Sjællands rev eller Nakkehoved forover, men vinden var for ustadig til, at en retræte kunde lykkes den, og fienden nærmede sig med hurtige skridt tilligemed mørket, saaledes at man maatte forberede sig paa en natlig bataille.

Kl. *) eftermiddag løb begge de fiendtlige linje-

---

*) Aabent rum i manuskriptet. Ilden begyndte efter Jessens rapport Kl. $7^1/_2$.

skibe op paa hver sin side af »Prins Christian», og batterierne aabnede deres ild, der fra «Prins Christian»s side maatte blive mindre levende, da den med dens svækkede besætning var nødt til at dublere (bruge begge siders kanoner paa engang). Imidlertid blev den dog intet svar skyldig, men da kaptein Jessen saa, at kampen var altfor ulige, besluttede han at sætte sit skib paa grund i haab om at narre fienderne i samme stilling og da anvende sin hele ild mod dem for dog i dødskampen at kunne ødelægge en fiende. Dette var ogsaa meget nær ved at lykkes, idet det ene linjeskib løb imellem »Prins Christian« og land; men det merkede straks faren og tog ud igjen.

Omstaaende beretning optegnedes engang i firtiaarene af kaptein i marinen Hans Jochum Horn († 1872 som toldinspektør i Risør) paa opfordring af amanuensis i rigsarkivet Dominicus Bech, i hvis samlinger den findes. Horn, der blev officer i aaret 1809, havde gjort tjeneste paa linjeskibet som kadet.

Fra krigen 1808—1809.

1. Ole Halvorsøn Kildmyren eller Sønsterud af Aasnes sogn havde i sin tid staaet som soldat i skiløberkorpset. Nu havde han taget afsked og sad som husmand paa pladsen Skythaugen. For at faa føden til sig og sine maatte han slæbe haardt; men han var en spræk og letlivet karl, som solungen er flest, og gav sig ikke for smaating. Naar skogen ikke kunde føde ham og hans, greb han bøssen, og mere end en skogkonge havde maattet bukke under

for hans sikre skud. Støt og stadig laa han ude, naar orren og tiuren spillede, og man vilde vide, at der paa Skythaugen var nok af elgekjød i stamper og baljer. Men man kan ikke se, at han nogensinde havde været i uleilighed for den sags skyld.

Da den svenske hær i april maaned 1808 i større og mindre afdelinger rykkede ind over den norske grænse ved Rønneseter og Udnes, rustede flere solunger sig til paa egen haand at modtage fienden. Blandt dem var ogsaa Ole Kildmyren. Ved det første nys om svenskens indmarsch greb han sin bøsse og lagde afsted paa ski langs Flisenelv forbi Udnes op imod grænsen. Her stødte han paa en patrulje paa 8 mand. Ole tog straks den ene af dem paa kornet og nedlagde ham. Inden de tiloversblevne af patruljen havde rukket at faa sine geværer i anlæg, var han allerede forsvunden i skogens tykning. De fik dog et glimt af ham og satte efter; men kjendt som Ole Kildmyren var i alle Aasnesskogene, var han ikke god at tage igjen. Snart havde han stillet sig paa en berghammer, hvor han i god ro og mag ladede sin bøsse og oppebiede de forfølgende svensker. De kom; den første af dem, som Ole fik øje paa, faldt for hans sikre skud, og nu bar det atter afsted med ham for at opsøge en ny post. Saaledes skal Ole efterhaanden i kort tid have nedlagt den hele patrulje.

10—12 dage efter, den 25de april, stod slaget ved Trangen, hvor Ole Kildmyren og flere solunger paany fik anledning til at udmerke sig. Kl. 11 den foregaaende aften var oberst Gahn med sin hovedstyrke begyndt at rykke frem over grænsen langs Flisenelvens søndre bred, hvor vinterveien gik gjennem de tætte skoge. Fremrykningen foregik temmelig uvorrent, idet

svenskerne marscherede uden nogen sidebevogtning og ikke engang havde fundet det nødvendigt at afsøge veien paa den anden elvebred.

Kl. 7½ om morgenen kom der melding om svenskernes marsch til Bjørneby, hvor oberst Staffeldt havde sit hovedkvarter. Denne lod straks blæse allarm. Kaptein Nægler blev med 2 divisioner af den throndhjemske grenaderbataillon beordret til at besætte forhugningerne i selve passet ved Trangen, medens Staffeldt selv med skarpskytterdivisionen og de to øvrige divisioner af de throndhjemske grenaderer under major Ræder samt de elverumske skiløbere under major Stabel rykkede langs Flisenelvens nordlige bred til Nyen, som tidligere var besat af lærdølerne under kaptein Jürgensen. De hoffske skiløbere, som kommanderedes af kaptein Arentzen, laa en mils vei borte paa den søndre side af Gjæsaassjøen. De blev beordrede til øieblikkelig at støde til Staffeldts hovedstyrke paa Nyen.

For at afskjære den fiendtlige styrke tilbagetoget rykkede paa Staffeldts befaling major Ræder med de tre thrønderske grenaderdivisioner og de elverumske skiløbere over den isbelagte Flisenelv straks nedenfor Nyen, medens obersten selv med lærdølerne blev her tilbage for at oppebie kaptein Arentzen. Mellem den fiendtlige bagtrop og Ræders styrke udspandt der sig snart en heftig kamp, under hvilken fiendens bagtrop med stor voldsomhed kastedes ind paa hovedstyrken. Men snart lykkedes det oberst Gahn at formere hele sin styrke mod nordmændsnes rygangreb, hvorved det ogsaa lykkedes ham at tvinge den norske styrke noget tilbage. Det stod dog ikke længe paa; thi saasnart kaptein Nægler hørte den sterke skydning, rykkede han med sine to divisioner frem fra den anden side

og nødte saaledes Gahn til at formere dobbelt front. Kampen førtes nu med haardnakkethed fra begge sider. Den tapre kaptein Dreier faldt dødelig saaret om, rammet af 7 kugler. Da greb de hoffske skiløbere under kaptein Arentzen ind fra en tredie side og afgjorde saaledes kampen.

Kaptein Arentzen var paa sin ilmarsch i retning af Nyen kommen forbi gaarden Sønsterud, da han pludselig fik høre den sterke skydning paa den anden side af elven. Da skiløberne kom til pladsen Skythaugen, stod Ole Kildmyren just ude paa tunet, færdig til at drage til slaget paa egen haand. Saasnart kapteinen fik øie paa Ole, besluttede han sig til at betjene sig af ham som veiviser; efter en kort forhandling,*) som efter tilhøreres udsagn indskrænkede sig til Arentzens udraab: »Brød eller død, Ole! Følger du med?« og dennes svar: «Her er veien, kaptein!» strøg kompagniet med Ole i spidsen afsted gjennem det værste ulænde og nedover den bratte styrtning i Flisbakken paa elvens søndre bred, hvor det med kraft kunde

---

*) H. Schulze har i sin bog »Fra Lofoten og Solør» (2den udgave) Kristiania 1869 gjengivet traditionen paa følgende maade. Da skiløberne kom forbi Skythaugen, stod Ole just udenfor og pudsede sin bjørnestudser. »Idag er der stor bjørnejagt«, raabte kapteinen, »følger du med Ole?« »Hvormeget faar jeg for at være med?« spurgte Ole og trykkede kuglen ned i løbet. »Døden eller Dannebrog«, sagde kapteinen, »rap dig, om du vil være med!» »Nu kommer jeg«, svarede skytten, og spendte skierne paa; »men her er veien for skiløberne, kaptein«.

Mod ægtheden af denne tradition taler kun den omstændighed, at hverken dannebrogsordenens ridderkors eller dannebrogsmændenes hæderstegn endnu var indstiftede; det skede først senere paa aaret.

gribe ind i kampen, som snart gik over til almindeligt haandgemæng.

Efter tre timers fægtning blev Gahn nødt til at overgive sig med sin hele styrke. Kun kaptein Knorring, der skulde foretage et angreb paa nordmændenes flanke, havde herunder fordybet sig ind i skogen, og hans 40 mand undgik saaledes at strække gevær.

For sin raske optræden ved disse lejligheder blev Ole Kildmyren senere udnævnt til dannebrogsmand. Iblandt den staffeldske brigades papirer findes en pro memoria fra oberst Staffeldt til den højstkommanderende general prins Kristian August til Augustenborg, dateret Matrand den 8de september 1808. Vedlagt findes en rapport fra kaptein v. Paulsen om den maade, hvorpaa hæderstegnet blev ham overrakt. Staffeldts skrivelse lyder saaledes:

«De ifølge deres høifyrstelige durchlauchtigheds naadigste befaling mig overleverede to hæderstegn, bestemte til dannebrogsmændene lensmand Knud Tobro og afskediget skiløber Ole Halvorsen Synsterud, er til førstnævnte af mig ham personlig overleveret, da han straks efter deres høifyrstelige durchlauchtigheds afreise ankom her. Men da den anden er en fattig husmand, som enhver stund er dyrebar, saa troede jeg at handle rettest ved ei at beordre ham hid. Jeg sendte derfor ovenmeldte hæderstegn til formanden for almuebevæbningen i Solør, kaptein von Paulsen, med anmodning om, at han, som jeg blandt bønder troede mest passende, offentlig for kirkedøren med den efter omstændighederne passende høitidelighed vilde tildele ham det, og vil deres høi-

fyrstelige durchlauchtighed af bemeldte hr. kaptein von Paulsens underdanigst vedlagte rapport naadigst erfare, hvorledes samme af ham er udført«.

Den af kaptein Knud v. Paulsen udfærdigede rapport er dateret Mosegren den 6te september 1808 og skildrer høitideligheden paa følgende vis:

»Sidstafvigte søndag den 4de september blev ifølge deres høivelbaarenheds meget ærede anmodning til mig i skrivelse af 12te f. m. afskediget skiløber Ole Halvorsen Sønsterud, nu boende paa Skythaugen i Aasnes anneks beæret med det ham af hs. majestæt kongen allernaadigst skjænkede hæderstegn og ærestitel af dannebrogsmand og det udenfor Aasnes annekskirke under følgende ceremoni:

Efter min anmodning forsamlede alle over- og underofficerer af den mig anbetroede solørske bondebevæbning sig paa gaarden Bjørneby for der af mig at blive arrangerede i den orden, de staar under eksercitien, og saaledes afmarschere *en parade* til kirken. De fem tømmermands kompagniers over- og underofficerer marscherede foran. Efter at have gjort holdt og venstre om med front mod kirken, lod jeg paraden danne kreds, udenfor hvilken bemeldte Ole Halvorsen var tilstede og blev indkaldt i kredsen, hvor jeg for ham og den øvrige betydelige folkeforsamling lod høit og distinkt oplæse deres høivelbaarenheds ovenmeldte og ham hædrende skrivelse af 12te f. m. Derefter paasatte jeg Ole Halvorsen i hs. høifyrstelige durchlauchtigheds navn hæderstegnet i et knappehul paa den venstre side og derhos betydede ham, at han derved blev udnævnt til danne-

brogsmand. Derpaa holdt jeg en liden opmuntringstale til ham med applikation til mine over- og underofficerer at følge hans prisværdige eksempel, hvorefter der under de varmeste lykønskninger for elsket konge og fædreland tilflød Ole Halvorsen fra alle kanter af høie og lave, rige og fattige, utallige gratulationer. Dernæst lod jeg kredsen igjen formere linje i 2de geledder og under musik fra orgelet indmarscherede i kirken, først jeg, dernæst Ole Halvorsen, saa hr. Knud Tobroe, som og var tilstede ved denne solennitet, derefter alle mine over- og underofficerer, enhver efter sin orden. Nogle minuter derefter fremstod hr. pastor Reinhardt fremst indenfor alterfoden og før den egentlige gudstjenestes begyndelse afholdt en efter kyndiges dom saa skjøn som temmelig vidløftig og udførlig tale om fædrelandskjærlighed og alle deraf flydende dyder. Nu begyndte den egentlige gudstjeneste. I slutningen af prædikenen repeterede hr. pastoren endnu det vigtigste af det forhen sagte. Efter prædikenen ofredes ei alene af hele min kirkeparade og nogle af prestegjældets konditionerede, men endog af hr. kaptein von Stangs division, som ved vor ankomst var opstillet en parade udenfor kirken, og efterat have gjentaget de varmeste lykønskninger for konge og fædreland, opløstes paraden og denne ceremoni endtes».

Hovedkilden om slaget i Trangen er Ræders voluminøse verk »Danmarks politiske og krigshistorie», 2 del. En særdeles intteressant populær fremstilling har oberstløitnant Didrik Schnitler leveret i underofficersbladet f. 1880, s. 145 ff.

2. En kvindes aandsnærværelse. Om høsten 1808, medens der mellem den norske styrke søndenfjelds og svenskerne førtes underhandlinger om vaabenstilstand, stod den staffeldtske afdeling i leir ved Matrand. Forpostlinjen, som især bestod af lette tropper og skarpskytterne af de throndhjemske grenaderbataljoner, kommanderedes af oberstløjtnant Ræder. Dens hovedpost var gaarden Skotterud, ½ mil foran Matrand eller nærmere mod Magnor og den svenske grænse. Inden vaabenstilstanden endnu kom istand, søgte overadjutant Adlersparre den 19de og 20de oktober at forurolige de norske forposter over hele linjen. Disse trak sig for en kort tid i god orden tilbage i retning af Skotterud. Da Adlersparre imidlertid fandt nordmændene aarvaagne, vendte han om, forfulgt af de norske, som derpaa igjen indtog sine tidligere posteringer. Under denne manøvre, som var saa uskyldig, som den bedst kunde være, da den hverken voldte blodspilde eller tab af fanger paa nogen af siderne, forefaldt en ganske karakteristisk liden begivenhed, som oberstløjtnant Ræder under 28de oktober fandt sig beføiet til at indberette til generalmajor Staffeldt.

«Jeg kan ikke undlade efter pligt at melde en tildragelse, som saa meget vidner om nationens snedighed og aandsnærværelse, og at det ved denne leilighed har vist sig, at en bondepige reddede en grenader fra at falde i fiendtligt fangenskab, og at det fremlyser, hun fortjener plads ved siden af Anna Colbjørnsen.

En grenader-patrulje fra officersfeltvagten støder paa en fiendtlig trop henimod linjen, og da de af fienden blev bemerkede, søgte de sin redning ved at trække sig østover en myr, hvor fienden ikke længer kunde forfølge dem, og søgte at komme over til felt-

vagten ved Magnor. Men ikke saasnart havde de naaet høiderne, førend de af et andet fiendtlig kor jægere og husarer paany blev forfulgte. De to grenaderer af vor patrulje saa sig leilighed til at kaste sig i skoven paa den sydlige side ovenfor Magnor, men grenaderen no. 55 Amund Pedersen Stokke af bataljonens 1ste division saa ingen leilighed paa denne maade at redde sig. Han fattede derfor den resolution, hvortil fiendens ophold ved at søge efter hans tvende kammerater gav ham leilighed, at løbe lige ind i gaarden paa Magnor og at kaste sig ind i et fæhus, som tilhørte brødrene Gulbrand, Ole og Tosten, der bruger en gaard af Magnor tilsammen. Ingen af dem er gifte, og forestaaes deres husholdning af en aldrende søster paa omtrent 40 aar ved navn Kari Isaksdatter.

Fienden kom hastigt jagende ind i gaarden og besatte straks saavel vaaningshuset som alle udhusene. Tvende smaa gutter, som blev var, at en af vore folk var i fæhuset, kom ængstelige løbende ind til sin faster Kari i kjøkkenet og hviskede hende i øret, hvad de havde bemerket. Kari gjorde sig vred, tog en stok og jagede gutterne paa døren, idet hun sagde til dem: «I har først ved jer skjødesløhed gjetet en god del kreaturer bort idag, og nu kommer I klynkende at beklage jer derover! Fort hen at faa Ole fat og se med ham efter i fjøset, hvor mange kreaturer der er borte!« Hun rendte derpaa ind i kjøkkenet igjen og i en hast sætter en temmelig stor kjedel med velling i paa ilden. Da hun havde faaet det dygtig til at brænde, løber hun ud til jægerne, som havde besat fæhuset og taler venlig med dem, beklager deres skjæbne og siger: «Nu er I vel baade sultne og trætte?» De sagde: «Ja, det er vi». Kari løb derpaa ind i kjøk-

kenet, hvor hun i en hast fik vellingen til at koge, løber derpaa ud til vagten og siger med en venlig mine til dem: »Nu er vellingen færdig, og I kan komme ind i kjøkkenet af en bagdør, jeg har, saa I ikke kan blive bemerket af jers officerer, som er i stuen«. De kom da alle løbende ind til hende i kjøkkenet, hvor hun trakterede dem med velling, som da var temmelig varm, og vimsede hun om dem og hjalp dem tilrette, saa godt hun kunde. »Men«, sagde hun, «I har begjæret melk, og jeg maa derfor gaa hen i fæhuset for at se til, om der er saa mange kreature hjemme, at I kan blive hjulpne dermed». Ole havde imidlertid forstaaet søsteren meget vel og havde bragt sine gamle klæder, som var i stalden, hen i fjøset, hvor han tilligemed tjenestepigen Guru var ifærd med at omklæde grenaderen. Kari tager melkebøtten i haanden, aabner kjøkkendøren og raaber paa sin broder Ole, som er vanfør paa begge hænderne. Han kom da straks til hende og sagde hun da til ham: «Du maa blive her i kjøkkenet saa længe, da jeg maa hen i fjøset for at malke, og imidlertid maa du pleie disse folk, saa godt du kan». Hun render da hen til fæhuset, hvor hun træffer sin tjenestepige Guru, som hun finder beskjæftiget med at afklæde munderingen og stiveletterne, og nu sagde hun til pigen: «Gaa du nu hen at malke; jeg skal besørge det øvrige». Hun klæder da grenaderen paa, forvarede hans mundering og gevær under nogle gamle bretter i fjøset og bedækkede stedet med gjødning og gammelt hø. Da hun havde iført grenaderen denne dragt, tager hun ham ved haanden, fører ham over gaarden og bringer ham op paa en hølade og var i begreb med at grave ham ned i høet. Nu kom jægerne ud af kjøkkenet

og traadte de igjen paa deres poster. Kari løb da hurtig ned af høladen og hen til jægerne, som med glæde tilkjendegav deres tak for den gode bevertning, og gav da Kari sig i tale med jægerne om et og andet, som mest gik ud paa at beklage deres stilling. Da Kari kom ud af høladen, kom hendes broder humpende frem og gik op paa laden, mens hun vedblev at passiare med jægerne. Ole var ikke sen, da han kom paa laden, at grave grenaderen lige ned paa bunden. Da dette var færdig, gaar han ned og ligeledes gav sig i samtale med jægerne. Hun bragte siden, da det blev mørkt om aftenen og da fienden trak sig tilbage, mad ind til grenaderen, men hun kunde ikke vide, om der ej var skjulte fiender i husene før om morgenen, da løjtnant von Timme med en patrulje kom derhen. Hun kaldte da paa grenaderen og udleverede ham til løjtnanten, som bragte ham med sig herhen. Grenaderen tilbød sig at betale, hvad han havde nydt; men hun vilde ingen penge modtage. Denne sandfærdige beretning giver jeg mig den ære underdanigst at melde deres højvelbaarenhed«.

Denne rapport fik en særegen interesse som det sidste eller et af de sidste aktstykker fra oberstløjtnant J. G. Ræders haand. Ved de svenskes allarmering den 19de oktober paadrog han sig en sterk forkjølelse, der efter en uges forløb gik over til nervefeber. Han ænsede imidlertid ikke sygdommen, men blev i det længste liggende i sin usle leirhytte paa Skotterud i det haab, at sygdommen skulde give sig. Men da den blev værre, maatte han i begyndelsen af november maaned lade sig bære til Kongsvinger, hvor han i forvalter Rynnings hus den 13de november afgik ved døden.

Oberstløjtnant Ræder, som af veteranerne fra 1808 omtaltes som en af vor armes tapreste og derhos humaneste officerer, var født paa gaarden Skjølseng i Sundalen 2den august 1751, kom

som ganske ung til Danmark, hvor han i 1769 blev sekondløjtnant ved kong Kristian VII's regiment, vendte senere tilbage til Norge og blev i 1787 kaptein ved 2det throndhjemske regiment. Under krigen med Sverige avancerede han (1ste mai 1808) til oberstløjtnant og var den første officer, som efter dannebrogordenens udvidelse udnævntes til ridder. Hans begravelse, der den 21de november 1808 foregik paa Kongsvinger kirkegaard, skildredes af en for nogle aar siden i høj alder afdød veteran som en særdeles smuk begivenhed, og den sang, som blev afsunget ved hans grav, kjendes endnu i brudstykker nordenfjelds. Denne, der var forfattet af løjtnant Sommer, lød i sin helhed saaledes:

Atter trommen dæmpet lyder
sørgelig, og hornet gyder
ved sin melankolske røst
gysen i det spændte bryst.
Højtidsfuldt og langsomt drager
toget did, hvor taarnet klager.

Graven venter at modtage
støvet, som blev her tilbage,
ædle kriger! da din aand
løstes af hvert jordisk baand.
Salighed du hisset nyder!
O, tilgiv, vor taare flyder.

Hvad du var — din id at gavne,
ved din bortgang tungt vi savne,
kjær for kongen, for dit land,
dydens ven og oplyst mand —
stedse vil din idræt signes,
ak! men sjelden efterlignes.

Ej du agted dødens fare;
modig du din thrønderskare
fører gjennem ild og damp,
for dit fødeland i kamp.
Hen til sejer du den leder;
Frederik lønner dig med hæder.

Saa du kummers taare rinde,
kjærlig bød du den forsvinde,
stansede den usles nød,
delte ømt med ham dit brød.
Hastig glemmes krigens ære —
evig hjertets ros vil være.

Venner, børn og trofast mage
ene har det haab tilbage:
»Samles skal vi der igjen,
hvor du gik for tidlig hen.
Nattens mulm for lyset viger,
og af døden liv opstiger».

Graven lukkes — kvægsom hvile
efter daadfuldt liv dig smile!
»Var ej denne tapre værd
heltens død i ledingsfærd?«
Dine vaabenbrødre spørge,
gaa fra graven hjem og sørge.

Fra Udsire.

1. Due-hulen. Under den lange krig, som førtes med engelskmanden i begyndelsen af aarhundredet, var fiendtlige orlogsgaster ofte indom paa øerne udenfor Bukken-fjorden for at forsyne sig med ferskmad. Saaledes har man beretninger om, at de flere gange var oppe paa Ferkingstad-øerne og skjød smaler. Ogsaa til Udsire kom de flere gange for at proviantere. Sire-buerne fandt, at dette gik oftere paa, end de syntes om; nogle af dem for derfor hen til Karmøen og forsynede sig med bøsser og krudt, for at tage imod fienden, naar han næste gang indfándt sig. Det varede

ikke længe, før der kom en baad fra en engelsk orlogsmand i det vanlige erende. Sire-buerne var straks færdige til at tage imod den med bøsser, sabler, hakker, spader — kort sagt alt, hvad der faldt dem i hænderne. Baaden maatte gjøre vendereise, og nordmændene var ikke lidet stolte over at have indjaget briterne skræk. Men glæden blev ikke langvarig; thi før de vidste ord af, var en slup med bevæbnede matroser ombord paa færde. Nu stod turen til sire-buerne at blive rædde; de kastede fra sig, hvad de havde i hænderne, og strøg op i marken for at skjule sig.

Et stykke oppe fra strandbredden findes der en hule, som kaldes Due-hulen. Indgangen er lav og trang og vanskelig at finde. Men indenfor udvider hulen sig som et stort og rummeligt hus. I sin angst stevnede sire-buerne hid, baade store og smaa, mænd og kvinder; tilbage paa gaardene blev kun gamle kaller og kjærringer, som ikke orkede at løbe. Disse gik engelskmændene imøde, faldt paa knæ for dem og bad dem spare livet. De led' heller ingen overlast; men fienden rumsterede overalt omkring paa gaardene, blandede sand og aske i melet og stjal forresten med sig, hvad de saa nytte i. Enkelte af dem var helt oppe ved hulen, saa nær, at de hørte ungerne skrige; men det lykkedes dem dog ikke at finde indgangen.

Meddelt af amtsskolebestyrer T. Mouland gjennem professor J. Moltke Moe. Paa sydvestsiden af øen ligger en anden berghule, der er dannet af store nedfaldne klippestykker, og som kaldes Spelekirken. Den er saa stor, at 25—30 mennesker kan rummes i den. Ogsaa om den fortælles der, at indbyggere af Udsire flygtede did, da engelskmændene under krigen engang

gjorde landgang paa øen. Da man imidlertid snart fik se, at fienden i god ro og orden eksercerede paa en slette tæt østenfor, tog man mod til sig og forlod kirken uden at tilføies nogen overlast af engelskmanden.

---

2. Josefshulen. En anden hule paa Udsire kaldes Josefshulen; den fik for nogle og sytti aar siden sit navn efter en mand fra Kobbervik, som hed Josef. Engang da Josef laa ude paa søen og fiskede, kom engelskmanden over ham og tog ham til fange. Ombord paa orlogsskibet havde han det ret godt, men han maatte gjøre tjeneste som kjendtmand, hver gang engelskmanden vilde ind i en eller anden havn paa stavangerkanten. Dog han syntes tit og ofte, at det var ilde, han skulde tjene sit fædrelands fiender, og hans hele hu stod derfor efter at slippe bort fra dem. Engang skulde skibsfolkene iland paa Sire, for at hente melk, og de tog da lodsen med som veiviser. Han førte dem da op til en gaard, som ligger straks ovenfor stranden. Medens de nu sad inde i stuen, gjorde Josef sig et erende ud, uden at man formente ham det. Han tog straks til sprangs og naaede hen til en hule et stykke fra gaarden. Han skjulte sig i denne og blev liggende stille her i flere dage uden at røre paa sig. Han havde ikke en madbid med og var allerede nær ved at sulte ihjel; da hørte han en kveld lige udenfor hulen en jente, som haukede og lokkede paa køerne. Josef krøb forsigtig frem. Pigen tjente netop paa den gaard, hvor han havde været inde med engelskmændene; hun fortalte ham da, at de havde søgt længe efter ham, men da de ikke havde fundet ham,

var de reiste ombord igjen og havde styret tilhavs. Den, som blev glad, var Josef. Han slæbte sig frem til gaarden, hvor han fik mad og drikke, som han vel kunde trænge til efter sin lange faste. Siden reiste han hjem til Kobbervik, hvor han levede til sin dødsdag i midten af syttiaarene.

Meddelt af amtsskolebestyrer T. Mouland gjennem professor J. Moltke Moe.

Fra kapertiden.

1. Skibsfører Søren Nielsen. I begyndelsen af december maaned 1808 seilede skipper Søren Nielsen af Kragerø, førende en brig for kjøbmand J. Tønder, til Danmark med trælast, men maatte gjentagne gange gjøre vendereis, dels paa grund af uroligt veir og snetykke, dels paa grund af fiendtlig efterstræbelse. Først nytaarsaften kunde den lægge ud i en frisk kuling. Under den danske kyst kom en velbevæbnet svensk kaper den imøde, og da skipper Nielsen ei kunde sætte sig til modværge, blev skibet et let bytte; han selv med fem af mandskabet blev satte ombord i kaperen, medens denne afgav et tilsvarende antal matroser og befal til det norske skibs bemanding. Kort efter tog kaperen briggen Fortuna af Laurvig, tilhørende kjøbmand N. Bugge og ført af skipper Johan Kristian Liong og behandlede skipper og mandskab ligeens. Da nu vinden blev nordostlig, kunde den svenske kaperfører ei komme hjemover igjen, men besluttede sig til at sætte kurs for England. Hertil raadede

de fangne norske skippere ham ogsaa, og efter fælles overlæg tilbød de ham sin bistand ved arbeidet ombord og at lodse ham sikkert forbi den farlige norske kyst. Dette fandt kaperføreren var en haandsrækning, som var al ære værd, og modtog den med taknemmelighed. Men neppe fik nordmændene et glimt af de norske klipper i horizonten, før de — elleve i tallet — greb til vaaben, og de i antal næsten dobbelt saa sterke svensker blev tvungne til at overlade dem skuden. Nu heisedes det danske flag over det svenske til tegn paa, at kaperen var erobret. Da prisemestrene ombord paa de tagne norske skuder saa dette, faldt de straks af og søgte at undfly; men de norske skippere havde ikke tænkt paa at lade dem undkomme. De styrede øieblikkelig efter og tvang den ene efter den anden ved kanonskud til overgivelse. De norske skippere førte derpaa kaperen og begge koffardiskibene ind i en norsk havn. Priseretten skal siden have tilkjendt de to skippere og deres mandskab priserne.

Skilling-Magazinet f. 1836, s. 149. Undertegnet m (Bernt Moes forfattermerke).

---

2. Kaperfører Johannes Røscher. Kaperen «Tak for sidst», ført af Johannes Jakobsen Røscher, løb den 4de november 1810 ud fra Bergen og styrede i retning af Holland. Ombord paa kaperen var en besætning af 22 mand, som dog for en stor del var uøvede folk og derhos saa sjøsyge, at Røscher paa hver vagt kun havde to mand, paa hvem han kunde stole. Den femte dag efter afreisen fik Røscher en seiler i

sigte, som han indhentede og praiede. Den udgav sig for en amerikaner, hjemmehørende i Baltimore og kommende fra Memel med trælast. Dens bestemmelsessted var Liverpool efter opgivendet; men da dens papirer ikke var i bedste orden, og man desuden forefandt engelske licencebreve, fandt Røscher sig forpligtet til at opbringe den som prise. Han tog da skipperen, William Dunmond, med 7 af besætningen ombord i sin kaper; men da han ikke havde en eneste mand, som han kunde sætte til prisemester, maatte han selv ellevte gaa over paa den fremmede skude. Kommandoen over kaperen blev anbetroet den unge styrmand Fredrik Ross, med ordre at styre tilbage til Bergen, hvorhen ogsaa Røscher med den tagne prise vilde begive sig. Om eftermiddagen den 12te november begyndte amerikanerne at gjøre truende bestræbelser for at sætte sig i besiddelse af kaperen; men dette blev forhindret af baadsmanden, Erik Markussen Friis, der var aandsnærværende nok til at gribe to ladede pistoler, og ved hjelp af dem tvang han fangerne til at krybe ned i lasten. Ross fandt det nu rettest at holde to streger sydligere, hvorved han fjernede sig fra prisen, som han vilde berøve fangerne ethvert haab om at gjenvinde. Herved lykkedes det ham ogsaa virkelig at bringe fangerne i god behold til Norge.

Men paa samme tid som dette foregik, gik det alvorligere til paa prisen, hvor Røscher havde beholdt 2 styrmænd og 8 mand af den amerikanske besætning, saa der var 11 nordmænd mod 10 amerikanere. Da kaperen faldt af, kunde Røscher ikke skjønne, hvorfor den det gjorde, sendte saa en af sine folk, Johan Grøndahl, op i stortoppen, paa samme tid som han selv steg op i fortoppen for at se efter sit skib. Neppe

befinder de sig deroppe, før amerikanerne lynsnart kaster sig over det norske mandskab paa dækket og spærrer det ind i lasten. Da Røscher bliver dette var og vil ile ned, affyrer en af mandskabet en pistol paa ham; men fængkrudtet brændte kun. Røscher springer ned paa dækket, men faar i det samme i ansigtet et saa voldsomt slag af pistolkolben, at denne springer af, og Røscher haardt saaret tumler om, tages tilfange og kastes ned i det rum, hvor mandskabet holdes arresteret. Om en stund gav den amerikanske styrmand ham dog lov til at komme op paa dækket for at faa sit saar forbundet og lod ham siden forblive deroppe. I tre dage styrede nu skibet mod Leith i Skotland, hvis kyster det allerede havde nærmet sig paa 5 mile nær. Medens Røscher i denne tid opholdt sig paa dækket, lykkedes det ham at vinde en svenske, som kaldte sig Jan, til at hjelpe ham med at tage skibet igjen, idet han tilsagde ham, at han skulde faa andel i byttet med hans mænd. Om kvelden den 15de november, da hele det amerikanske mandskab paa rorgjængeren nær var nede i agterlugaren for at skaffe, aabnede Jan forlugen og satte de norske matroser i frihed. Lydløst sneg de sig op paa dækket, hvor Røscher ventede dem; men alt, hvad han kunde skaffe dem af vaaben, var to økser, en træklubbe og en merlespiger. Alligevel var det nok til, at han selv syvende kunde gaa løs paa fienden med dem. Først besatte han lugen, dernæst spærrede han kahytten, hvor begge styrmændene var, ilede saa igjen op paa dækket og halede en af besætningen frem, hvem han tvang til at bekjende, hvor vaabnene laa skjulte. Efter at have sat sig i besiddelse af disse og væbnet sine mænd med dem, tvang han den ene efter den anden af sine

fiender til at komme op paa dækket og lod dem hver for sig bringe forud til det lukaf, hvor hans folk hidtil havde siddet i arrest. Medens dette stod paa, havde skibet drevet overladt til sig selv. Nu overtog Røscher kommandoen og bragte efter 6 dages seilads sin prise ind til Langesund.

Skilling-Magazinet f. 1836, s. 108. Meddeleren (m.) er Bernt Moe († 1850), der samlede adskilligt materiale til en paatænkt fortsættelse af Mallings »store og gode handlinger«, som dog aldrig udkom. Sandsynligvis ligger arkiv-dokumenter til grund for beretningen saavel om Søren Nielsens som om Røschers hændelser.

Knut Hestviken.

Som saa mange andre steder i vort land var der ogsaa i Bjugnen, Aafjorden og Bjørnøer rigtig trange tider under den lange krig i begyndelsen af dette aarhundrede. Kunde man slumpe til at faa kjøbt en tønde eller en halv tønde korn, ansaas det for at være et stort held; thi penge var der forholdsvis nok saa god raad paa. Den fornemste bedrift, fiskerierne ude paa Havbroen, stoppede aldeles op; thi det var det største vovestykke at drage didud. Udenfor leden krydsede engelskmanden ganske tæt, og han skaanede ikke engang den fattige fisker; — mangen en familieforsørger havde han allerede opsnappet og ført bort i fangenskab, saa at der skulde gaa aar hen, før man spurgte til dem. Man var derfor alene henvist til at sætte nogle liner lige under land, og det var da saa vidt, man fik nok til dagligt ophold.

Paa den halvø, som stikker ud mellem Ratviken og Pølen i Aafjorden, ligger gaarden Hestviken. Knut hed den bonde, som sad paa den i begyndelsen af aarhundredet. Han havde mange munde at mætte i denne dyre tid og sad forresten ogsaa rigtig smaat i det. En vaar, da fisken havde trukket bort fra stranden, bankede nøden strengt og ubønhørligt paa hans dør. Der blev intet andet raad tilovers; han maatte tage mod til sig og friste lykken ude paa Havbroen, det fik koste, hvad det vilde.

Han var kommen vel derud og havde alt ligget der i flere timer. Fisken var rap til at bide, og Knut letnede mere og mere om hjertet for hvert nap, han kjendte. Men glæden skulde ikke blive af lang varighed. Langt borte saa han med et en seiler komme dukkende op. Knut skjønte, at det var en engelskmand; men da han haabede, at den ikke vilde ænse ham, blev han liggende rolig en stund endnu. Men da saa han til sin store skræk, at den fiendtlige orlogsmand holdt lige paa hans lille baad.

Ved overfaldet paa Kristianssund havde engelskmanden opsnappet en fisker udenfor kysten og tvunget ham til at være lods for sig. Slap Knut fra dette møde med livet, saa kunde han vente sig noget lignende. Der gik jo stadig ord om, at fienden agtede sig til Throndhjem, naar han blot fandt en gunstig anledning til det. Men Knut var fast bestemt paa, at den skam skulde ikke times ham. Før, lovede han sig selv, vilde han seile baaden over hovedet paa sig. Han heisede saa seil og satte sig til aarerne: nu fik det staa til i Guds navn!

Det var en fortvivlet beslutning. Han var mindst 10 mile fra nærmeste land, og de høieste fjeldtoppe i

Aafjorden var blot som smaa blaa holmer at skimte. Jagten blev heller ikke af lang varighed. Engelskmanden var ham snart paa skudhold. Knut saa et glimt slaa ud af en af kanonportene, og i næste øieblik skar en kugle gjennem seilet, saa det faldt blafrende ned. Han skjønte da, at han havde intet andet at gjøre end at lægge bi, saa nødig han end vilde det. Engelskmanden kom nærmere. Knut saa matroserne staa ved skibsbordet og gjøre tegn til ham, at han skulde komme derhen. »Det er lige saa godt at hoppe i det, som at krybe i det, siden det nu engang saa skal være», tænkte Knut og roede bort til skibet.

Ombord paa skibet raabte en mand ned til ham og spurgte paa norsk, om han havde fisk at sælge. Knut blev forundret og svarede ja, og saa begyndte de at akkordere. Men slig handel, som nu foregik, syntes Knut, han aldrig havde gjort. Først fik han langt mere for fisken, end han havde forlangt, og siden heisede man en sæk skibsbrød ned i baaden til ham. Et par af matroserne havde lagt merke til det store hul, kuglen havde gjort i seilet; før Knut lagde fra borde, blev der kastet et stort stykke seildug ned i baaden til ham.

Dengang viste engelskmanden sig at være bedre, end han han havde ord for. Hvad Knut angaar, glemte han aldrig den godhed, som var bleven ham vist. Endnu i hans høie alderdom stod dette træk levende for ham, og man hørte ham tit og ofte fortælle om dette møde med den engelske orlogsmand.

Fortalt mig af fyrverker Czernickow, der i sin ungdom kjendte Knut meget godt og ofte hørte hans eventyr.

Englændernes angreb paa Kristianssund 1808.

Fra midten af forrige aarhundrede havde Kristianssund i ganske kort tid taget et merkeligt opsving paa grund af heldige Konjunkturer. Handelen havde i femtiaarene tiltaget sterkt ved sildefiskerierne udenfor Nordmøre, som især i aarene 1751—55 slog rigt til, og ved trælastudførselen til England, som navnlig under den nordamerikanske frihedskamp blev en saa betydelig indtægtskilde for byens kjøbmænd, at der opstod en hidtil aldeles ukjendt luksus og overdaadighed i alle forhold. En handelsflaade havde Kristianssund ikke førend i 1780-aarene; men da skjød den ogsaa meget sterk vekst i løbet af et snes aar*).

Endnu i slutningen af 1770 skildrer en tysk reisende Kristianssund som et uanseligt strandsted uden regelmæssig bebyggelse og med golde omgivelser. Ogsaa herpaa blev der snart bødet, takket være den offervillighed og samfundsinteresse, som altid har været et særmerke for den velhavende del af Kristianssunds borgerskab. Allerede franskmanden Latocknaye, som ellers ikke har meget godt at sige om befolkningen paa Nordmøre overhovedet, roser de bestræbelser, som fra fleres side blev gjorte til byens opkomst og til omegnens forskjønnelse, skjønt byen endnu længe bevarede præget af en udliggerhavn.

Under de franske revolutionskrige kunde man her oftere se engelske og franske kapere og orlogsskibe med deres priser. I de smaa havne paa Møres kyst hændte det af og til, at der leveredes mindre træfninger

*) I 1806 havde byen saaledes 16 store skibe af tilsammen 533 kommercelæsters drægtighed og 54 jægter.

mellem engelskmænd og franskmænd. I 1795, da byens autoriteter fandt sig beføiede til at beslaglægge to engelske fartøier, som en fransk kaper havde erobret, men som ved Harøen igjen var fratagne franskmændene af to engelske koffardiskibe, fik byen en kort tid en garnison, bestaaende af en afdeling landeværn. Men denne blev snart trukken tilbage igjen.

De hyppige besøg, byen fik af engelskmænd og franskmænd, og som var alt andet end hyggelige for den fredelige befolkning, udkrævede imidlertid snart ganske andre anstalter til byens forsvar. I 1801, da det bryggede op til krig med engelskmanden, blev der ogsaa gjort alvor af sagen. Byen fik en besætning paa 270 mand, og til beskyttelse af de tre indløb til havnen og af denne selv anlagdes der ikke mindre end 5 batterier, nemlig kronprinsens og prins Karl af Hessens ved Sørsundet, general v. Kroghs paa holmen i Nordsundet, Tønders paa Hammeren, omtrent midt i havnen, og et, der var opkastet ved kjøbmand Peter Kaasbølls brygge paa Gomatlandet. De to sidste batterier kunde bestryge alle tre indløb.

Da krigen med England i 1807 var udbrudt for alvor, drog den høistkommanderende general nordenfjelds, G. F. v. Krogh, omsorg for at faa disse batterier udvidede og forsterkede. Tønders batteri erholdt saaledes en bestykning af 5 og Kaasbølls en bestykning af 4 ottepundige kanoner. Paa byens bekostning byggedes der et flaadebatteri paa 10 kanoner, over hvilket den kjække maanedsløitnant Brechan*) førte

*) En i 1860-aarene afdød gammel skibsfører, der havde været en Ungdomsven af Brechan, skildrede denne som en type paa en djerv norsk sømand: rask og uforfærdet i farens

kommandoen. Foruden kystværnet oprettedes der af byens borgere et jægerkorps, der stilledes under kjøbmand Peter Kaasbølls kommando, og et artillerikorps, som kommanderedes af kjøbmand C. Marstrand. Befalingen over byens batterier og besætning, saavel militære som borgere, førtes af major v. Brun. Til trods for det krigerske ydre, som byen med et havde antaget, stod modet dog ikke synderligt høit hos mange. Flere familier flyttede ind til de længst fra kysten liggende dalstrøg, hvorfra de først i 1814 vendte tilbage til sine hjem i Kristianssund.

Tidlig om morgenen den 21de juni 1808 blev vagten paa varden ved Kristianssund var, et større fartøi for indgaaende. Det varede ikke længe, før det viste sig at være en fregat paa 40—44 kanoner. Til trods for, at den seilede under hollandsk flag, havde man dog mistanke om, at det var en engelskmand, og man belavede sig paa at berede ham en varm modtagelse. Just som der ringedes sammen til gudstjeneste i byens kirke, gik allarmtrommen rundt og kaldte soldater og borgere under vaaben. For at beskytte prins Karl af Hessens batteri mod fiendtlig landgang kommanderedes løitnant Krause med en styrke op paa den ovenfor liggende høide. Efter et par timers forløb, der under befolkningens spænding forekom som en evighed, var fregatten kommen i kronprinsens batteris rækkevidde, og hilsedes herfra

---

stund, paapasselig i tjenesten, lige glad udenfor den. Hans bidende vid og massive skjemt, som trods sin godmodighed ikke skaanede nogen, lever efter ham i den trønderske sjømands minde og afgiver endnu den dag idag stof for hans underholdning.

med tre skarpe skud. Først ved det tredie skud strøges det hollandske flag og det engelske heisedes i stedet, idet fregatten paa samme tid gav det glatte lag. Nu begyndte kanonerne fra kronprinsens og prins Karls batteri at spille, og efter en halv times kanonade stod fregatten tilsøs igjen. Fra sin post vilde løitnant Krause have set flere kugler ramme fregattens skrog, og at der under udseilingen arbeidedes sterkt med pumperne. Det borgerlige artilleri og 1ste landeværnsdivision, som havde været i ilden, havde udvist en fortrinlig holdning og i sin kampiver ønskede de kun, at engelskmanden maatte komme igjen, saa skulde de tugte ham paa en mere eftertrykkelig maade. Hverken byen eller besætningen havde lidt nogen skade af de fiendtlige skud.

Den engelske fregat, som saaledes afvistes, var The Signate, et skib paa 32 kanoner, ført af kaptein Dixon*). Den havde under affæren foruden anden skade faaet 2 kanoner sønderskudte. Fra Kristianssund styrede den først sydover langs kysten, satte dernæst over til Shetlandsøerne og vendte derpaa igjen tilbage til de norske kyster. Udenfor Laurvig traf den fregatten The Tartare, 48 kanoner, der nogen tid i forveien udenfor Bergen havde lidt en ilde medfart af nordmændene og mistet sin chef, kaptein Bettesworth. Dens nye kaptein, Josef Baker, ønskede intet heller end ved en rask daad at gjenoprette den skam, som under hans formand var overgaaet The Tartare og greb med begjærlighed det forslag, kaptein Dixon gjorde ham om at gaa til Kristianssund for at tvinge byen til kapitulation.

*) I nogle af rapporterne kaldes han Dick eller Ditch.

I Kristianssund havde man allerede længe anet, at engelskmanden vilde komme igjen. Da allarmskuddet gik den 7de juli om morgenen kl. 9, kunde løitnanterne Krause og Bolle, som just sad ved frokostbordet i skipper Greves hus, udbryde: »Der har vi engelskmanden!« Saa forholdt det sig og. Men det saa denne gang længe ud til, at det ikke skulde blive til alvor med angrebet. Vinden løiede af, og da fregatterne ikke vilde gaa ind i Sørsundet, maatte de krydse nordenom øerne. Til lods havde de en fordrukken kristianssunding, som var bleven opsnappet, medens han laa udenfor kysten og fiskede.

I Kristianssund stod besætningen imidlertid under vaaben, medens en afdeling af kystværnet, som kommanderedes af den dygtige kjøbmand Nicolay H. Knudtzon jun., patruljerede flittigt paa alle steder, hvor fienden kunde formodes at gjøre landgang. Imidlertid var fregatterne gaaede ned gjennem Omasundet mellem Nordlandet og Frei. Om natten, da Knudtzon med sin sektion patruljerede ved Gløsvaag paa Nordlandet, laa skibene stille, men om morgenen blev de tilligemed en tagen slup, tilhørende kjøbmand John Moses, mellem sig bugserede nedover mod Markussundet. I det smale sund, hvor der ingen faste batterier var, var der god anledning for kystværnsmandskabet at liste sig ned til søen og fyre paa baadene. Naar de bugserende matroser var bortpillede, vilde skibene sikkerligen være komne paa grund i det trange farvand. Men fra kommandoen, heder det, kom der befaling til, at man ikke skulde »irritere fienden« og kystværnet maatte derfor trække sig tilbage. Skjønt Markussundet beherskedes ganske af kanonerne paa Tønders og Kaasbølls batterier, beordredes dog maaneds-

løitnant Brechan derhen med flaadebatteriet, og saasnart fregatterne var komne ind af Markussundet blev de eftertrykkelig hilsede af dettes 10 kanoner. Om morgenen tidlig, da Knudtzon med sin afdeling af kystværnet patruljerede paa Nordlandet, blev han anraabt af en bonde, som kom roende, og overrakt følgende brev, der var adresseret til kjøbmand J. Moses. Knudtzon aabnede det og læste:

»Ombord paa hans britiske majestæts
skib Tartar den 8de Juni 1808.

Til hr. Moses i Kristianssund.

Ved krigens skjæbne er et lidet fartøi faldet i mine hænder, ladet med kufferter etc., der tilsyneladende er private og domestike eiendomme, Dem tilhørende.

Da det ikke er mit ønske eller min hensigt at anfalde eiendomme af denne natur, skal jeg meget villigen give dem tilbage, naar De dertil vil give mig leilighed.

Jeg benytter denne leilighed tillige at anmerke og at anmode Dem at tilkjendegive den høistbefalende civile eller militære person, at den magt, jeg har den ære at anføre ved denne havn, er tilfulde nok, for at ødelægge byen, men mit øimed er ikkun at erobre de der værende skibe, saavelsom alle offentlige sø- eller krigsmaterialier, og lover, naar dette uden modstand tilstaaes, at al privat eiendom, samt alle ubevæbnede personer skal vorde umolesterede, og ingen slags skade skal tilføies byen.

Jeg udbeder mig den ære af Deres svar og er, min herre, Deres meget ærbødige tjener,

(undertegnet)

Joseph Baker,

hovedanfører over de udenfor Kristianssund stationerede hans britiske majestæts skibe.«

Dette brev vilde Knudtzon oversende til major v. Brun, men den sterke kugleregn hindrede det udsendte bud fra at komme over sundet, og Knudtzon blev derfor nødt til at overbringe det selv.

Imidlertid havde løitnant Brechan paa flaadebatteriet bortskudt al ammunition og maatte derfor hale til land for at hente ny forsyning. Hidtil havde det kun faaet understøttelse af batteriet paa Gomatlandet, medens Tønders batteri ikke havde kunnet gribe ind paa grund af flaadebatteriets stilling. Først da Brechan var halet bort, kunde det deltage i ilden; men allerede efter løsningen af nogle faa omgange*) indtog flaadebatteriet sin gamle plads.

Da kampen havde varet i 2 timer, heisedes der hvidt flag paa stortoppen af »The Tartare.« Skydningen ophørte, en parlamentær kom i land og overleverede følgende brev:

»Ombord paa hans britiske majestæts skib Tartar, den 8de juli 1808.

Til den høistkommanderende i Kristianssund!

At De modsætter sig min magt, vil blot have byens ødelæggelse til følge. Jeg tragter ikkuns efter alle fartøier.

Jeg er min herres ærbødige tjener,

(undertegnet)

Joseph Baker.«

---

*) Fra Tønders batteri skal der knapt være fyret 20 skud.

Først i dette øieblik kunde Knudtzon komme til; men den dobbelte opfordring til overgivelse, som kommandanten paa denne maade fik, blev af ham afvist med den fyndige erklæring, at »saa længe Kristianssund havde nordmænd, kugler og krudt, tænkte man slet ikke paa nogen overgivelse.« Man havde nu ventet, at ilden skulde være begyndt igjen, men parlamentærflaget strøges ikke. Om lidt sattes der atter en baad ud fra »The Tartare,« og parlamentæren vendte tilbage med følgende skrivelse:

Ombord paa hans britiske majestæts
skib Tartare, den 8de juni 1808.

Til den høistkommanderende i Kristianssund.

Da jeg haver bragt i erfaring, at skibene i Deres havn ikke er af den vigtighed, som efter beskrivelsen var bleven mig forestillet, skal jeg med den første føielige vind begive mig bort.

Imidlertid, da jeg ikke ønsker at tilføie privat eiendom nogen skade, skal jeg ikke fyre paa Deres by, undtagen der fyres paa mig.

Jeg benytter denne leilighed at tilbagesende nogle artikler af tilsyneladende privat og domestik beskaffenhed, der denne morgen er faldne i mine hænder, og hvilket jeg tilforn skriftligen haver tilkjendegivet hr. Moses, at de skulde tilbageleveres.

Med megen agtelse er jeg min herres etc.

(undertegnet)
Joseph Baker.

Havde kommandanten været en mand med ben i næsen og omløb i hovedet, vilde han have forstaaet,

at engelskmanden maatte være i en slem knibe, siden han bad om godt veir. Men major Brun hverken turde eller vilde forstaa noget. Kun med stor nød lykkedes det Knudtzon, der fungerede som tolk, at bevæge ham til at stille det forlangende til engelskmanden, at han for fri udseiling maatte udlevere et par mindre fartøier, som han i de nærmeste dage havde taget, tilligemed et par norske fanger, som var ombord. Med denne besked sendtes Knudtzon i følge med den engelske parlamentær ombord paa the Tartare, hvor han blev modtagen med megen høflighed og fik sit forlangende opfyldt; men den forræderske kristianssunding, som havde lodset fregatterne ind, var intetsteds at finde*). Om sit ophold ombord paa The Tartare skriver Knudtzon i den rapport, han et par dage efter aflagde til general v. Krogh i Throndhjem: »Det blev mig tilladt at bese skibet The Tartare. Mange steder saaes, hvor vore Kugler havde rammet; nogle havde gaaet igjennem tæt ved kanonportene. Høist sandsynligt er det altsaa, at fienden maa have adskillige døde og saarede. De engelske forsikrede nei, men hvad der end mere bestyrker mig i min formening, er, at da vi kom til stedet, hvor sygehuset var, de ei tillod mig at gaa ned. Dog bemerkede jeg, at doktoren var meget beskjæftiget, og i sygerummet var mange mennesker. Mr. Baker

---

*) Han fulgte med de engelske krigsskibe til England, hvor han førte en ynkelig tilværelse, og hvor selv norske matroser, som tjente i den engelske marine, ikke vilde kjendes ved ham. Sømænd, som vendte tilbage fra prisonen, vidste at fortælle, at han skal have endt i Newgate, — det samme endeligt, som i folketroen sikkert om end sent rammer forrædere, som forstaar at undgaa straf i sit hjemland.

erkyndigede sig om Kristianssunds fortifikation og om indløbet til Throndhjem, hvilket blev besvaret paa en for dem afskrækkende maade. Jeg kunde ikke undlade at sige dem nordmandens mening om det engelske ministeriums skjendige handlemaade, hvorpaa de gjentog, at da de var engelske officerer, turde de derom ikke ytre deres mening. Men dette er vist, at med saa megen forbitrelse, den engelske nation fører krig mod de franske og spanske, saa ugjerne gjør de det mod Danmark og Norge.«

Hvorvidt det tab, de engelske fregatter havde lidt, har været saa stort, som Knudtzon antager, tør vel være tvivlsomt, da nordmændenes skyts var meget svagt. Alligevel saaes der adskillig skade paa skrogene. Saaledes havde The Signate faaet røstet agter afskudt, og efterat fienden var afseilet, fandt man et stort anker, som var bleven kappet med et 40 favne langt og 14¾ tomme tykt ankertoug, et næsten nyt kabeltoug til spring, 8¾ tomme tykt, et stykke af en skibsmast og en jolle. De nordmænd, der befandt sig som fanger ombord paa »The Tartare,« paastod ogsaa siden i Kristianssund, at kaptein Baker skulde have været yderst forbitret paa Dixon, for at han havde narret ham til at være med paa denne færd, som kun havde bragt dem skam og skade.

Kl. 4 om eftermiddagen gik de engelske orlogsmænd under seil og styrede sydover. Overalt var kystværnet paa færde for at modtage dem, om de skulde forsøge landgang. Dette skede dog ikke. Saa voldsom havde kanonaden været, at i nærheden af Molde hørtes skuddene saa tydeligt og skarpt, som om der stod et slag i selve Moldefjorden.

Saa længe kampen stod paa, herskede der ikke

liden forskrækkelse i byen, hvor et par huse blev noget ramponerte, og hvor ikke blot kvinder og børn, men ogsaa voksne mænd gjemte sig bort i kjeldere, bryggepander og bagerovne. Paa batterierne gik det derimod lystigere til, navnlig paa flaadebatteriet, hvor Brechan holdt sine folk i aande og blev rent mismodig, da det hvide flag heisedes ombord paa engelskmanden. Kun paa Tønders batteri, der paa et kvarters tid nær havde været maskeret af flaadebatteriet under den hele kamp, var stemningen ikke fuldt saa jublende. Men det havde ogsaa dagens eneste faldne at opvise. Det var en menig af landeværnet, en husmand, hvis ryg blev knust af en fra bjergvæggen tilbageprellende kugle. Han blev nogle dage efter slaget begraven med stor høitidelighed, og hans enke fik en betydelig understøttelse.

Om officerernes holdning under kampen faldt dommen ymse ud; Brechan var fra denne dag af Kristianssunds stolthed, og Knudtzon, der baade havde været ivrig, modig og standhaftig, fik sin andel af berømmelsen. Men hvad byens høistkommanderende angaar, fandt man, at han havde ladet det mangle baade paa det ene og det andet, og navnlig gav man ham skylden for, at engelskmanden slap for altfor godt kjøb. Saa mente dog ikke general v. Krogh, skjønt han i et flyveblad af 24de juli 1808 udtalte: »at det var udenfor al tvivl at havde blot to kanonchalupper kunnet været i Kristianssund, var begge fregatter blevne tagne.« Paa hans anbefaling blev major v. Brun straks efter udnævnt til ridder af danebrogsordenens 4de klasse og Brechan til Danebrogsmand.

En maaneds tid efter affæren blev et par kanon-

baade af den throndhjemske roflotille stationerede her og byens garnison forsterkedes med 150 musketerer, 50 riffelskytter, 50 artillerister og fire smaa kanoner. Men ihvorvel fiendtlige krydsere siden tit og ofte viste sig ude paa leden, var ingen af dem oplagte til at gjeste Kristianssund, — dertil havde »The Tartare« og »The Signate« faaet for dyre lærepenge.

Flyveblade, trykte paa general von Kroghs foranstaltning og omsendte til indbyggerne i Throndhjem. B. E. Bendixen, Efterretninger om Nordmøre og Kristianssund. II. J. v. Ræder, Danmarks krigs- og politiske historie, III. 88. Mundtlige meddelelser af min farfader og fyrverker Czernickow, hvis moder, en datter af skipper Greve, hos hvem flere officerer boede, havde meget god rede paa alt, hvad der foregik i hine dage. Af de yngre officerer blev kommandantens, major Bruns, hele holdning under affæren skarpt bedømt, ikke mindst af den vittige karrikaturtegner løitnant Danchell.

Begivenheden fremkaldte flere viser af samtidens bygdedigtere. Mest bekjendt er en sang, som blev forfattet af et øienvidne, meldalingen Thore Olsen Retseld, og som endnu synges af almuen nordenfjelds.

Fra Fredriksstens beleiring 1814.

Da de svenske tropper i slutningen af juli maaned 1814 rykkede ind over grænsen i Enningdalen, meldte flere ældre, nu afskedigede norske officerer sig til aktiv tjeneste. Blandt dem var ogsaa den tapre major Arild Huitfeldt, der med saa stor dygtighed havde anført de norske tropper i affæren ved Præstebakke den 10de juni 1808. Han erholdt kommandoen over de tre udenverker, Overbjerget, Stortaarnet og Gylden-

løve, der havde en besætning af henved 260 mand officerer og menige.

Som bekjendt var general Ohme, fæstningens overkommandant, en saare ordknap mand, og da han var yderlig sparsomt forsynet med ammunition, likte han slet ikke, at der i utide blev sløset med kugler og krudt. Kun til enkelte tider af døgnet, helst tidlig om morgenen, blev der løsnet skud fra fæstningen. Midt paa dagen ansaa han saadant for unødig flothed.

Den 2den august ved morgenens frembrud satte det svenske hovedkorps sig i marsch fra Id, passerede paa en pontonbro Tistedalselven og kom om morgenen paa Brødløs exercerplads, hvor der blev slaaet leir. Paa Gyldenløve stod en del norske officerer — deriblandt Huitfeldt og artilleriløitnant Tønder — og saa paa den opmarscherende fiende. Med et blev de var en sterk støvsky ved svingen, hvor nu lyststedet Augustenborg ligger, og ud af den kom en hob svenske officerer ridende nedover bakken. Nordmændene talte nogle ord sig imellem om, hvor morsomt det skulde være at muntre svensken lidt med et skud. Men paa egen haand vovede de ikke at gjøre det, siden gubben Ohme let kunde tage det ilde op. Men netop som de talte derom, kom Ohme tilfældigvis forbi. Huitfeldt traadte frem og bad om tilladelse til at affyre et skud, og trevent og but som vanlig gav Ohme ham lov med de ord: »Aa, ja — men hvad skal det egentlig være godt for at kaste kugler og krudt bort til unytte?« Dermed fortsatte han sin vei opover til Overtaarnet uden engang at bryde sig om at oppebie resultatet af den tilladelse, hvis naragtighed han følte sig overbevist om og kanske alt græmmede sig over.

Imidlertid havde løitnant Tønder paa dronningens

batteri faaet ladet en sekspundig kanon, som han selv stillede og affyrede. Blandt de svenske officerer borte i Kleven opstod der en sterk tumult, og da røgen trak bort, saa man, at hatten var faldet af en af den. Men hvem det var, fik nordmændene foreløbig ikke vide.

Ohme var paa sin vei kommen til Overtaarnet og stod just og talte med den ældre løitnant Moltzau. Da affyredes der fra et batteri, som svensken havde kjørt op ved Glenna, et skud. Kuglen for saa tæt forbi general Ohme, at han fik sine benklæder oversprøitede af støv og søle. »Set slig! Hvor de griser mine pantaloner til,« knurrede han og gav sig rolig til at banke snavset af bukserne med stokken, medens han fortsatte samtalen med Moltzau, som om intet var hændt.

En del af hovedkorpset, ved hvilket prins Oscar — senere kong Oscar I — var, laa paa gaarden Oberg paa Idesletten. En dag fik major Huitfeldt underretning om, at der af denne afdeling nat til 15de august vilde blive gjort et forsøg paa at overrumple fortet. Han var derfor paa sin post. Han holdt sig stille, indtil fienden var kommen ind under befæstningerne. Da løstes geværer og kanoner med et. Nu blev der liv i bygagrene nedenfor, idet svenskerne ilsomt trak sig tilbage. Morgenen efter fandt de udsendte patruljer i de nedtrampede bygagre en mængde afbrudte geværkolber og andre rekvisiter; derimod var de døde og saarede førte bort. Hvem der havde ført denne afdeling, som forøvrigt efter fæstningens journal at dømme kun var udsendt for at rekognoscere, vidste nordmændene længe ikke.

Efter konventionen til Moss og Fredriksstens fæstnings besættelse af de svenske tropper samledes de

norske officerer paa Rød, hvor kronprinsen Karl Johan og prins Oscar havde taget ophold. Da præsentationen for den sidste foregik, sagde den unge prins Oscar smilende til Huitfeldt: »Naa, det var jo Dem, som forleden skjød paa mig fra Overbjerget?« »Ja, Deres kongelige høihed, det var kun min pligt,« svarede Huitfeldt.

I en anden gruppe, i hvilken blandt andre løitnant Tønder og general Suremain befandt sig, kom ogsaa skræmmeskuddet af 2den august paa tale, og det var ikke frit for, at Tønder var en smule stolt over den sikkerhed, hvormed han havde rettet kanonen. Men Suremain sagde: »Godt rettet var skudet vistnok; men det havde dog nær kommet Norge dyrt at staa. Thi kuglen streifede grev Essens hoved, og blandt alle svenske er Essen utvivlsomt Norges bedste ven.«

Efter optegnelser af en fæstningsofficer fra 1814 (i forfatterens eie). Jfr. ogsaa Aftenposten for 1884 (Et og andet fra 1814, meddelt »Aftenposten« af en samtidig).

Fra Hans Nilssøn Hauges vækkelse nordenfjelds.

Den, som i de nordenfjeldske bygder vilde samle træk af livet i de tidligere dage, vil snart finde, at begyndelsen af vort aarhundrede danner skillet mellem den gamle som den ny tid i mere end en henseende. Oplysningstiden havde givet almuens overtro et haardt knæk, som den aldrig skulde forvinde. Men den havde ogsaa faret haardt frem mod meget i fol-

ket, som nok kunde have fortjent at leve. Overalt i bygderne hører vi om skikke, der er gaaede i glemsel, om karakteristiske træk fra en fjern oldtid, som endnu brugtes i »farfars« eller »far hans farfars« hus, om eventyr, sagn og sange, om hvilke bonden erklærer, at »me kenne tonen, men me kan ikkj' orða.« Men imellem hin naive tidsalder og vort aarhundrede gaar der et ganske smalt spand af tid, i hvilken det gamle dør, og intet nyt har livskraft nok til at slaa rod. I denne autoritetsløse overgangstid falder Hans Nilssøn Hauges og hans venners vækkelsesprædiken, som almuesmanden med særlig forkjærlighed omfatter. Med glæde og stolthed drager han sig til minde, hvorledes en skare bondegutter uden boglig lærdom da stod frem og saavel ved sit ord som ved sin virken i andre henseender i vide kredse skabte et helt nyt liv baade i religiøs og i rent praktisk retning.

Almuesmanden formaar vistnok ikke at følge strømmens løb i den udstrækning, som den videnskabelige forskning kan. Han kjender intet til, hvorvidt de religiøse ideer, som Hauge var talsmand for, var nye eller originale, eller om de bundede i den ældre tyske pietisme. Men han kan godtgjøre, at det kirkelige liv i bygden var goldt og stivnet, og at geistligheden selv havde tabt sit salt, dengang Hauge og hans venner optraadte. De mangler, som klæbede ved statskirkens rationalistiske prester, var vistnok hverken saa store eller iøinefaldende, at folket, som stod paa orthodoxiens grund, eggedes til aaben modstand, førend presterne optog kampen. Endda indskrænkede denne modstand efter det første alvorlige sammenstød, der førte til Hauges fængsling, sig ene og alene til det mest passive forsvar. Presterne maatte

prædike for tomme vægge, og hvor liden agtelse, folk havde for sine sjælesørgere, gav sig ialfald i enkelte bygder et betegnende udtryk i, at de fik sit offer i — brændevin.

Allerede før Hauges og hans venners optræden i de nordenfjeldske bygder kan der paa flere steder spores en sterk, om end uklar religiøs gjæring, der fra først af maaske ikke engang har været paavirket af de søndenfjeldske »læsere.« Vi hører i flere bygder om grublende bondenaturer, som gaar i stilhed for sig selv og spørger, og først efter rum tid hos Hauge og hans venner faar et forløsende svar. I denne brydningstid skabes der en hel ny bygdedigtning, der er vidt forskjellig fra hyrdetidens frivole poesi. Denne bygdedigtning, som hilser den gryende dag, lever endnu paa almuens læber uden nogensinde at have været optegnet. Literaturhistorikeren vil maaske enten aldeles overse den formedelst dens mangfoldige anstød mod sprog og metrik eller i det høieste finde den kuriøs nok som en populariseret omdigtning af Dorthe Engelbrektsdatters, Volqvarts's eller Petter Dass's aandelige sange. Men denne naturpoesi har dog paa vort folks religiøse opdragelse havt en betydning, som man ved første skjøn snarere vil undervurdere end overdrive. Hver bygd nordenfjelds har en eller anden salmesanger fra hin tid at opvise. Spørger man om, hvem der har forfattet denne eller hin sang, som vækker opmerksomhed ved sin smukke melodi og tiltalende indhold, vil man endnu den dag idag faa høre svar som: »Det er Rigstad'ens salme,« »det er Gyllands vise« o. l. 70, 80 aar og mere kan være hengaaet, siden forfatteren gik i graven; men deres sange lever efter dem, endda de for den største del hverken er trykte

eller optegnede. Til tidens religiøse karakteristik vil et samlet overblik over denne salmesang have sin store betydning.

Saa simple, som disse vers end forekommer os at være, har de dog vistnok mangen gang bragt en lægprædikants opbyggelige tanker videre ud, end hans mundtlige ord kunde naa. Paa samme vis forholder det sig ogsaa med de anekdotmæssige træk om Hauge og hans venner, som endnu lever i traditionen nordenfjelds. For vor betragtning kan det være ufatteligt, hvorledes t. eks. en mild irettesættelse, som Hauge gav en mand for hans sværgen, eller et afvisende svar, som en anden fik, da han bebreidede Hauge, at han syslede altfor meget med verdslige ting, kan leve saa længe i folkets erindring. Men de lever virkelig. Fra min tidlige barndom mindes jeg, med hvilken inderlighed og varme en gammel lægdekjærring paa Leinstranden skildrede et møde med Hauge*). Hos hende havde — det har jeg grund til at tro — de faa simple ord, Hauge havde vekslet med hende, vakt en frimodighed og styrke, som havde varet gjennem et langt liv i elendighed.

Som centralpunktet for den haugianske vækkelse nordenfjelds kan Meldalen betragtes at være. Den første af Hauges venner, som kom derhen, var Nils Iverssøn Riis, der efter nogle skal have været fra Kongsberg, efter andre fra Jylland. Det var en ganske ung mand, sygelig og bleg som et lig at se til. Dette

*) Maaske den gang, da han havde været indom paa Stav for at faa lensmanden Iver Monsen til at arrestere sig, uden at denne havde villet indlade sig derpaa, trods prestens arrestordre, som Hauge foreviste.

tilskrev almuen den grusomme medfart, han nogen tid i forveien havde maattet lide af Melhuspresten, gamle Hans Steenbuch. Ved Flaa annekskirke havde denne nemlig fakket Riis, just som han udenfor kirken talte til opbyggelse for almuen, bundet ham fast til sin kariol og i rasende fart jaget hjem til prestegaarden. Riis, der var nødt til at springe med, skal under løbet have sprængt milten, og efter den tid havde han ikke en helsedag mere i sit liv. Siden blev han sat paa Throndhjems tugthus. Efter at være sluppen ud derfra optraadte han i Meldalen, men blev her paa et opbyggelsesmøde arresteret af lensmand Strøms dreng.

Bøndernes fortrydelse over dette indgreb fra øvrighedens side var stor, og med den ansete Størker Rigstad som formand tog de uden videre Riis fra lensmandsdrengen. Den næste dag indfandt Størker Rigstad og flere andre af bygdens bedste mænd sig hos presten Jakob v. d. Lippe Parelius for af denne at udvirke tilladelse for Riis til at prædike. Herpaa vilde presten ikke indlade sig; han gav dem tvertimod knubbede ord og bød dem pakke sig. Men denne overilelse kom den gode Parelius til at angre saart; thi fra den dag af stod han, der havde været saa afholdt, som ingen anden prest nordenfjelds, paa kant med den bedste del af sin menighed. Riis skal straks efter sit besøg i Meldalen være afgaaet ved døden.

Nogen tid efter kom lægprædikanten Iver Olssøn Gabbestad fra Thrykstad til Meldalen, hvor han tog ind hos Størker Rigstad. Neppe var hans komme rygtedes for presten Parelius, før denne sendte lensmand Strøm, en mand, som formedelst sit ryggesløse levnet har efterladt sig et daarligt ord i bygden, hen

for at arrestere ham. Større havde faaet et glimt af, lensmanden, før han svingede ind paa gaarden, og skjulte Iver Gabbestad bag et sengomhæng. Lensmanden, som ikke vidste lægprædikantens navn, traadte ind i stuen paa Rigstad med de ord: »Jeg hører der skal opholde sig en sværmer her paa gaarden . .« Men Større lod ham eftertrykkelig vide, at i hans hus taaltes hverken svir eller sværm, saa lensmanden maatte se sig om andensteds efter slige kammerater. Forbløffet og skamfuld luskede lensmanden af gaarde og skal siden have vist sig temmelig myg ligeover for den myndige Større.

I Meldalen og de tilstødende bygder, Rennebu, Orkedalen og Gjeitestranden havde vækkelsen allerede grebet sterkt om sig, da Hans Nilssøn Hauge selv kom nordover. Paa gaarden Grinddalen i Rennebu boede to brødre, Mikkel Nilssøn og Thrond Nilssøn Grendahl. Mikkel Grendahl, der var en af de mest kundskabstørstende og opvakte bondenaturer selv i hin tid, havde tidlig sluttet sig til lægprædikanternes tilhørerkreds og modtog Hauge med aabne arme, da han kom did til bygden. Hos ham opholdt Hauge sig i længere tid, deltog i de daglig forefaldende arbeider paa gaarden og talte for dem, som ønskede at lytte til hans ord. En dag kom en af naboerne til gaarden for at spørge Hauge til raads i et eller andet anliggende, Til sin største forundring fandt han denne staaende paa laaven, hvor han svang slugulen med liv og lyst. Manden blev forfærdet og tvivlraadig, saa han hverken vidste ud eller ind. Da kom det langsomt: »Det er ret! Jeg ser, du har begyndt at drive verden!« »Ja,« svarede Hauge, »jeg maa drive verden, for at verden ikke skal drive mig.«

Blandt dem, som i Meldalen sluttede sig til Hauge, maa nævnes den gamle skoleholder Jon Lo, der i sin tid var en dygtig prædikant, Brynjulv Grut og Ole Rigstad, der begge har forfattet flere religiøse sange. Men det egentlige hoved for den lille kreds var og blev Størker Rigstad, der til trods for alle øvrighedens bud og trusler paa gjæstfrieste vis antog sig alle omreisende lægmænd.

I Orkedalen opholdt Hauge sig paa gaarden Dalen hos den bekjendte urmager Jon Dalen, der senere blev danebrogsmand. Hos denne ædle og retskafne mand fandt Hauge baade ly og forsvar. Siden kom han til Gjeitestranden, hvor han boede paa gaarden Ofstad. En gammel kone, Enke Hansen, der for nogle aar siden døde i Thomas Angells hus i Throndhjem, vidste meget at berette fra Hauges ophold her. Hun havde i sin Tid været med at gjemme Hauges bøger i jorden, dengang befalingen om deres udlevering kom ud.

Med Hauges fængsling i 1804 døde vækkelsen efterhaanden hen i de throndhjemske bygder. Saa meget udrettede øvrigheden ved sit magtsprog, at opbyggelserne og lægmandsvirksomheden omtrent paa en gang ophørte over det hele land. Mange af dem, som med glæde havde omfattet Hauges forkyndelse, faldt fra i denne trængselens tid. Saaledes gik det Jon Lo og Brynjulv Grut i Meldalen. Kun en liden skare holdt endnu sammen om Størker Rigstad; men da han døde i 1812, sprængtes kredsen aldeles. Blandt dem, som blev tro indtil enden, nævner gamle folk to kvinder, den ene paa Muum, den anden paa Skaarveien, der begge døde omkr. 1850.

Ogsaa i Rennebu kan en lignende tilbagegang

spores, skjønt frafaldet her neppe var saa stort som i bygderne nordenfor. Endnu den dag idag vil man hos gamle folk paa de ensomt liggende gaarde finde den høihjertede tankegang, vindskibelige flid og sedelige renhed, som udmerkede den haugianske vækkelse. Allerede i 1807 forlod brødrene Mikkel og Thrond Grendahl, som vel nærmest indtog den samme stilling i sin kreds som Størker Rigstad i Meldalen, sin fødebygd og flyttede over til Kornstad paa Nordmøre, hvor de af Jens Lemvig Bulls arvinger kjøbte gaarden Utheim. Denne gaard mageskiftede de siden (1821) mod gaarden Thorvik i Øre sogn i Thingvolds prestegjeld, som hidtil havde tilhørt en fra Nordre Østerdalen indflyttet familie af samme aandsretning. Thrond blev boende indtil sin død i Thorvik, som endnu er i hans talrige efterslegts eie. Men Mikkel Grendahl kjøbte senere af grosserer Blechingberg gaarden Hafsten paa Byaasen ved Throndhjem. Almindelig agtet og afholdt som han var saavel for sin ubestikkelige retskaffenhed og sin merkelige praktiske dygtighed som for den redebonhed, hvormed han støttede ethvert privat som offentligt foretagende, som efter hans mening fortjente at støttes, hædredes han i treti- og firtiaarene oftere med storthingshvervet. Dette røgtede han med den samme nidkjærhed, som præger hele hans øvrige færd. Ved siden af O. G. Ueland indtager han i flere henseender høvdingskabet for bondeoppositionen af 1833.

I og ved Throndhjem havde der i de mange aar, som var hengaaede siden Hauges fængsling, været en liden kreds af Haugianere, som havde holdt trofast sammen. De mest fremtrædende af dem var Henrik Mathiesen, en kvæn fra Balsfjorden, der nu havde

bosat sig paa gaarden Loholt paa Opstrinden, og kjøbmændene Erik O. Wullum og Arnt Solem. Alle disse tre havde en merkelig livsførelse at opvise, idet de ligesom Grendahl fra ringe kaar ved streng økonomi og stræbsomhed havde arbeidet sig op til agtede stillinger i samfundet. I visse maader udgik der fra disse mænd en kraft, der bragte nyt liv og rørelse i de throndhjemske forhold, der af krigene i aarhundredets begyndelse og den deraf følgende økonomiske krise var bragt i sterkeste forfald. En større del af Throndhjems borgerstand, hvis bedste tid faldt mellem aarene 1840—1870, hørte til deres frænder eller lærlinge. Størst indflydelse øvede vistnok E. O. Wullum og Arnt Solem. »Kunde Wullums levnetsløb tænkes trykt,« skriver en mand, som i aarrækker stod ham nær, »vilde man have et verk, som ikke vilde give nogensomhelst eventyrbog efter.« Ikke mindre merkelig er Arnt Solems oplevelser. Han var en bondegut fra gaarden Solem i Klæbu og sluttede sig tidlig til H. N. Hauge. Da han var en flink tømmermand, kom han engang i arbeide hos kancelliraad Erik Must paa Leangen. Denne, som havde megen sans for træskjærerkunst og selv med held havde lagt sig efter dreierhaandverket*), fattede godhed for den flinke, nethændte og paapasselige bondegut og hjalp ham i vei. Der hengik ikke mange aar, før han kunde kjøbe

---

*) I Throndhjem og nærmeste omegn kaldte man kancelliraaden i spøg for »Erik Dreier.« Efter hvad gamle folk i min barndom fortalte, var grunden hertil følgende ret karakteristiske episode. Erik Must havde foræret en af sine leilændinger i Strinden eller Klæbu bygd en rok, som han selv havde forarbeidet. Hos denne havde en Selbyggut set den og havde spurgt, at den var gjort af »'n Erik.« Gutten

Musts store gaard og brygge ved Mustalmenningen i Throndhjem. Desuden eiede han som landsgaard den værdifulde eiendom Moholt paa Strinden. Han blev siden handelsmand i Throndhjem og blandt hans betjente var bl. a. O. A. Moe og O. A. Krogness, der begge blev agtede forretningsmænd, den sidste tillige bankdirektør. Efter nogle aars forløb solgte han sin bygaard til O. A. Moe og flyttede til Kristiania. Her kjøbte han en stor gaard i Kongens gade, gaarden Sandaker og Bakkehaug mølle, som i sin tid var anlagt af H. N. Hauge. Da Storthinget i 1830 havde besluttet, at Kongsberg sølvverk skulde sælges, hvis et bud af 75000 Spd. kunde opnaaes, fik Solem dannet et kompagniskab,

---

syntes, at den var utrolig fin, og skrev sig rokkedreierens navn bag øret, som han mente, han nok skulde faa opspurgt; thi han vilde forære »draakjen sin« magen til den. En stund efter gik gutten omkring i byen og spurgte efter »'inn Erik svarvar» saa længe, til en spøgefugl fandt paa at følge ham ned til kancelliraadens gaard og vise ham op paa hans dreierverksted, naturligvis i den stille tro, at han nu skulde faa noget rigtig morsomt at løbe med. Men kancelliraaden tog mod den troskyldige selbygguts bestilling, som alt var i bedste orden, og lovede at have rokken færdig, til han skulde reise hjem. Gutten kom igjen til fastsat tid og spurgte efter prisen, som sig hør og bør, naturligvis for at faa den pruttet ned. Han vilde ikke tro sine egne øren, da »Erik dreier« først forlangte en pris, som det var en gaardhandel, det gjaldt, men alligevel, naar det kom til stykket, ikke vilde have en skilling.. Selbyggen tog lige fuldt rokken, som han syntes, var baade fin og velgjort. Hvem dreieren var, fik han først bagefter opspurgt. Men hver vaar, sommer og høst, naar han kom nedover for at søge arbeide, var han indom i byen med en gjedeost eller gummebid til »dreieren,« en opmerksomhed, som denne aldrig forsmaaede.

for den største del bestaaende af H. N. Hauges gamle venner, til overtagelse af dets drift. Det blev imidlertid kun med de forberedende skridt. Thi Solems bud, der afgaves paa auktionen d. 2den Novbr. 1832, blev af regjeringen paa statsraad P. Chr. Holsts indstilling ikke antaget. Skjønt dette neppe var fuldt ud konstitutionelt, blev der ikke mere rørt ved sagen, da den rige afkastning, verket i de følgende aar gav, retfærdiggjorde regjeringens skridt*). Ogsaa Solem var tilfreds med, at det gik, som det gik. »Vi vilde have faaet for stor avund,« mente han.

Det maa ansees for stor skade, at Hauges venner saa godt som intet har optegnet om sine oplevelser; havde der existeret saadanne mindeskrifter, vilde vi have havt en righoldig kilde til vor borgerstands og bondestands historie i det sidste aarhundrede. Men, som en høit æret yngre samtidig af dem har udtalt, »de var alle handlingens mænd, som kun i nødsfald greb til pennen. Denne side laa ikke for dem, skjøndt flere af dem havde det let for at udtrykke sig skriftlig.« Saaledes forfattede M. Grendahl i sine sidste leveaar en meget smukt skreven «Skildring af Hans Nilssøn Hauges liv, virksomhed og dennes følger,« som udgaves aaret efter hans død.

Meddelelser fra forskjellige i Meldalen og Rennebu samt fra M. Grendahls svigersøn C. L. Simonsen. Om en haugianerfamilie paa Nordmøre har J. Utheim i sin smukke biografiske skildring Esten Strøm (Folkevennen f. 1884) meddelt interessante oplysninger. Om M. Grendahls personlighed vil man — udenfor prof. A. Chr. Bangs verk om Hauge og hans samtid — finde

---

*) Storthingets forh. f. 1833, V, 15. Jfr. storthings efterr. 1814 — 33, III, 360. P. Chr. Holsts optegnelser I.

oplysninger hos J. Brovold, John Neergaard (Christianssund 1874) og i Myhrebøes oplevelser og erindringer (Kristiania 1882).

Jordfaldet i Tiller 1816.

Overalt i de throndhjemske dalfører lever der en række af sagn om elvebrud og oversvømmelser, som tildels har anrettet forfærdelige ødelæggelser baade paa eiendom og menneskeliv. Endnu mindes Gauldølen saaledes det store elvebrud, som foregik i 1345 ved »Hagavatnets« udskriden, og som kostede mindst 300 mennesker livet. I 1440-aarene skal en lignende naturomvæltning have herjet Stjørdalen, ved hvilken Vernes kirke kun som ved et vidunder blev reddet*).

I den lille vakre bygd, Buviken ved Gulosen, anneks til Bynesset, foregik der i en senere tid (dog neppe saa sent som i 1702, som af enkelte antaget**)) en større sænkning i jordsmonet i bygdens midtre del, hvorved hovedgaarden Saltnes med et der staaende kapel forsvandt i dybet. Paa den modsatte side af Gulosen har der paa det saakaldte Braalere fundet flere betydelige udrasninger sted, hvoraf en for henved 50 aar siden især havde et gruopvækkende omfang. Ogsaa Orkedalen har jevnlig været udsat for elvebrud og oversvømmelser, der har anrettet store ødelæggelser.

---

*) Sagnet herom er af O. Vig behandlet i et digt, »Værnes kirke,« optaget i »Norske bondeblomster« (Chr.sund 1851).

**) J. Kraft, beskrivelse over Norge, 5te del, S. 634.

Især mindes bygdefolket her flommen af 1788, som bl. a. ganske stansede driften af Kvikne kobberverk, idet den fyldte gruberne med vand. Men det er vistnok faa af alle disse begivenheder, som har fæstet sig saaledes i erindringen som det store jordfald i Tiller, der endnu efter mere end 70 aars forløb skildres med levende farver.

Oppe ved Nedre Lerfos var der i aarhundredets begyndelse ved en fest til ære for general von Krogh, der bl. a. eiede Leren gaard, opreist en æresstøtte, hvorpaa der under generalens navn prangede følgende vers:

»Før stanser Leren i sit fald,
end dette navn forgjettes skal.«

Saa brautende denne indskrift ved første øiekast end turde synes at være, skulde det dog hænde engang, medens generalen endnu levede, at Lerfossen stod tom for vand i flere timer. Det var den 7de Marts 1816, en dag, som gamle trøndere mindedes med gru og skræk.

Den nedre del af Nidelvens løb mellem Stavne (Ceciljenborg) og Klæbu har jevnlig været skueplads for større eller mindre udrasninger, der paa enkelte steder endog har givet dens bredder næsten lodrette skrænter. I en fjern fortid skal efter gamle folks udsagn især Tillergaardene have været haardt udsatte for saadanne jordfald; men denne uro havde nu forlængst lagt sig, saa bygdefolket ei havde taget i betænkning at bygge sin sognekirke paa den nordre af disse gaarde. Jordbunden i Tiller bestaar gjennemgaaende

af sandjord, der paa enkelte steder har en dybde af 50—60 alen. Men under sandlagene ligger der betydelige mergelleier.

Hele vaaren 1816 havde det regnet meget jevnt og vedholdende. Paa flere steder i dalene, der rummede lerleier under løs sandjord, navnlig i myrlændte trakter, føltes efter en bekjendt naturforskers udsagn grunden langt mere urolig, end den behøvede at være i tæleløsningens tid. At større udrasninger vilde finde sted, ansaa man paa flere steder for givet.

Fra et myrhul paa nordre Tillers grund hørtes der den 7de Marts kl. $5^1/_2$ om eftermiddagen et dumpt knald som af et kanonskud, der ledsagedes af en rødgul lue og tyk røg, som fyldte luften med sterk svovlstank. I det næste øieblik begyndte grunden at gynge. Omtrent 550 maal af Tillergaardenes bedste jord blev i mindre end et kvarters tid sat i bevægelse og flød ligesom paa det i afgrunden opløste kvikler ud i elven, sprængte flere hundrede alen tvers over denne op ad bakkerne paa den modsatte elvebred, hvor den anrettede betydelige ødelæggelser, og fyldte paa sine steder elven op med lermasser af indtil 20 alens høide og derover. Saa sterkt var trykket, at de $^1/_8$ mil ovenfor faldet i elven ved Nordset beliggende sag- og møllebrug bortreves. Hele Nidelvens bund hævedes paa ganske kort tid 20 alen (ved Tillerbro) med jevn skraaning nedover mod Lerfossen.

»Denne naturbegivenheds ødelæggelser — skriver J. H. Darre i sin beretning — er tildels skrækkelige og i det hele ei ubetydelige; thi blandt andet hører dertil, at for de uheldige Tillergaardes eiere er mere end det halve af deres bedst dyrkede land tilintetgjort. Den smukke, for faa aar siden af ny opbyggede Tiller

annexkirke tilligemed nordre Tillergaards fleste bygninger er nedstyrtede og den første i afgrunden aldeles begravet. Videre er den skjønne, nylig over elven med mange omkostninger byggede saakaldte Tillerbro tilligemed flere mindre langs opad landeveien mod Nordset værende gode stenbroer aldeles ødelagte, selve veien tilligemed megen skjøn ager- og engbund overskyllet og endelig ved den føromtalte voldsomme overstyrtning mod gaarden Bakke blev 2de pladser af massen hævede og sprængte, og der fandt 8 mennesker en grusom død. Ligeledes skal en hel del mennesker og heste, der i det ulykkelige øieblik befandt sig paa isen mellem Tillerbro og Nordset være blevne overskyllede af den derop trængende lerflod. Paa nordre Tillergaard er opsidderen selv dræbt i faldet og en mængde kreaturer ved udhusenes nedstyrtning omkomne*). Paa farten langs nedad elven har de strømmende materier overskyllet meget af den frugtbringende aabred, dernæst har de ovenfor Lerfossen aldeles oprykket de 20 svære stenkar, som hørte til dette brugs lænser, og af disse endog ført nogle, lidet ubeskadigede ned i elven til under gaarden Halset, endvidere ganske ødelagt vardammen tvertover fossen, borttaget det hele paa den vestlige side værende kværnebrug, beskadiget sagbrugets hovedhjul og naturligvis medtaget alle de tømmerbeholdninger, som laa i sammes løb. Disse sidste fandtes da ogsaa adspredte overalt i elven nedenfor den nedre fos, tildels siddende i isflagene og tildels heftede i den slemmede elvbund og aabredderne.«

I Throndhjem udbrød der paa efterretningen om

*) I alt omkom 15 mennesker, 8 heste og noget over 20 stkr. hornkvæg.

ulykken i Tiller en sand panik, og iblandt almuesklassen spredte der sig endog spaadomme om verdens (d. v. v. s. Throndhjems) undergang. Flere familier skal i de nærmeste dage have forladt byen. En kommission, som stiftet lod nedsætte, fandt imidlertid byens stilling lidet truet og indskrænkede sig væsentlig blot til regulering af elveløbet, bortskaffelse af isen i elvens nedre løb og anstalter til at opfiske de nedad strømmen drivende træmaterialier. Inden kort tid havde skrækken lagt sig, hvortil en erklæring, som den almindelig agtede forstander R. Schive lod indrykke i byens avis efter at have taget lokaliteterne i øiesyn, bidrog sit. Men mindet om den udstaaede skræk sad gamle folk længe i blodet.

Den omkomne opsidder paa gaarden Nord-Tiller, Lars Nordigaarden, var en berygtet slagsbroder og spilopmager, hvis optøier var videnom bekjendte. Der gaar endnu et stygt ord i bygderne om, hvorledes han eglede sig ind paa folk, og hvorledes han slog og sloges. Engang havde han hørt tale om en dølegut, af hvis styrke der gik et stort ry. Da han havde spurgt, at denne vilde indfinde sig paa Lillehammer marked, gjorde han en reise did for at drages med ham. Men dengang kom det nok ikke til noget basketag, for hverken dølen eller Nordigaarden havde, da det kom til stykket, rigtig hug til at tage fat.

Siden kom han op at slaas med Jon Seie, husmand under Selbu prestegaard, først paa Throndhjems gader, senere paa Teigen i Klæbu, men i begge disse sammenstød kom han tilkort. I det sidste fik han

endog saa slem medfart, at han bagefter ikke var saa sterk som før.

En almindelig fornøielse for halvdrukne bondegutter, som var paa besøg i Throndhjem, var at levere blodige bataljer med byens vægtere og garnison, under hvilke det ofte gik meget vildt til. Saadanne slagsmaal maa, efter de bevarede træk at dømme, have været karakteristiske for Throndhjem endog i høiere grad end for andre garnisonsbyer, og især udmerkede soldaterne sig ved en raahed og brutalitet, at man ikke for intet sagde: »at hverve sig til kongens karl var jevngodt med at sætte den ene fod indenfor slaveriporten.« At Lars Tiller under slige sammenstød maatte spille en helterolle, er ikke mere end rimeligt, og man fortæller da ogsaa om, hvorledes han paa skrømt kunde lade sig arrestere af 6, 8 vægtere eller soldater for saa efter et betimeligt varsko at slaa dem alle overende og gaa sin vei, uden at hans modstandere vovede at antaste ham mere.

Ogsaa byens accisebetjente maatte holde for, naar den kaade ungdom vilde have løier. Men saa godt, som de engang blev narrede af Lars Nordigaarden, vilde man ellers hverken have hørt eller spurgt. En vinterkveld, da Lars kjørte over bybroen, hvor en af acciseboderne laa, lovede han med mange uvorne ord de vagthavende betjente, at næste gang, han kom til byen, vilde han have med sig gods, hvoraf han skulde slippe at betale accise. Betjentene lo og mente, at de nok kunde passe sig mod smugling. Tilslut væddede de med Lars, som var fuld som sædvanlig, at de selv skulde betale accisen, om det lykkedes ham at smugle ufortoldet gods ind. Lars ruslede saa i vei hjemover.

Et par dage efter i graalysningen, før byporten endnu var lukket op, holdt Lars udenfor bommen ved brovagten med en spidsslæde og bad saa vakkert om at faa slippe ind i byen. »Det blev nok andet end laatt og løie af,« sagde han og for sig med haandbagen over øinene, »for igaar kveld blev »hu mo'r« saa klen, at det vel er vant (vanskeligt) om, jeg naar til doktoren, medens hun er i live.« Betjenten var ikke sen med at komme ud af boden. Han hukede sig over den, som i slæden sad, indtullet i skindfæller og tørklæder fra top til taa. »Er du svært daarlig, og, mo'r?« spurgte han medynksomt. »Uf, uf,« lød det fra den kant. »Aa nei, aa nei, Lars! du faar nok skynde dig, hvis her skal være raad,« sagde han. Lars kjørte til.

Længere ude paa dagen kom det accisebetjentene for øre, at Lars sad inde hos en høker i nabolaget og kytede af, hvor godt han havde taget dem ved næsen. Det var nemlig en stor levende purke, som han om morgenen havde skydset til byen i spidslæde.

Men saa vild og ryggesløs Lars var sit hele liv igjennem, blev han bortrykket af døden i et øieblik, da han var ifærd med at øve en virkelig stordaad. Lars og hans husfolk var allerede komne i sikkerhed, da han hørte, at et barn, tilhørende en inderstfamilie, i hastverket var bleven forglemt. Lars vidste, det gjaldt dets liv, og uden at agte paa dem, som vilde holde ham tilbage, ilede han igjen ind i huset. Efter nogle øieblikkes ængstelig spænding viste Lars sig paa yderdørstokken med barnet paa armen. Da ljomede kirkeklokkerne i den nærliggende kirke, idet den med taarnet foran forsvandt i en mere end 60 alen dyb afgrund, og husebygningerne paa Nord-Tiller, stuelaan

som fjøs, reves baglængs med i faldet. Lars og barnet saaes aldrig mere.

50 aar bagefter (September 1865) fandt man 100 skridt nedenfor det sted, hvor kirken havde staaet, et lidet minde om den. Det var en liden sølvdisk med indgravet kors, som troes at have hørt til dens hellige kar.

Helt til det sidste har »Lars Tillers ryggesløse liv og bratte død« været et yndet emne for lægprædikanter, og rimeligvis blev han tidlig fremstillet som ét afskrækkende exempel for den opvoksende slægt. I smaa traktater uden aar og trykkested, som man for et snes aar siden kunde finde i nær sagt hver eneste stue nordenfjelds, brødes staven over ham i de mest fordømmende ordelag; kun faa dvælede ved den ædle opofrende daad, hvormed han gik ud af livet. Men midt i denne fordømmelse løfter bygdedigteren Anders Gylland sin røst for at tale et ord om fordragelighed ligeoverfor andre og opmerksomhed ligeoverfor sig selv. Som en prøve paa den nordenfjeldske bygdedigtning, hvorom der i det foregaaende oftere er talt, hidsættes «Tillervisen« i sin helhed, skjønt den hverken fra formens eller indholdets side paa langt nær kan maale sig med andre af Anders Gyllands sange.

Mel: Ei livets kummer, jordens møie.

O, verdens fader! Alt du byder,
alt sker efter dit visdoms raad.
Det store alt dit vink adlyder,
du blander fryd med suk og graad.

Du lader jordens kræfter bruse
og lyde dine faderbud.
Din tordenarm kan verdner knuse;
thi vi er støv, men du er Gud.

Ja, om mit øie var en klippe,
det maatte smeltes hen i graad;
stenhaarde hjerter jo maa briste,
og blege kinder blive vaad,
at øine Tillers gaard og kirke
nedgravet iblandt sten og grus;
dens jord oplod sin graadig strube,
nedsvælged mennesker og hus.

O afgrunds svælg! du tog dit bytte,
retfærdig almagt gav dig bud,
bortrev saavel fra hus som hytte
en støtte for sin' børn og brud;
graahærdet olding trøsten savner,
paa grusets bred med taarer staar;
ei yngling mer sit haab omfavner,
men sukkende tilbage gaar

Hvormange hjerter synet saarer!
Ømt lyder faderløses graad.
Ja, enkers og forladtes taarer
gjør altfor ofte kinder vaad.
Ulykkens storm paa hjertet banker,
som bølger paa en klippe slaar.
Ræk dem, o almagt! haabets anker,
da trøst i deres sorg de faar.

O Gud! du trøstens balsam skjænke,
husval enhver, som er forladt,
og den frugtsommelige enke
vær hendes trøst i sorgens nat!
Det ømme foster ved dit hjerte
vil vække sorg ved fadersavn
og volde moder dobbelt smerte.
Benoni kaldes bør hans navn!

Er Siloa i varigt minde,
Som atten dræbt', da taarnet faldt,
kan Tillers ry ei nogensinde
i glemselsbogen blive sat.
O nei! saalænge Dovres tinde
urokket staar, skal Tillers grus
i norden staa i varigt minde,
at Tiller sank med Sions hus.

Var de strafværdig' fremfor andre,
som fandt sin grav blandt stok og sten?
O nei! den bane vi maa vandre,
som er bestemt for vore ben.
Fra grusets brud den stemme lyder
til en og hver: »Dersom du ei
gjør bedring og din synd fortryder,
ak! du vil vandre gravens vei.«

Afbed, o menneske! din' synder,
mens naadens dør dig aaben staar;
naar dommen fra Guds hus begynder,
hvo ved, hvad tid til bod du faar?
Maaske, at dødens hæse stemme
tilraaber os i denne nat:
»Er oljen tændt i lampens gjemme,
om dødens budskab kommer brat?«

Træd hid, du rige mammons slave,
som stoler blot paa jordens guld,
kast hen et blik til Tillers grave,
der øiner du al pragt er muld!
Om du af guldets glans tør braske,
din høihed ei vil holde stand;
din rigdom er lakeret aske,
som vindene bortblæse kan.

Naar gravens kolde haand dig henter
fra tiden hen ud til dit bo,
forraadnelsen sit bytte venter,
en grube mørk du til maa sno.

Og naar som støv dig hilser graven,
fra ham du ikke kjendes kan,
som gik med krykken eller staven:
ulæseligt blev begges navn.

I fædre, som af skaldet alder
paa støvets bane neden gaar,
snart eders legems hytte falder,
og I ved banens ende staar.
Mens I kan røre mund og tunge,
afbed jer feil, og glem dog ei:
Veiled, forman, paamind de unge,
byd dem at vandre dydens vei!

Med sjelero I gaar til graven,
naar troens lampe er istand,
og glad nedlægger vandringsstaven
at gaa fra dette prøveland.
Bag gravens dække for Guds trone,
blandt aanders kor I juble skal,
og nyde seirens krans og krone
med eders børn, som Gud jer gav.

I unge! veien, I begynder,
er fuld af snarer for jer fod.
Naar ad jer vinker last og synder,
o gak da ei, men kjæmp med mod!
Strid troens strid, brug bønnens vaaben!
saa I klenodiet faar fat,
da himlens døre staar jer aaben
og seirens krans jer himmelskat.

I hver en stand, i hver en alder
hjælp, Gud, vi bruger naadens tid
og da, naar død og grav os kalder
til aandens bo fra kamp og strid,
i fredens hjem for Jesu trone
din stemme os tilraabe skal:
»O, tjener tro, her er din krone!«
O, hvilken fryd blandt aanders tal!

Byg Sions mure i vort norden,
o Gud! tilred dens kalk og sten,
beskyt den imod vredens torden,
lad Christi lære tales ren,
saa Sions vægter med sin tunge
strør dydens sæd og Christi sind
og staar hos gamle og hos unge!
O, lad os herpaa lægge vind!

Det norske nationalblad f. 1816, S. 119-124: »Udtog af en authentisk beretning over det i nærheden af Throndhjem ved Tillergaardene i Tiller, annex til Klæboe prestegjæld, søndre Trondhjems amt, indtrufne jordskred, dateret 12te April 1816.« (Af Eidsvoldsmanden, provst J. H. Darre). Trondhjems adresseavis f. 1816. Dagsposten f. 6te Decbr. 1883. Mundtlige meddelelser af forskjellige, især kjøbmand O. Jullum i Kristianssund.

Om Anders Gylland kan henvises til O. Stv. Hansens Bygdefortælling (Tromsø 1873), paa flere steder. En biografi af denne merkelige mand, der i mange henseender minder om Robert Burns, vilde med et udvalg af hans digte kunne læses med interesse. Saavidt jeg har seet, er kun et mindre antal af disse trykte i viseform.

Indhold.

	Side
Alfelande	1
Guri Kunnan	3
Jutulen i Hifjeldet	5
Bobben paa Musgjerd	8
Indtagelse i berg	10
Lisbet Nypen	22
Ulykken paa Folden	25
Finnernes tryllekyndighed	27
Lensmand Nideros	30
Brødreskifte	31
Hauk-varpet	32
Staale i Graaurden	34
En tyvebande ved Kristiania i 1640-aarene	35
En fantefoged	46
Fantejagter i begyndelsen af det 18de aarhundrede	47
Finnerne i Nordmarken	57
En trolovelse paa retterstedet	65
Fra det gamle Bygdø	76
Smeden paa Baardsgaarden i Opdal	81
Bolla-slægten i Opdal	83
Kaptein Gregorius Allesguts	85
Presten Thomas Jenssøn Collins optegnelser om svenskerne i Værdalen 1718	87
Norske grenaderer i den store potsdamergarde	102
Nordmænd i Napoleon I's tjeneste	119
Linjeskibet »Prins Christians« undergang	129
Fra krigen 1808—1809	132
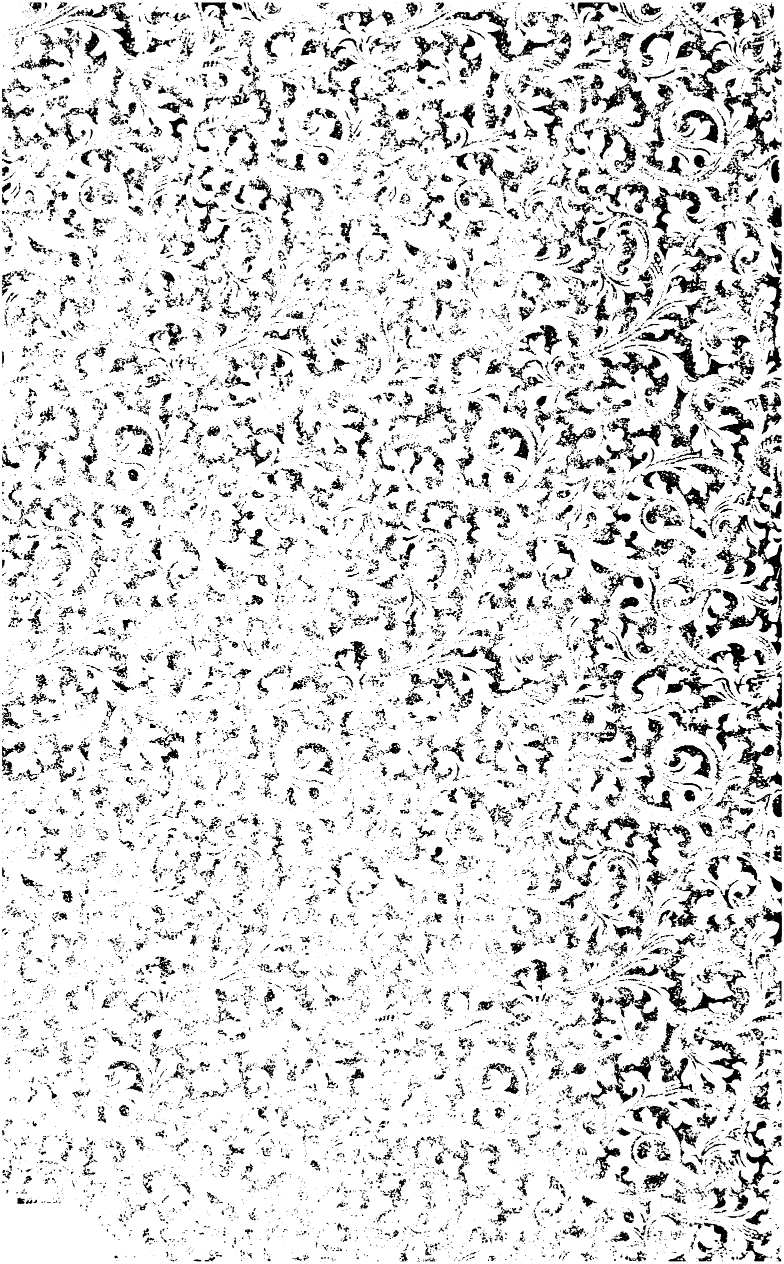
Side
Fra Udsire 144
Fra kapertiden 147
Knut Hestviken 151
Englændernes angreb paa Kristianssund 1808 154
Fra Fredrikstens beleiring 1814 165
Fra Hans Nilssøn Hauges vækkelse nordenfjelds 168
Jordfaldet i Tiller 1816 179